

IV. del

ŽIVLJENJE V ODREDU

Zavest o zgodovinskem poslanstvu partizanskega boja je bila pomembna moralna opora partizanom, ki jo je utrjevala dobro premišljena vojaška in politična organizacija partizanskega gibanja. V povojnih spominih pa tudi v ohranjenih žepnih časopisih so večkrat ubesedeni občutki himničnega zanosa, ki je preveval marsikaterega partizana. Ena od takih je Božov Kratek pogled na taborišče v noči:

"Bilo je neko noč, ko sem zopet vršil dolžnost dežurnega. Lepo modro nebo, gosto posejano z zvezdami in mesecem na nebu, smreke pa se temno odražajo od vsega ozadja. Pogled na taborišče je bil čaroben. Stal sem oddaljen dobrih dvesto korakov od taborišča in nepremično stal ter gledal. Nisem se mogel načuditi lepoti naših temnih gozdov, njih tajne, za katere vedo samo oni, kateri prebivajo v njih.

Koče taborišča so zgrajene iz debelih smrekovih in jelkovih hlodov. Za streho služijo jelkove veje. Prava partizanska naselbina, vse delo naših pridnih tovarišev. Iz mojega položaja se vidijo koče kakor v gledališču narejene umetne hišice. Iz njih se čuje partizanska pesem in harmonika, na katero igra tovariš kuhar Janko (Janko Habjan iz Dražgoš, op.p.) ...

Premišljeval sem, kako bi mogel človek vso to lepoto in te občutke vliti še ostalim tovarišem, ki se še nahajajo v dolini. Potem bi gotovo ne bilo izgovorov: "Pustite me še vsaj en teden dni doma" in podobno. Če bi vsi ti vedeli, kako lepo je v partizanih in kako lepo se je boriti za partizansko idejo, ne bi niti eden več čakal ne dneva več v dolini in se tresel vsaki hip pred hitlerjevci, da ga vzamejo in ustrelje." (49)

Slavist, pisec in odredni propagandni referent Tone Pipan-Črtomir je tovrstna doživljanja partizanskega bivanja strnil v temle stavku: "In rešitev človeške časti je prvi dar, ki ga je ob vstopu v partizane deležen vsak novinec." (64)

Treznejši pogled v partizanskem bivanju odkrije vse težave, ki jih človeku povzroči vojna. Partizani so bili iztrgani od doma. Usoda njihovih družin je bila negotova. Čeprav so bili mnogi že pred vojno navajeni skromnega življenja in trdega dela, se je v partizanih večini življenjska raven znižala. Mirnodobne življenjske dobrine in vrednote so jim bile na razpolago le v omejenem obsegu.

Partizani so na svoji koži občutili naravno okolje. Leta 1942 in skozi zimo 1942/1943 je bilo zanje zadrževanje v stavbah še zelo nevarno.

Ko je julija 1942 dež zalival šotore na Pokljuki, so se partizani Poključkega batajona premaknili v Vovkovo bajto blizu Grajske planine. Zato so podvojili straže, vstajali zgodaj in čakali opremljeni za vsak primer. (187)

Zima 1942/1943 je bila partizanom v dobro milejša kot tista 1941/1942. Sneg je večkrat zapadel in skopnel. Od februarja 1943 ni bilo večjega sneženja. Razen v višinah je bilo kopno. Dalo se je živeti na prostem. Zimo 1942/1943 so gorenjski partizani marsikdaj še prebili na prostem, vendar so le redki ozeblji. Za jesensko in zimsko obdobje 1943/44 pa so si ob zmanjšani sovražni aktivnosti večinoma usposobili stalnejša in udobnejša prebivališča. Vendar so bili toliko na prostem, da so še vedno krepko občutili vremenske razmere. (146)

Zapisano je, kako sta dve enoti doživeli deževni začetek maja 1944. 2. minersko-sabotažna četa je 5. maja odšla z Jelovice. Cel dan je deževalo. 11. maja popoldne so prišli pod Stol. "Deževalo je ves dan." V Ambulanti E na Pokljuki pa so 5. maja slišali streljanje blizu vasi Podjelje. Premaknili so se. Proti večeru je rosilo, nato je začel padati dež. Drugo jutro so bili vsi premočeni. Zato so šli v planinske koče kuhat in se sušit. Čez dva dni so se zbudili pod snegom. Šotorov niso imeli. (5, 34)

Vreme je pogosto vplivalo na življenje enot. Prehladi in revmatična obolenja so bili pogosta partizanska nadlega. V snegu so morali brisati sledi. Sneg, svetle noči so oteževale pohode in izvedbo akcij. Dolgi pohodi, večkrat po slabo prehodnem ozemlju, z brenjenjem vod in tovorjenje vsega za življenje potrebnega so bili telesno izčrpavajoča opravila.

Značilnost partizanstva so bile pogoste spremembe moštva.

Nenehni pritok novincev, premestitve v druge enote, degradacije, napredovanja, žrtve in pobezi so spreminjali sestavo enot. Le redki partizani so daljše obdobje preživel v isti enoti. To so onemogočale tudi pogoste reorganizacije. Odred je v nekaj več kot dveh letih obstoja ob ustanovitvi in razpustitvi doživel tri popolne reorganizacije, posamezne enote znotraj njega pa celo vrsto manjših.

Junija 1943 so v III. oz. Kebetovem bataljonu omenjali "neizkušenos novega sekretarja, ovira pa ga pri delu tudi večna pregrupacija, spremljanje transportov, reorganizacije i.t.d." V svojem prvem rednem poročilu 6.julija 1944 je namestnik odrednega politkomisarja poročal, da "edinice stalno pošiljajo naprej in se ustanavljajo nove, katere je treba s hitrico graditi v vseh ozirih, ker so sestavljene iz novincev". (5, 11)

Partizanske enote si niso mogle urediti vojašničnega sistema bivanja, saj so se pogosto premikale, mnogi borci so bili veliko odsotni. So pa živeli po določenem dnevnem redu. Maja 1943 so pod Storžičem vstajali ob petih, na hitro pospravljali šotore in opremo. Umili so se v bližnjem potoku, pozajtrkovali in do osmih polegali ob opremi ali ognju. Nato je bila na vrsti vojaška ura, ob desetih politična. Popoldne so čistili orožja in sušili municijo. (143)

Okvirne okoliščine bivanja, prvine reda in discipline so bile uvedene s prepovedanim samovoljnim oddaljevanjem iz enote in z vpeljavo vsakodnevnih obveznosti. Partijska celica v I.četi II. oz. Stražišarjevega bataljona je februarja 1943 sklenila: "1) Uredba dnevnega povelja, dežurstva in vsakodnevnega spiska straže", celica v 2.četi IV. oz. Selškega bataljona pa marca 1943: "Raport preda dežurni pred kolektivom, sodrugu komandirju. Isto tako uredi stroj pred zajtrkom, južino in večerjo." (11)

Tovrstne odredbe je bilo treba znova in znova uveljavljati in tako je odredni štab 15.maja 1944 v ukazu št.10 določal: "Da bi se pojačala disciplina in uvedel vojaški red v naših edinicah, morajo komande čet takoj napraviti posebne spiske svojega moštva iz katerih bodo vsak dan dežurni v četi, a pred delitvijo večerje, pozivali svoje moštvo." (5)

Leta 1944 je življenje enot potekalo po dnevnih poveljih. Dnevno povelje za 5.maj 1944 v I. oz. Tomaževem bataljonu je bilo takole:

"Dežurni bataljona je tov. Segolin.

Dežurna četa je 1.četa.

Straže in patrole daje ista četa.

Jutranje vaje se vršijo od 7 do 8h. Vodi jih vsak vodnik za svoj vod.

Vojaške ure

Od 8 do 9h 1.četa

od 9 do 10h 2.četa

od 10 do 11h 3.četa

Vodi jih vsak komandir za svojo četo.

Predmet: Utrjevanje in zavzemanje položajev.

Politične ure

Od 1 do 2h 2.četa

od 2 do 3h mitraljezka četa

Vodijo jih politkomisarji čet." (14)

Prijetnejši del partizanskega taborjenja so bili mirni večeri.

Enega od teh je opisal Ivan iz 3. minersko sabotažnega voda:

"V taborišču je vse živo. Po večerji se kakor vedno zbero vsi okoli ognjišča. Ogenj nalahno prasketa in se igra z iskrami. Noč je jasna in svetla. Ni mogoče da bi izvršili kakšno večjo akcijo. Mladim ljudem pa je tudi to prav, saj si imajo vedno dosti povedati. Prva je seveda Vida, ki se neprestano pritožuje, da nikomur več ne ustreže z jedjo. Tudi tovariša komandir in politični ne zaostaneta z nauki, ker vesta, da se čez čas ta mladež ne bo več zanimala za kaj resnega. Tako, vsak po svoje, berač pa z malho. Kmalu preide razgovor na debato, med katero se tu pa tam kdo oglasi s kako zabeljeno, posebno z dovtipi, ki se jih dosti sliši pri mobilizaciji. Veselja je dovolj, prav tako kritike in tovariškega zbadanja. Oženjenim je nekoliko dolgčas po ženah, pa se mora vse potrpeti, mladim pa po dekletih. Misel pa je le ena, bodočnost, svoboda. Razgovor in smeh se nadaljujeta kakor še pred meseci doma. Marsikomu že sili spanec v oči, poslovi se od bojnih tovarišev in gre k počitku. Ostali pa se vedno bolj približujejo ognjišču." (67)

Partizanski dnevi so bili polni dogodkov.

V 2. minerski četi so 29. aprila 1944 zgodaj zjutraj poslali dve patrulji in več izvidnic, ki so poročale o "navadnem stanju. Po zboru je krenila patrola 11 mož v Kropo po nakazano hrano. Pet tovarišev je krenilo k Savi proti Blejskemu Selu, kjer je bilo pripravljeno za četo nekaj hrane. V četo je prispel nov tovariš iz Bleda in intendant Miloš iz Martinjevega vrha (Martinj Vrh, op.p.). Varnostniki in politični delavci z gospodarsko komisijo so se vrnili iz naše čete v svoje karavljje. V mraku se je odpravila patrola 10 mož na Kupljenek po hrano, katera je bila zbrana po legalnem potu."

2. maja 1944 je v 2. minerski četi dan potekal takole: "Kakor prejšnji dan, dve patroli in več izvidnic.

Vršila se je vojaška in politična ura.

Opoldne se je v četi pri sekanju drva ponesrečil s sekiro na levi roki tov. Martin. Napravil si je globoko rano v roko. Zato je bil takoj odveden v odredno bolnico. Spremljala sta ga dva oborožena tovariša.

Zvečer je bila predvidena mobilizacija v Ribnem. Radi premalega števila oboroženih tovarišev so terenski delavci to mobilizacijo radi nevarnega in težkega terena odklonili.

Četa je nato krenila proti Lancovem. Šli smo v strelce ter pregledovali teren. Do 11. ure smo držali zasedo na mestu, kjer so pred kratkim padli v zasedo varnostniki tretjega rajona. Ta večer se sovražnik ni kretal v tej bližini. Potem smo krenili na grob padlega tov. desetarja Prevca. Popravili smo mu grob in mu izkazali čast z eno minutnim molkom. V slovo smo mu zapeli še našo žalostinko, ter krenili nazaj v taborišče.

Med tem časom je tov. intendant odšel z petimi tovariši naprej po pripravljeno nam hrano." (5)

Oglejmo si npr. preplet osnovnih dejavnosti v 1. četi I. bataljona, ki je bila posebno dejavna partizanska enota, v 68 dneh, od 8. februarja do 16. aprila 1944. V teh dneh je v devetnajstih spopadih padlo pet borcev čete in štirje sovražniki. V vsaj 21 dneh mobilizacij so zbrali 251 novin-

cev. 11 od teh jih je pobegnilo, vendar so tri odkrili in jih usmrtili. Desetkrat so pobirali hrano. Imeli so po trideset vojaških in političnih ur, dve kritični uri in pet zabavnih prireditev. Le za 22.marec v četni kroniki piše, da se ni zgodilo nič posebnega, 9. in 10.aprila so imeli prosta dneva zaradi velikonočnih praznikov. (21)

V času velike sovražne ofenzive od julija do septembra 1942 partizani niso imeli mirnega bivališča. Pogosto so se premikali. Tudi v zimi 1942/43 so morali biti zelo previdni.

1. oz. Cankarjev bataljon je od 26. do 30. oktobra 1942 taboril na Jelenjih lužah na Jelovici v pastirski koči, hlevu ter šupi za oglje. Ležišča so si postlali s smrekovimi vejicami in listjem. Vodo iz mlake so prekuhávali. Od 30. oktobra do 5.novembra je bil bataljon na Pogrošarjevi planini nad Vodiško planino. Spali so pod velikimi smrekami, na jasi so imeli zbor. Potem je pritisnil mraz in sredi novembra je Cankarjev bataljon brez 3.čete prešel Soro in odšel na območje Martinj vrha. Sprva je taboril po hribu Vancovcu, pozneje na samotnih kmetijah v Megušnici, pri Smrekarju v Martinj Vrh in pri Kosi v Ojstrem Vrh. Bili so v hlevih. (146)

2. oz. Janušкова četa 1. oz. Gregorčičevaga bataljona je od 8.januarja do konca februarja 1943 zamenjala vsaj deset bivališč. 8.januarja 1943 se je premaknila s Pašnega vrha pri Prtovču na Ojstri vrh. 11.januarja je bila pri Mešiču v Martinj Vrh. Zvečer je šla k Mrznikarju v še nevseljeno hišo. 12. januarja so šli v Gaše, v zahodno pobočje Smrekovnika nad vasjo Potok. Tam je bila gozdarsko kočica in konjska staja. Ostali so teden dni. Mož z Osojnika se je bal, da ga bodo selili in je pritisnil na sina, da je pobegnil. Za kazen so mu zaplenili vola. 20.januarja so bili dva dni in eno noč v gozdarski baraki na Črnem kalu. 21.januarja so korakali od Martinj vrha-Ojstrega vrha-Stirpnika do Praprotnega, kjer so po mostu prešli Soro, šli v Srednikovo grapo in na neko domačijo pod Lavtarskim vrhom. 26.januarja so šli čez Hrastnik na Stirpnik. 28.januarja so bili v seniku v Globočniku nad Železniki. Tam so ostali nekaj dni, ponoči so hodili spat v dva senika v vas Smolevo. 4.februarja so se premaknili k Zakrašniku pod Lenart(hiša je kot partizanska javka dobila ime Pod kostanji). 10.februarja so šli k Čemšišarju na Martinj Vrh. Domačini so bili tedaj v izseljenstvu. Sredi februarja so bili na kopišču Matevža Vidmarja v Vancovcu, kjer so kuhali in se greti z zalogo oglja. Spat so hodili v Smrekarjevo domačijo, kjer je bila družina izseljena, hiša pa zapečatenata. Konec februarja so šli pod Žbont v zaliloško Davčo. Prve dni marca 1943 so na kmetiji na Žbontu iz 2. oz. Januškov in 4. oz. Mihove čete ustanovili IV. oz. Selški bataljon. (218)

Tudi za druge odredne enote je v prvi polovici 1943 in nato do jeseni tega leta značilno pogosto preseljevanje.

Jeseni 1943 so imele enote stalnejša prebivališča. 2. oz. Jeseniška četa se je naselila na samotni prazni kmetiji pri Čemšišarju v Martinj Vrh. Kmetijo so poimenovali Kasarna. Del čete je bil v hiši, del v hlevu. Ozemlje je bilo skoraj osvobojeno, zato so imeli le eno stražarsko mesto.

Marca 1944 se je k Čemšišarju v hlev vselila I. transportna karavla. V njem je bilo prostora za 300-400 mož. Očistili so ga, razkužili in preuredili po vojaškem sistemu. 14.maja so se umaknili pred sovražnikom in se potem pogosto premikali. (40, 147)

Minerski vod Grintavec je bil ustanovljen 1.septembra 1943. Taborili so v Hrastniku pod Planico. Ljudje iz vasi Bukovščica so minerem pomagali, jih obveščali o sovražniku. V taboru so ostali do 25.decembra 1943. Nato so jih za nekaj časa poklicali k odrednemu štabu. Ko so se vrnili, so si zgradili bunker za 16 oseb, izkopen v zemljo. 7.marca 1944 je iz voda nastala 1. minerska četa. Zemljanko so morali zapustiti, ko so aretirali fanta iz vasi, ki je vedel za taborišče. "Od tega dne naprej je četa stanovala po hišah. Vsake dva do tri dni se je premaknila."

6.aprila so si zgradili novo taborišče. Postavili so nekaj šotorov in nekaj zaklonišč iz vej. 23.aprila so se morali premakniti zaradi pobega še enega borca. (27)

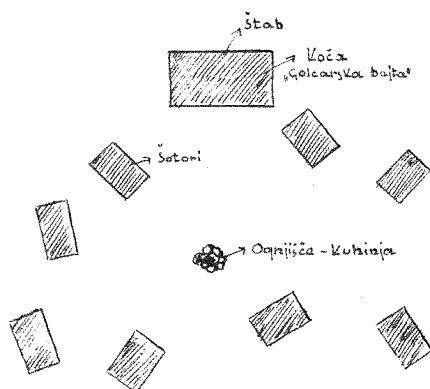
Posebno poglavje so bila bivališča odrednih ustanov, od sanitetnih do transportnih, ki so zaradi narave svojega dela potrebovala stalnejše kraje bivanja, vendar so jih morali predvsem zaradi nevarnosti odkritja večkrat prestavljati.

Odrede neote so postavile po Gorenjskem na stotine taborov, od bolj ali manj priložnostnih šotorišč do stalnejših postojank. Večkrat so za bivanje uporabile stanove in senike po planinah, oglarske, gozdarske in lovske bajte, občasno so bivale po hišah.

Gradnja stalnejših postojank je bila zvezana z velikim naporom. Po izbiri ustreznega zakritega prostora je bilo treba tja prinesiti kole, tramovje, deske in drug gradbeni material. Samo 27 kurirskih postaj je v obdobju, ko so delovale pri odredu, zamenjalo okoli 60 trdnje zgrajenih bivališč, vsaka postaja pa je imela še vrsto priložnostnih taborov.

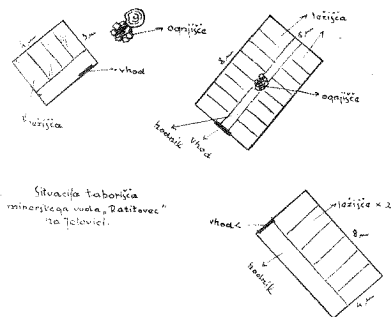

Taborišče Loške čete pri Sv.Ožboltu nad Škofjo Loko po napadu raztrgancev 7. januarja 1943.

Situacija Tončkove čete 1942-1943
v Osekara na Babi - Jelovici.

Thloris taborišča Tončkove čete I. oz. Cankarjevega bataljona. Anton Dežman-Tonček "je s to svojo četo križaril po vsej Jelovici in vršil akcije okoli Bohinja, Mohorja, Kroke, sploh ob obronkih Jelovice tja do Selške doline itd. Menjal je več začasnih taborišč, ter se na jesen 1942. leta usidral v Osekani na Babi na Jelovici." Pozimi 1942/1943 so bili napadeni in so se iz tega taborišča umaknili.

2. minersko-sabotažni vod Ratitovec se je "iz Bodanovega rova v začetku februarja preselil radi dekonspiracije v novo taborišče nad "Peči" nad Talež (Jelovica, op.p.). To novo taborišče je bilo sestavljeno iz dveh velikih koč iz okroglic, za streho pa je bila smrekova veja in preko njih ob slabem vremenu šotorska krila. Poleg teh dveh koč pa se je nahajala še manjša kočica prav tako napravljena

Štabna koča mineralnega voda
"Ribčevca" na Jelovici.

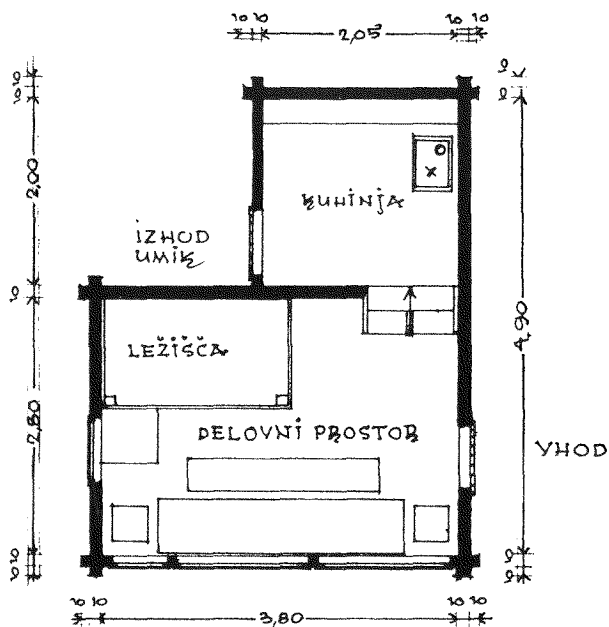

Druga koča mineralnega voda
"Ribčevca" na Jelovici.

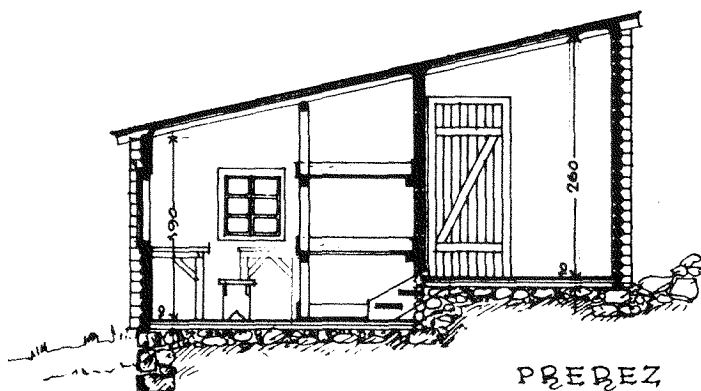

Tretja koča mineralnega voda
"Ribčevca" na Jelovici.

kot one dve. V eni koči je bilo prostora za 20 borcev, v drugi pa za 40 borcev, dočim je bilo v manjši koči, kjer je bil štab, prostora za 8 ljudi. ... Ta kraj je bil v gostem smrekovem gozdu, posejan z večjimi skalami. Od Taleža je bilo to taborišče oddaljeno uro hoda, iz Ribnega ali Bodešča pa 2 ure. Vhod v to taborišče je bil iz gorske poti ... Talež-Ribenska planina. Od te poti je bil oddaljen nekako 15 minut."

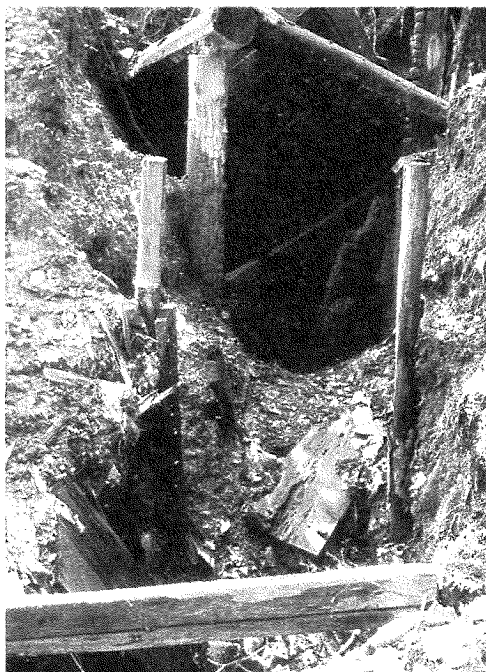

TLOČIS

PREČEZ

Tloris in prečni rez rekonstruirane Tehnike B Gorenjskega in pozneje Kokrškega odreda.

Povojni posnetek ostankov puškarske delavnice v gmajni nad Gostečami. Na to mesto se je preselila iz bližnjega gozda, imenovanega Gradišče. Po ukinitvi Gorenjskega je pripadala Škofjeloškemu odredu. "Delavnica je bila popolnoma v zemlji in je imela tudi zasilen izhod v bližnjo hudourniško grapo/rov pod zemljo/. Okrog 30 m nad delavnico pa je bila pod zemljo zgrajena kuhinja."

Šolsko poslopje v Martinj Vrh, v katerem je delovala Tehnika A

Ko je decembra 1943 odredni štab izdal odlok o ustanovitvi lastne ciklostilne tehnike, so začeli iskati primeren prostor v Martinj Vrh. Najprej so nameravali graditi v hlevu pri Trdinovih, pd. Mohoričevih. Gospodar se je temu uprl in predlagal strmo pobočje, poraslo z mešanim lesom. Temu se je uprl vodja tehnike Marjan Masterl, "ker bi bila tehnika v zimskem času in ljudje, ki bi vanjo vstopali ali izstopali iz nje, preveč vidni zaradi odpadlega listja". Potem so izbrali šolo v Martinj Vrh, v kateri takrat ni bilo pouka. "Ob natačnem ogledu šole in njene okolice je Masterl predlagal, da bi tehniko izkopali pod zemljo na severni strani šole z dvema vhodom. Enega za uporabo podnevi v poletnem času (severni vhod) in drugega, uporabnega predvsem v zimskem času, na južni strani šole skozi njena okna. Tik ob šoli je na tej strani tedaj potekala vaška pot, ki je bila vedno pregažena. To naj bi omogočalo tehnikom izstopati ali vstopati v šolo skozi okno prek lestve, postavljene na pregaženo pot. Tako bi ostal sneg okoli šole nedotaknjen, kar naj bi dokazovalo, da je šola neobljudena. Dva izhoda iz tehnike naj bi povečevala možnost umika iz šole v sili. Ob povezavi podzemne tehnike s prazno šolo pa naj bi se njeni prostori uporabili za delo takrat, ko ne bi bilo nevarnosti za sovražnikov vdor v Martinj Vrh.

Pri podzemnem izkopu dostopnega rova in (prostora-op.p.) za tehniko so sodelovali partizani Niko Žumer-Kovač iz Železnikov, Jaka Benedičič-Konspiracija iz Martinj Vrha, Žane Rozman iz Ljubljane in Marijan Masterl-Brenko iz Škofje Loke, ki je dela tudi vodil. Izkop pod zemljo so izvajali na rudarski način, s sprotnim podpiranjem izkopanega prostora. Pri tem napornem delu sta pomagala levi in desni sosed šole oz. tehnike Lojze Trdina- Mohorič in Franc Benedičič-Bencel, oba iz Martinj Vrha. Omenjena sosed sta bila namenoma vključena v gradnjo tehnike, saj je bila s tem zagotovljena njuna molčečnost in povečana varnost tehnike. Oba sta hkrati postala tudi obveščevalca tehnike. Benceljev brat Jaka je bil z enakim namenom sprejet v tehniko za kurirja. Pri Mohoriču je bila dogovorjena javka za posebne namene in priložnosti. Ves gradbeni in podporni les je prispeval Anton Demšar iz Martinj Vrha. Prevoze lesa in drugega materiala je opravil Jože Tolar-Selonc iz Martinj Vrha. V tehniki, ki je bila v celoti pod zemljo na severni strani šole, so svetili in kuhali z elektriko. Imela je tudi radijski sprejemnik." (148)

Tak splet odnosov, povezanosti partizanov in okoličanov, iznajdljivosti pri izbiri varnega in za bivanje ugodnega prostora, pri pridobivanju gradbenega materiala in opreme ter prilagodljivosti pri načinu gradnje je bil značilen tudi v drugih primerih, ko so si partizani gradili stalnejša bivališča.

Odredno bolnico I so zgradili nad Brsničarjem pri Podlonku. Material so dovažali ponoči z žage v Podlonku do ceste nad Prtovcem. Od tam ga je dr. Edvard Pohar z dvema pomočnikoma nosil po hudi strmini. Gradili so počasi, ker so morali pri zabijanju žebelj ovijati s cunjami in tolči z zmanjšano močjo. Gradili so iz tenkih štirimetrskih desk in baraka je bila velika 4x4 metre. Ko je bila pozneje premajhna, so dograjevali majhne bunkerje iz lesa v obliki šotorov.

Po napadu na Prešernovo brigado na Žirovskem vrhu 3. avgusta 1943 je eden od nosačev, ki so v bolnico prinesli dva ranjenca, "sovražniku izdal, kje se približno nahajamo." Naslednjega dne so slišali ropot avtomobilov. Začeli so odnašati ranjence po strmini in skalah kakih petsto metrov stran. "Nosili smo jih kar na hrbtu, ker še nismo imeli nosil." Čez nekaj minut je sovražnik začel rušiti bolnico. Po dveh dneh umikanja so pobegli začasno šli pod šotore. Novembra so začeli graditi novo zimsko postojanko. "Podnevi smo delali, ponoči pa nosili ranjence in hrano zanje." Odredno bolnico II. so leta 1944 iz Kokre preselili pod Krvavec v grapo, ki teče od poti z Jezerc pod Krvavec navzdol proti Cerkljam. Naredili so šotore iz smrekovega lubja, "ki se je dalo lepo montirati na ogrodje in ki je nepropustno zapiralo streho in stene". V trdi travi se pri hoji niso poznali sledovi. Opazovalnico so imeli na grebenu nasproti grape. Videlo se je na Krvavec, Ambrož in vse do Ljubljane. (31, 188)

Tipi partizanskih gradenj so bile v celoti ali delno vkopane zemljanke, barake in šotorišča različnih oblik. Oglejmo si nekatera kurirska bivališča. Postaja G-5 na Gabrški gori je bila od maja 1943 v bunkerju, ki je bil delno pod zemljo, zgoraj nasut z njo in poraščen. Stal je v ozki soteski ob vodi, po kateri je bilo lahko zakriti dostop. Postaja G-9 na Žirovskem vrhu je bila od avgusta 1943 do 4. januarja 1944, ko so bili napadeni, v bunkerju, skritem v hlevu pri kmetu Merlaku. Postaja G-13 je imela od julija 1943 bunker, do polovice v zemlji in pokrit s strešno lepenko, v Polhovcu nad vasjo Log. Februarja 1944 so se premaknili čez Soro v grapo nad Sopotnico. Tam so imeli šotor iz desk, zakrit s smrečjem. Postaja G-15 se je januarja 1944 preselila v lesen bunker z dvojnimi stenami in z vmes nasuto zemljo v Okornovem gozdu. Že po štiri-najstih dneh so jih pregnali domobranci s Črnega Vrha. Postaja G-12, ustanovljena julija 1943, je imela podzemni bunker pod Šimnačevo skalo nad Slovensko pečjo v Kropi. Pozneje so si zgradili nekoliko nižje večji bunker, ki pa so ga zaradi nevarnosti opustili in si zgradili bogatejšega v Melu nad Kropo, kjer so imeli celo elektriko. Postaja G-30 je ves čas obstoja delovala v skalni votlini nad Slamniki nad Bohinjsko Belo, v kateri so si zgradili barako in jo delili s političnimi delavci. (245)

Partizani so znali izbrati take bivalne prostore, ki jih je sovražnik le rekdo odkril in le v nekaj primerih v njih zalotil tudi stanovalce.

Skratka, odredna bivališča so bila raztresena od visokih predelov Julijskih Alp in Karavank do ravnice Sorškega in Kranjskega polja. Najvišje je bilo zatočišče v kotanji za Viševnikom (2050 metrov nadmorske višine) in Malim Draškim vrhom (2143 metrov nadmorske višine), imenovano Na jezercih; v njem je bivala I. četa II. oz. Pokljuškega bataljona 8. avgusta 1942. (147)

Kuhinja 2. minersko-sabotažnega voda Ratitovec nad Taležem (prva polovica leta 1944)

Priprava drv v kuhinji 2. minersko-sabotažnega voda Ratitovec

April 1943; Žirovska četa III. oz. Kebetovega bataljona ob kotlu

Julij 1944; del odrednega štaba v Karavankah med obrokom

Pomlad 1944; delitev hrane pri Tiču v Lomu nad Tržičem

Pomlad 1944; partizanski obrok

Ena od glavnih življenjskih zakonitosti je bila zapisana v enem od žepnih časopisov pod rubriko Ali že veste?, namreč "da je prešič sestavni del partizanske morale". (49)

Čeprav so bili gorenjski partizani včasih v stiski s hrano, pa stradali niso. Tudi v letu 1942 so bili s hrano dobro preskrbljeni, čeprav so bili v večdnevni hajkah nekajkrat pošteno prestražani. Osnovne zaloge živil so si v letu 1942 partizani nabrali z praznjenjem trgovin.

Konec leta 1942 so dobili v trgovini na Dobravi pri Kropi zelo veliko hrane, kmalu pa so spraznili še skladišče hrane v Lipnici. "Vse to smo znosili v Jelovico in zaradi obilice hrane smo se kar dobro imeli nekaj časa." (193)

V letu 1943 je bilo hrane dovolj.

V novembru in decembru 1942 leta sta dve četi II. oz. Stražisarjevega bataljona pri kmetih v gorjanskih vaseh in na Bohinjski Beli pobrali enajst prašičev in vola s skupno težo kakšni dve toni.

Januarja 1943 je imela 1.četa Stražisarjevega bataljona hrane za okoli dva meseca, 2.četa za dva meseca in 3. četa za več kot dva meseca:

<i>živila v kilogramih</i>	<i>1. četa</i>	<i>2. četa</i>	<i>3. četa</i>
<i>moka</i>	<i>100</i>	<i>60</i>	<i>160</i>
<i>sol</i>	<i>40</i>	<i>20</i>	
<i>kaša</i>	<i>5</i>	<i>10</i>	<i>30</i>
<i>ješprenj</i>	<i>10</i>	<i>30</i>	<i>13</i>
<i>fižol</i>	<i>25</i>	<i>80</i>	<i>70</i>
<i>zabela</i>	<i>100</i>	<i>70</i>	<i>40</i>
<i>sladkor</i>			<i>6</i>
<i>čebula</i>			<i>5</i>
<i>krompir</i>	<i>sproti iz doline</i>	<i>150</i>	<i>300</i>
SKUPAJ	280	420	624 (1)

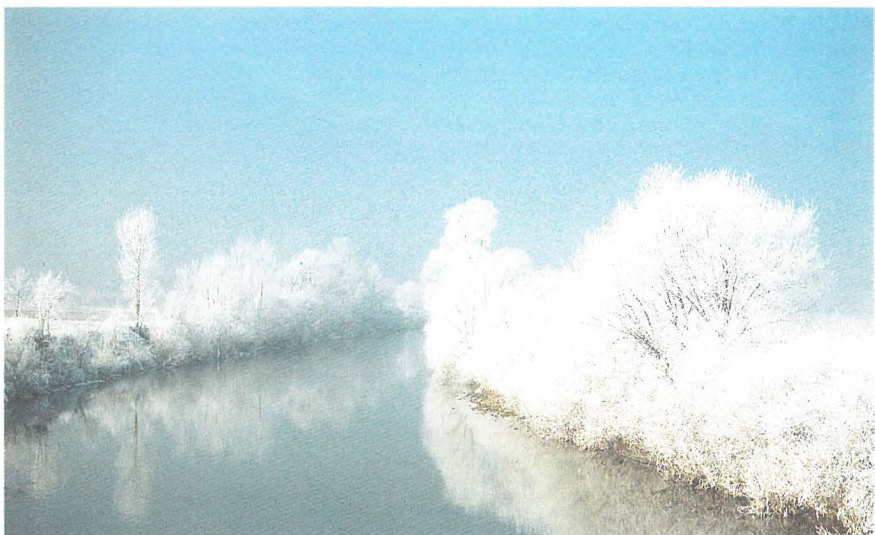
Obroke so partizani prilagajali glede na količino živil. V IV. oz. Selškem bataljonu so 16.marca 1943 sklenili, da "ker je dovol hrane, se bo kuhalo 3x dnevno". (11)

Rajonska gospodarska komisija za Selško dolino je 20.decembra 1943 nakazala Tehniki A hrano za čas od 10.decembra 1943 do 25.januarja 1944. Hrano so dajali vsakega 25. v mesecu. Tehniki je pripadalo 50 kg črne moke, po 10 kg koruzne in bele moke, 10 kg sladkorja, po 2 in pol kg kave in soli, 2 kg testenin, 5 kg surovega masla, 10 kg fižola in 5 kg ješprena. Hrano so dobili na tri nakaznice: "Prosi ..., naj Ti on pripelje hrano od nas na priloženo izkaznico št.1. Je vse domenjeno in v redu, zato čimprej pošlji po njo. On naj ne ima o tem nobenih pomislekov in naj gre z mislijo, da vozi sebi sledovanje. Meni bi bilo prav, da gre on tja, ker se na njega lahko zanesem. Izkaznica št. 2 s to izkaznico pošlji kurirja do Sv.Jošta in boš dobil še ostalo. Na izkaznico št.3 boš dobil na Dolini-Blegaš koruzno moko. ...

Vreče morate prnesti s seboj, ker brez njih ne boste nič dobili." Krompir so dobivali v sosesčini, denar za drobnarije in začimbe pa v odredu.

Določena je bila mesečna poraba živil, in sicer "na mesec sleduje na osebo: 10 kg moke, 2 kg sladkorja, 1/2 kg kave (ječmenove, op.p.), 1/2 kg soli, 0.40 kg testenih, 1 kg maščobe, fižol, ješpren in kaša po potrebi oz. kakor je zaloga. Krompirja računam po 15 kg." (11)

V letu 1944 je nekajkrat prišlo do nejevolje zaradi slabše preskrbljenosti enot, a večjih težav ni bilo.

Sora med Škofjo Loko in Medvodami

Martinj vrh

Navadno so partizani tudi takrat, ko niso mogli skuhati obrokov, imeli kaj za pod zob. Kokrški bataljon je pomladi 1943 taboril na Davovcu. Zaradi hajke kuhinja dva dni ni obratovala. "Delno so nas od lakote drugi dan rešile NESTLE in OMA, nemški produkt za najmlajše." (143)

Nekaj težav s hrano so imeli novinci, ki so jih pošiljali v njihove enote. Ko je odred 5.maja 1943 ukazal množično mobilizacijo, je bilo določeno, da je treba dati "vsem novincem, ki bodo šli naprej za tri dni hrane s seboj". 16.junija je III. oz. Kebetov bataljon prosil Pokrajinski komite Komunistične partije, naj v 3. oz. Žirovsko četo III. oz. Kebetovega bataljona pošlje tri borce, ki bi poznali ozemlje, da bi transporti, tudi če ne bi bilo zvez, nemoteno potekali naprej. "Do sedaj je moral naš bataljon zalagati vsak transport z rezervno hrano in cigaretami." Ker niso bili dovolj preskrbljeni, so prosili, naj vsaka enota oskrbi novince, vse transporte pa naj pošljejo neposredno v Žirovsko četo. (11)

27.aprila 1944 je namestnik odrednega komandanta pisal podrejenim in "mobilizacijskemu vodu Bohinj" Prešernove brigade, da so zaradi velikih transportov novincev težave s hrano. Zato naj pred transporti vse enote na desnem bregu Save novince oskrbe s hrano za tri dni, na levem bregu pa za pet dni. Tudi 9.junija so poudarjali, da so na desnem bregu Save slabe prehranjevalne razmere in da naj vse enote z levega brega Save dajejo novincem hrano s seboj. (5)

Je pa bilo novincem, ki po večini niso bili posebej navdušeni nad tem, da so jih premeščali daleč stran od doma, včasih težko ustreči. 3.četa III. oz. Kebetovega bataljona je 30.maja 1943 opravljala novince, ki so jih peljali v brigado. Ti so si izmišljali, "da ima Žirovska četa velika skladišča hrane in obleke na terenu, česar sploh ni. Grozili so nam, da bodo javili na glavnem poveljstvu, da jih nismo dovolj nasitili, da ima pri nas vsak svoj kolektiv (ker naši tov. niso mogli vsega pojesti in so spravili v nahrbtnike), ker so videli, da oni jemljejo iz svojih nahrbtnikov. Da so bili naravnost požrešni, priča to, da so za eno večerjo snedli vola, ki je tehtal 450 kg, pa še so pravili, da so lačni." (11)

Kljub zadostnim količinam mesa in nekaterih drugih sestavin je bila partizanska kuhinja zelo preprosta. Kot dober obrok je ostal v spominu tisti iz konca leta 1942, ko so jedli pečenko "in koruzno polento in toliko masti, da je vse teklo od mesa. Potem smo mast še s kruhom pojedli in polizali." (187)

Včasih so kuharji pripravili pestrejšje obroke. Julija 1942 je imel II. oz. Poključki bataljon taborišče pri Mrzlem studencu. "Kosilo je bilo sestavljeno kot v kakšnih Toplicah: juha, meso, pražen krompir in celo solata!" Solate je bilo malo in intendant Štefan je "s tremi prsti desnice prijemal enake šopke solate in jih spuščal na naše porcije". (168)

Običajna partizanska hrana je bila mešta. Krompir so olupili, zrezali in skuhal. Na kuhan krompir so v kotlič ali lonec natresli zvrhano moke. Po približno dvajsetih minutah so sok (odlijač) odlili. Moko in krompir so nato s kuhalnico premešali v mešto in zabelili z ocvirki. Zabele je bilo navadno dovolj. Na Poključki, kjer jim ni primanjkovalo zabele, so se borci pred zimo pošalili, češ, "pokrijmo se z zabelo, da nas bo manj zeblo", in so namesto žlice dali vsakemu na mešto manjšo zajemalko masti. (147)

Enote so imele svoje kuharje (nekateri pa tudi kuharice), ki so bili z intendanti med pomembnejšimi osebami in vsaki enoti, saj so bistveno vplivali na razpoloženje borcev.

Kuharska oprema je bila skromna. Za kotličke so navadno uporabljali 25-30litrske pločevinaste lonce, ki so jih z močno žico obesili na lesen drog nad ognjem. Imeli so tudi po nekaj zajemalk, nožev, sekir, žag. Bolj za šalo kot zares se med opremo enote v Malih oglasih 4.čete omenja mlin: "Mlin bo obratoval na mesarski mizi." (49, 114)

Kuharji so imeli svoj dnevni red. Štefko iz Ambulante E je prebudil dežurni. "Težko dvigneš zaspano glavo, če pa se spomniš na naše ranjene tovariše, ki mogoče od prevelikih bolečin niso

zatisnili očesa, se hitro dvigneš, skočiš, da jim ponudiš gorko kavo, čaj ali kar si kdo zaželi. Postrežba je dobra, saj danes stoji na jedilnem listu krompir in telečja pečenka. Čez nekaj časa se kadi iz velikega lonca in diši, da bi jo še Švabi jedli." (72)

Pri prinašanju vode, pripravi drv, lupljenju krompirja, pripravi fižola in nekaterih drugih opravilih so kuharjem pomagali borci.

Če jim kuhanje ni šlo od rok, je prišlo do nejevolje. V IX. oz. Dražgoškem bataljonu so se junija 1943 pritoževali: "Po četah je slaba ekonomija, kuharji in intendanti so vsi laiki, hrana enolična, če ravno bi se dalo kombinirati." (11)

Po nekaterih enotah in ustanovah so imeli z zbiranjem in pripravo hrane veliko opravka. V bolnici nad Podlonkom je bilo vse več ranjencev. "S kurirjem sva morala znositi vso vodo, kurjavo in vso hrano. Na pot sva šla že zgodaj popoldne, iskala čimbolj skrite stezice in do večera nanosila vode in oglja. Ob mraku sva šla na pot za hrano." Gospodarska komisija še ni delala in včasih sta obredla ves Prtovč in Podlonk. Pozno ponoči sta se vračala. Vstati pa je bilo treba zgodaj, iti v izvidnico in skuhati zajtrk. (188)

Štabne kuhinje

Zlepa ne bo armade, v kateri bi se lahko izognili oficirskim privilegijem. Tudi partizanom se to ni povsem posrečilo. Višjim poveljujočim so dodelili spremljevalce, kurirje, pozneje tudi zaščitne enote, administracijo. K oddaljevanju poveljujočih od moštva so prispevale tudi štabne kuhinje, ki pa jih v odredu ni bilo veliko.

Lojze Hafner je bil spremljevalec komandanta Tomaža od februarja do marca 1943, ko ga je Tomaž odstavil, ker je pobegnil, ko so bili napadeni pri Zabrniku na Gabrški Gori in tam pustil puško (ki so jo skrili in tako rešili domači otroci). Kot komandantov spremljevalec je skrbel tudi za njegovo hrano, bil je oproščen straže in patroljiranja. (95)

Februarja 1944 je štab odreda ukazal, da štabi bataljonov in odredov ne smejo imeti svojih kuhinj in da se morajo hraniti skupaj z moštvom, razen če niso ločeni od enot. Kmalu pa so bile štabne kuhinje uvedene. Štabno kuhinjo je imel predvsem štab odreda, v bataljonih pa je šlo bolj za to, da so si štabi privoščili kak priboljšek.

Julija 1944 so bili v IV. oz. Manevrskem bataljonu odnosi med moštvom in funkcionarji poslabšani "vsled štabne kuhinje, ker so se iste kuhinje posluževali tudi nekateri tovariši, ki niso spadali v štab". Avgusta so civilisti ocenjevali, da so si partizani prisvojili navade nekdanje jugoslovanske vojske. Odredni politkomisar je sodil, da je to predvsem posledica napak političnih delavcev, ki ljudem niso razložili "notranji ustroj in organizacijo naše vojske, zakaj so posebej kuhinje za štab in podobno." (5, 147)

Lov in nabiralništvo

Lov in uživanje tega, kar je ponujala narava, sta občasno, vendar redkeje, kot bi kdo pričakoval, popestrila partizanski jedilnik.

Na prihajajoče nemške enote je na Blegošu avgusta 1942 soborce opozoril borec, ki je zjutraj odšel na lov na jelena. Pred hajko 9. avgusta 1942 je Selška četa použila mrzel srnjakov golaž. Ko je Kokrški bataljon enkrat junija 1943 taboril na Javorniški planini, so šli neko popoldne neuspešno loviti gamse. Naslednje jutro so streljali na čredo jelenov, pa jih niso zadeli. Potem je na lov hodil borec, ki je bil prej poklicni lovec in je imel več sreče. Junija 1944 je nekdo od osebja Ambulante E ustrelil gamsa in nato so si privoščili gamsovo juho ter pečenko. Borci 3. minerske čete so avgusta 1944 streljali gamse v zgornjem delu Krme. Odvečno meso so dali lovcu v Radovni. Pri njem so ga dobili okupatorji in se je moral zagovarjati. (118, 143, 145, 147, 223)

Še redkeje kot o lovu zvemo v virih o nabiralništvu. Gobe v partizanskih obrokih skoraj niso omenjene. Septembra 1942 jih je Janušкова skupina nabirala v strminah Sv. Miklavža nad Selci in se z njimi hranila dva do tri dni. Priložnostno so se partizani lotili borovnic in jagod. Julija 1942 so se borci Pokljuškega bataljona pri Vovkovi koči na Grajski planini "pasli" na poseki z borovnicami. Po preboju z Lipniške planine septembra 1942 se je borec Selške čete Ante Jukić-Mato "zavlekel v grmovje borovnic. Žejen kot pes sem začel zobati borovnice ...". Ko se je Kokrški bataljon poleti 1943 umaknil iznad Vetrnega v Ljubensko gmajno, so okoli taborišča nabirali borovnice. (117, 147, 198)

Najpogosteje so uporabljali smrekove vršičke (za čaj). Uporaba zdravnih zelišč je bila skromna.

Partizanski hladilnik

Partizani so meso najpogosteje ohranili tako, da so ga prekuhali. Narava pa jim je ponujala tudi hlajenje. V nekaterih brezni in globljih jamah na Jelovici in Pokljuki se je obdržal sneg vse poletje. Okrog pol ure peš hoje ob poti od Nemilj proti Mohorju leži kakšnih dvajset metrov dolgo brezno, ki so ga izdolbili v času, ko so tam lomili skril. Tudi poleti je bilo v njem zelo hladno. Imenovali so ga ledenica. Že I. grupa odredov, pozneje pa tudi odredna enota, ki je taborila v neposredni bližini, na Blatih, je v njem hranila pokvarljiva živila, predvsem meso. Partizani so vzeli živino pri nemškem kolonistu na Lancovem. Zaklali so več prašičev in eno govedo. Takrat so taborili v Jelovških skalah, v samotnem seniku s studentem v bližini. Steptali so sneg in nanj položili vrsto mesa, nato okrog 10 centimetrov snega in tako naprej. I. oz. Cankarjev bataljon je poleti 1942 hladil meso v hladnih brzicah Završnice. (147, 148)

Anekdote

S hrano so bili povezani zabavni in manj zabavni zapleti.

I. oz. Cankarjev bataljon je spraznil trgovino pri Dežmanu v Zabreznici. Vzeli so tudi pakete z domnevno belo moko. Ko sta stražarja dobila obrok prva, sta začela preklinjati, saj so bili cmoki iz mavca in ne iz moke. (150)

II. oz. Stražarjev bataljon je 12. maja 1943 vzel sir v Stari Fužini. Kakšen teden po akciji so imeli borci težave s prebavo zaradi preveč pojedene sira brez druge ustrezne hrane. "Zasušeno blato ni in ni šlo iz debelega črevesa, nekaterim je krvavela zlata žila, tako da so bili primorani drug drugemu z žlico zasušeno blato po drobcih bezati iz zadnjice." (90)

Ob ustanovitvi IV. oz. Selškega bataljona so pri kmetu Na Žbontu v Davči predstavnikom štaba odreda pomotoma pripravili jetrca namesto z moko s pomivalnim praškom.

V. oz. Kokrški bataljon je imel pomladi 1943 taborišče okrog deset minut oddaljeno od Možjance. Ko je kuhar zjutraj še v temi šel po vodo v mlako, je zajel tudi tri žabe in jih skuhal skupaj s kašo. Taborišča se je potem prijelo ime Pri treh žabah. (147)

Voda

Partizani so večinoma postavljali taborišča ob vodnih virih ali blizu njih. Le redko so se nastanili v sušnih predelih, kamor je bilo treba vodo nositi.

V Odredno bolnico I so vsak dan sproti prinašali vodo pol ure daleč. Okoli maja 1944 se je Ambulanta E umaknila v gozdni revir Lemojce med Lemovcem in Masnovcem na Pokljuki. Teren je bil skalnat, brez vode. Nosili so sneg iz kotanje, ki je bila precej oddaljena od taborišča. To je bilo dodatno breme za strežno osebje. V zatrepu Završnice so leta 1943 taborili nad lovskimi kočami. Tam so se pomladi 1943 pomikali za topečim se snegom višje v pobočje Stola. (118, 188)

Vsakdanja partizanska pijača je bil čaj, posebno iz smrekovih vršičkov. So pa popili tudi nekaj malinovca. V. oz. Kokrški bataljon je imel tretje taborišče za Dolenčevo kočo pod Storžičem. "To taborišče nam je ostalo v spominu po malinovcu, katerega nikoli preje in ne pozneje nismo popili toliko kot tu." (143)

Alkohol in tobak

Starejši partizani so imeli nedvomno na razpolago manj alkohola, kot so ga bili navajeni popiti pred vojno, pa tudi popivanje je bilo v partizanih prepovedano. Mlajši pa tedaj tudi v mirnem času niso imeli možnosti popivati.

Aprila 1943 je Pokrajinski komite Komunistične partije grajal enote zaradi pitja alkohola. V VII. oz. Kranjskem bataljonu so se zagovarjali, da "glede pitja alkohol. pijač in vseh zlih posledic, ki so v zvezi s tem, moram mirno reči, da se v letošnjem letu v tem oziru ni grešilo, v kolikor je meni znano." Večino žganja, ki so ga dobili pri rekvizicijah, so popili v čaju. Podoben je bil zagovor 2.čete III. oz. Kebetovega bataljona 17.aprila 1943. V prejšnji Loški četi glede alkohola "res ni bilo vse v redu in, da je kedo od partizanov v četi katerokrat prekomerno zaužil alkoholno pijačo (žganje) in da to ni nič kaj dobro vplivalo na tovariše in disciplino v četi." Odkar je četa na dvoje, bo bolje, so menili. Med eno od rekvizicij so res dobili nekaj žganja, a so ga popili v čaju in kakšen požirek, ko so bili prepoteni. (11)

Nekajkrat pa so se posamezni partizani krepko napili.

Leta 1942 se je po hajki na Blegošu 2. oz. Loška četa II. oz. Poljanskega bataljona umaknila čez nemško-italijansko mejo. Bili so okoli 10 dni v Novakih in v območju proti Tolminski. Tam "so nekateri borci na skrivaj pobirali pijačo iz trgovin in potem ta pijača se ja začela na skrivaj piti in prišlo je do opijanja in seveda nesporazumov, nediscipline in anarhije. Zaradi tega je hitro sklican partijski sestanek, na katerem je sklenjeno da komanda pregleda takoj vse ruk-sake, zapleni in uniči vso pijačo, kar je storjeno in potem je bilo spet vse u redu." (117)

V Selcih so nekako marca 1943 partizani spraznili hleve pri ubežnikih iz partizanov. "Kar malce dobre volje smo korakali po cesti, saj je v hišah tu pa tam padel kak glažek "žegnane vode". (96)

Pravo "krokarijo" sta uprizorila partizana iz 3.čete IX. oz. Dražgoškega bataljona. Na očitke je eden od njiju odvrnil, "da ga lumpata že 5 tednov pa da ga bosta še 5 tednov". Ta četa je bila junija 1943 pri zablembi v neki hiši na levem bregu Sore. Bili so tako pijani, da niso opazili borcev 1.čete, ki jim je prišla v pomoč z desnega brega Sore, vse dotlej, "dokler niso prišli že v hišo". V 1.četi I.bataljona so kritizirali tovariše, "ki so bili pri akciji na delu pijani". Januarja 1944 je poslušal očitke partijec iz 4.čete, ker je pri zadnji akciji "malo preveč pogledal v kozarec, sicer bi bilo vse v redu, samo kot partijec se to ne bi smel dovoliti".

Od alkohola so partizani redko pili kaj drugega kot domače žganje. Pivo je omenjeno v zvezi z mitingom, ki ga je priredila 1. minerska četa 1944 in ki je bil obenem poslovilni večer za komandirja in intendanta. Takrat je slednji "priskrbel sodček piva". Nekajkrat so partizani med zablembami prišli tudi do vina. (5, 11)

Kajenje v partizanih ni bilo prepovedano, a kadilska strast je bila včasih hudo preizkušana.

V hajki v začetku julija 1942 so partizani čepeli tik nad Savo. Bilo je vroče, pa niso mogli do vode. "Morda pa je bilo še huje, ko zaradi bližine Nemcev nismo smeli kaditi." (187)

Zasvojenosti so se s kajenjem zelo zamotili. Kadarkoli je enega od ranjencev v ambulanti E zajelo malodušje, so mu narezali tobaka in v časopisni papir zvili debelo cigareto. Prinašali so mu tudi tobak, ki so ga pridelali bohinjski kmetje. Če ni bilo listov, so bila dobra tudi stebila. (118)

Potrebe po kajenju so bile velike, kar je razvidno iz dopisa odrednega sodišča odrednim enotam 6.aprila 1944, da "se je do neslutene mere razvila črna borza, zlasti s cigaretami ter toba-

kom". Da bi zatrli črno borzo, s katero je bila "često zvezana špijonaža za okupatorja", so določili, da prodajna cena tobaka ne sme presehati tržnih cen za več kot 20 odstotkov. Prvič zalotnim prekupčevalcem so odkupili blago po maksimalni ceni, če so jih zalotili ponovno, so jim zaloge zaplenili, v težjih primerih in ob sumu špijonaže pa so jih postavili pred sodišče. Kaznovali pa so tudi borce in poveljnike, ki "plačujejo tobak in cigarete po vsaki ceni". (5)

Pogosto so partizani dobili tobak, ko so izpraznili trafike in druga prodajna mesta tobaka. Navadno je šlo za nemške cigarete znamke "memfis". Odprte pa so bile tudi druge poti za nabavo.

Septembra 1942 je glavno poveljstvo pisalo I.grupi odredov, naj se s cigaretami oskrbujejo prek Dolomitskega odreda. Iz II. oz. Stražišarjevega bataljona so v začetku leta 1943 sporočali: "Cigaretov sedaj nimam tukaj v zalogi ampak v dolini. Naročil sem Gorjancu, da vam jih bo poslal takoj preko Gabra (Gorjanc in Gaber sta bila politična delavca, op.p.)." Ta bataljon je novembra in decembra 1942 imel 780 rajhovskih mark izdatkov. Od tega so jih 500 potrošili za cigarete. III. oz. Keбетov bataljon je junija 1943 pri tihotapcu v Kopačnici zaplenil "5000 cigaret in 34 zavojev tobaka". (1)

Več partizanskih pripovedi omenja žicanje za hrano, pijačo in seveda tudi za tobak:

*"Za nas nobena ni več novica,
da tov. Tomo rad za cigareti žica.
Pri prvem papirček, pri drugem tobak,
cigaret pa le spravi skupaj krepak.
Zdaj premišljuje in si živce kviri,
ker ni trafike v gmajni, da ognja si nabavi.
Pri delu tem pač mnogo je trpljenja,
predno tov. Tomo pride do kajenja. (48)*

Julij 1943. Borca V. oz. Kokrškega bataljona s titovkama. Matija Suhadolnik, ki raportira, je oblečen v civilno obleko, tako kot tedaj večina partizanov.

Borci Gorenjskega odreda pomladi 1943. Lepo urejeni partizan(škornji, jahalne hlače, bela srajca, ovratna ruta, klobuk) je partizanski komandant in pesnik Oto Vrhunec-Blaž Ostrovhar.

Tomo Rus in Ludvik Bem, borca udarnega voda Gorenjskega odreda. Eden v civilu, drugi v uniformi, na pokrivalih imata razprto trobojnico z zvezdo nad njo. Taka trobojnica je bila posebnost gorenjskih partizanov.

Različno uniformirani borci 2.minersko-sabotažnega voda Ratitovec maja 1944.

Partizanski čevlji

Partizani so se uniformirali postopoma. Šele v letu 1944 so se večinoma oblekli v različne uniforme. Obleko in obutev so si v glavnem morali preskrbeti sami. Nekaj so zaplenili pri rekvizicijah, potem gasilcem, marsikateri dezertar iz nemške vojske je prebegnil v uniformi, slačili so mrtve sovražnike, nekaj uniform so jim poslali partizanski sodelavci, nekaj pa so jih dobili iz zavezniških pošilk iz intendanture IX. korpusa. Po kapitulaciji Italije so mnogi borci nosili posamezne dele ali cele italijanske uniforme.

Pokrivala

Triglavke so na Gorenjsko prinesli borci iz Ljubljanske pokrajine leta 1942. Znak na njih je bila zvezda na slovenski trobojnici ali nad njo. Na fotografiji borci II. oz. Poključkega bataljona iz septembra 1942 imajo borci triglavke z zvezdo na trobojnici. Selška četa je novembra 1942 še imela planinske čepice s senčniki, triglavke so začeli nositi pomladi 1943. Pozimi 1942/43 je 1. oz. Poljanski četi II. oz. Poljanskega bataljona delalo dekle iz Žirovskega Vrha triglavke iz uniform jugoslovanske vojske.

Gorenjska posebnost je bila slovenska trobojnica "v obliki razprte črke V z zvezdo v sredini ali v stičišču krakov zastave", predvsem v udarnem vodu pri II. oz. Poključkem bataljonu in pri nekaterih funkcionarjih junija in julija 1943.

Sicer pa je bilo priljubljeno pokrivalo gorenjskih partizanov klobuk, ki je bil primernejši za dež. "Klobukarje" so preganjali po aprilu 1944, ko je bila predpisana uporaba titovk. (234) 4. maja 1944 so v dnevnem povelju I. oz. Tomaževega bataljona ukazali: "Pozivamo vse, da takoj odstranijo klobuke in si po možnosti nabavijo titovke. Zato bodo skrbeli tudi četni intendantje, ter bataljonski." (14)

Pozimi so partizani nosili tudi pletene volnene kape, ki so dobro pokrivala ušesa. (147)

Hlače

Med hlačami so v partizanih sprva imele prednost pumparice. V drugi polovici leta 1943 so postale prestižne jahalne hlače. Te hlače so krasile oficirje, od komandantov bataljonov navzgor. V odredu so največ nosili pumparice in dolge hlače.

Obutev

Gojzerji so bili za partizane najprimernejša obutev, vendar jih včasih ni bilo dovolj. V II. oz. Stražišarjevem bataljonu je decembra 1942 tako primanjkovalo obutve, da "se mora moštvo, ako gre ven, sedaj v snegu med seboj preobuti". (1)

Po prihodu Prešernove brigade z Dolenjske so prišli v modo škornji.

Partizanom so zaradi dolgih pohodov, redkega umivanja in neprimerne obutve grozili žulji. Noge so skušali zaščititi z dvojnimi nogavicami, gamašami, ovijačami in krpami, ki so jih imenovali čevljarice. Potenje oz. žuljenje so preprečevali z milom, mastjo, preobuvanjem.

Odred je nekajkrat zaplenil večje količine čevljev, npr. pri čevljarju Janši pozimi 1942/43. V. bataljon je 28. junija 1943 ob mobilizaciji v Letencah zaplenil še 40 parov čevljev. Čevlje so partizanom izdelovali tudi posamezni čevljarji v Žireh, v Kropi, na Rudnem in še kje. Pozneje so partizani imeli tudi svoje čevljarske delavnice, ki so delale čevlje tudi za odred. Poleti 1944 je delovala odredna čevljarska delavnica Golica. Posamezna popravila so opravili tudi čevljarji, ki so se znašli v posameznih odrednih enotah. (11, 234)

Perilo

Od perila so partizani nosili tisto, kar so dobili. Spet so bili po večini vezani na lastno imetje oz. na preskrbo od doma ter na tisto, kar so jim preskrbele gospodarske komisije in drugi sodelavci partizanskega gibanja. 1. julija 1942 je 2. oz. Loška četa II. oz. Poljanskega bataljona prišla do Dražgoškega bremza, kjer je imel Franc Biček posodo za petrolej, v kateri je imel perilo in čevlje. Nekaj perila so partizani tudi zaplenili. Leta 1944 so dobivali perilo iz skladišč IX. korpuse. (136, 234)

Oprema

Druga partizanske oprema je bila skromna. Med partizansko imetje so sodili nahrbtniki, krušniki, cule, pri oficirjih, kurirjih, bolničarjih in še pri kom torbice. Pokrivali so se z najrazličnejšimi odejami, uporabljali so tudi šotorska krila. Pomemben je bil jedilni pribor s porciijo, žlico, redkeje z nožičem in čutaro. Posamezni partizani so si žlice naredili kar iz mehkega lesa. Kadilci so poleg tobaka nosili vžigalice. Poleg tega med partizansko opremo štejemo še povoje, denarnice, knjige pri nekaterih. Daljnogled, kompas, zemljevidi so bili deli opreme poveljnikov in obveščevalcev. (114, 234)

Preobleka

Ivan Javor-Igor je 2. julija 1943 "v švabski uniformi šel ob štirih zjutraj v Radovljico na Wehrmeldeamt. Sicer sem jo moral le res odcvrnati, tam sem pa le bil in z menoj je bil tudi že pokojni komandir 2.čete I.bataljona G.O. tovariš Maks (Franc Berce-op.p.). Seveda sva po neuspeli akciji pošteno priklela čez radovljiški most." V nemškem poročilu so zapisali, da sta na vojaški prijavi urad vdrla dva s pištolami oborožena bandita v nemških uniformah, ki sta petkrat ustrelila proti dežurnemu v uradu in šoferju ter nato pobegnila. Ludvik Bem je hranil popolno opravo nemškega policista pri Prešernovi Cilki na Rečici. Junija 1944 je preoblečen vanjo in v družbi prav tako preoblečenega Jožeta Robiča-Egona zažgal žago v Spodnjih Gorjah. Odredni komandant Franc Biček in politkomisar Evgen Matejka sta se preoblekla v nemški uniformi in s 3.četo odšla v akcijo na Bistrico v Rožu na Koroškem. (5, 7, 147, 234)

Oprano perilo se suši pri Tiču v Lomu nad Tržičem

Partizani so v nahrbtniku nosili rezervno srajco, spodnje hlače, nogavice, morda pulover, vendar ne vsi. V obleki so navadno tudi spali. Bila jim je druga koža. Hlače so redkokdaj slekli. Suknjičev ali plaščev niso prali. Močilo jih je izpod neba, pri prehodih vodotokov. Sušili so se ob ognju, ki je obleki dal vonj. Ožgana oblačila v partizanih niso bila nič posebnega. Šivali so redko, včasih soborke ali civilistke. Bili so zmečkani, povaljani. Kazalec skrbi zase je bila srajca. (234)

Ena od glavnih dejavnosti partijskih organizacij je bil higienski sektor, v katerem so bili partizani dogovorjeni za osebno čistočo in čistočo taborišč.

V 1.četi V. oz. Kokrškega bataljona so junija 1943, kar se higiene tiče, opravljali tole delo: "Ta sektor je postavljaj pri menjavi taborišč stranišča, skrbi za čiščenje perila in uši ter je v kontaktu z bataljonskim zdravnikom," v 2.četi VII. oz. Kranjskega bataljona pa so organizirali vsakodnevno umivanje in pranje, tudi čiščenje porcij in zakopavanje kuhinjskih odpadkov.

Za čistočo so bili odgovorni tudi sanitetni delavci. Edvard Pohar je pomladi 1943 predaval o higieni, za katero so morali skrbeti bolničarji v enotah.

Za osebno čistočo so partizani skrbeli predvsem z umivanjem in pranjem perila. Marca 1943 so v IV. oz. Selškem bataljonu opozarjali borce "glede umivanja in pregledovanja sp. perila."

Kadar so v enotah imeli možnosti za pranje perila, so to delo opravljale predvsem partizanke. V 2.četi I. oz. Tomaževega bataljona so borko, ki je bila propagandna referentka, razrešili te funkcije in ji naložili, da je pomagala "pri pranju in šivanju". Partizanom so prale tudi dekleta in žene po hišah. Ponekod se je pralo na veliko- npr. pri Brsničarju oz. Zadnji rezervi v Podlonku. Od leta 1943 se borci niso več smeli oddaljevati iz enote in posamezne dogovore za pranje je zamenjal dogovor štaba in organiziranih žensk.

V 1.četi IV. oz. Selškega bataljona je junija 1943 "tov. Kos preskrbel za perilo, da se je dalo prati iz cele čete. Ker pa sedaj ni Kosa v četi, je za prihodnji teden odgovoren za pranje perila tov. Krajc." Nekega junjskega dne so v tej enoti organizirali skupno kopanje. (4, 11, 147)

Včasih pa perila niso oprali, ampak so ga kar zavrgli. Trgovčev sin je vrgel spodnje hlače v grmovje, drugi borec pa jih je pobral, prekuhal in nosil naprej. (183)

Partizanke so imele težave s higienskimi vložki. Navadno so jih metale stran. Rozka Mede jih je v Selški četi skrivaj prala, sušila pa kot obujke skupaj z drugim perilom. (234)

Bolj so se partizani očistili pred prazniki, mitingi. Nekajkrat so lahko izrabili za to ugodne razmere v naravi.

Maja 1943 je bil V. oz. Kokrški bataljon pod Storžičem nad Povljami. Mimo taborišča je tekel potok. "V svojem koritu je imel več manjših slapov na katerih se je voda toliko segrela, da smo se lahko pod njimi tuširali in kopali." (142)

Maja 1943 se je četni zdravnik Jelovške čete skopal na Vodica na Jelovici. "Za kopalnico si je izbral korito za napajanje živine. Nam pa do tega ni bilo, zato smo raje vzeli porcije in večerjali." (143)

Partizani so se redkokdaj temeljito umili. Milo so dobivali v trgovinah. Ko se je število borcev večalo, je tudi mila manjkalo.

Zato ocenjujemo, da poročila, v katerih je govor o rednem umivanju in pranju, prikazujejo stanje po nekaterih enotah, ki je bilo bolj izjema kot pravilo. O tem priča kar nekaj virov.

Partijski sklep v IX. bataljonu junija 1943 nalaga, "da se tovariši morajo večkrat umivati, kjer je voda v bližini". (11)

Enega od borcev so podražili, da se je "že umil za drugo četrtoletje 1944". (53)

Umivanje enega od borcev je kot izreden dogodek vzbudilo nastanek pesmi:

*Ko zjutraj Tarzan zgodaj vstane,
tako j brisačo v roko vzame,
se pri studencu umiva, pere,
da skoraj kožo si odere.
Vsa četa gleda in strmi, ker nikjer
tak čistih partizanov ni.
Komandir Luka ga svari,
da naj s pranjem potrpi,
ker mila v zalogi mnogo ni. (48)*

Nekateri borci so bili značilno zapackani. Tako so opisali, da kuharju, "ki ima opravka z mastjo, mesom, zaseko, moko in podobnim in si ne more umivati prstov vsakih pet minut, zapuščajo le-ti pri vihanju brčic sledove gori navedenih človeških dobrin na okroglih licih." (49)

Zobe si je umivalo malo partizanov. Borec, ki je imel ščetko in zobno kremo, je bil jeseni 1943 v Kranjski četi tarča norčevanja in posmeha. Večina si je zobe otrebila. V 2. minerski četi so za komandirja napisali, da "ne potrebuje več zobotrebcev, ker si kar s celo "klaftro" čisti zobe!". (49, 234)

Striženje in britje

Partizani so se brili vsaj enkrat tedensko. Bradači, kot je bil Maks Grilc, so bili med njimi posebnost. Strigli so jih domačini, ki so imeli strojčke za striženje in so prihajali v enote ali pa so enote imele svoje frizerje in brivce.

Verjamemo lahko, da brivska oprema pogosto ni bila posebej nabrušena. O tem priča tudi tale mali oglas: "Išče se!

Brivski vajenec, da bi pomagal tov. Rasputinu (frizer iz Škofje Loke, ki je deloval v 2. oz. Jeseniški in 4. oz. Jelovski četi, op.p.) pri mučenju tovarišev ob priliki britja. Za striženje pa bomo sedaj najeli rablja, kateri bo lepše delal. Ponudbe poslati na uredništvo lista, pod značko "Skrhana britev"." (49)

V več enotah so poklicali ljudi, ki so jim zaupali, da so jih ostrigli. Tako je Kokrško četo pomladi 1943 strigel Jože Kopač z Mlake pri Kranju, ki so ga po potrebi poklicali pod Storžič. Maja 1943 je z desnega brega Save prišel brivec partizan. (234)

Uši

V partizanih so poznali bele oblačilne uši. Gorenjci so širili ne najbolj prepričljivo vero, da so jim uši prinesli partizani iz Ljubljanske pokrajine. Uši so se zaredile v prebivališčih. Namnožile so se zlasti čez zimo. Pobijali so jih z roko, z vročino nad ognjem. Likali so redko. Razuševanje se je uveljavilo leta 1944. 27. marca 1944 je vodja higienske mobilne ekipe v Selški dolini sprasoval I. oz. Tomažev bataljon, "ali je potrebno v vašem bataljonu razkužiti obleko radi uši". (14, 234)

Uši so bile za mnoge huda nadloga. Ivan Javor-Igor je v času ustanavljanja Prešernove brigade julija 1943 zamenjal smučarske hlače s kratkimi. Smučarske so bile tako polne uši, da jih ni mogel več očistiti in jih je zavrgel. Janez Lušina je na pohodu v Slovensko Benečijo januarja 1944 samo za hrbtnim šivom srajce ubil 154 uši. (147, 234)

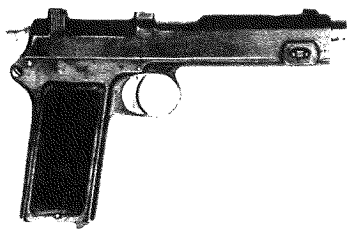
Nekaterim enotam pa se je posrečilo preprečiti prehudo razmnoževanje uši.

V kroniki minerskega voda Grintavec je bil položaj na protiušni fronti v času med septembrom in decembrom 1943 označen takole: "Uši se niso razmnožile. Bili so le redki primeri, ker so se fantje vsak teden preoblačili." Tako stanje opisuje tudi kronika I. minersko-sabotažnega voda v maju 1944. (27, 29)

V vojni se odnos do orožja spremeni, saj postane sredstvo za ohranitev v boju za obstanek. Zato ni čudno, da je ena najboljših literarnih stvaritev, ki so jih napisali borci Gorenjskega odreda, posvečena orožju. To je pesem Moj Mitraljez Damjana Globočnika:

*Kako negiben si in mrk
Tu v zasedi
Ko čakamo ob cesti beli
Ves z vejami zakrit.
Saj le si stroj
Brez mene nič
In vendar sem te gledal ne enkrat
Kako oživiš.
Ko zarjoveš, zabučiš
Kot da povelja nam deliš
Vsi ubogamo tvoj trdi glas
Ti vodi, goni v borbo nas.
Iz cevi bruhaš ogenj smrt
Izbiraš žrtve iz sovražnih vrst.
Saj nisi ti, sem jaz - mi vsi
Ni svinec kar iz gobca ti hrumi
Le naše maščevanje, gnev ki tu mori.
Nori, smeji se in vihraj!
Za rafalom žanje naj rafal
Kako lep ti je glas,
Ta - ra - ta - ta - ta - ta
Kako se krohotaš
In ves si živ - srce imaš!
Končan je boj ...
Mi v rokah spet si ves hladen
Le mrtvo jeklo - stroj. (41, 271)*

Oborožitev

Pištole:

*Steyr M 12 (Avstro-Ogrska)
Walther PP (Nemčija)
Beretta, model 1934 (Italija)*

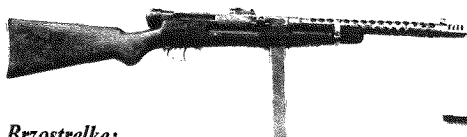
Puške:

Karabinka M 24 (Jugoslavija)

Mannlicher M 1895-kratka (Avstro-Ogrska)

Mannlicher-Carcano, model 1938 (Italija)

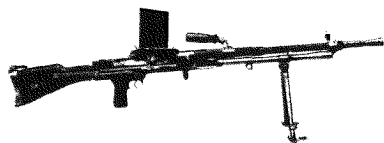
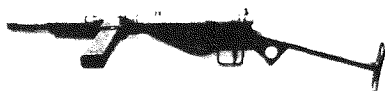
Mle 1907/15 (Francija)

Brzostrelke:

Beretta, model 1938 A (Italija)

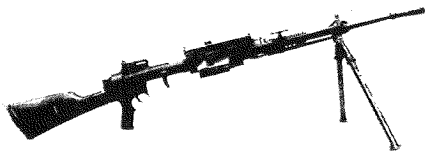
Sten MK 2 (Velika Britanija)

Puškomitraljezi:

M 37 (Jugoslavija)

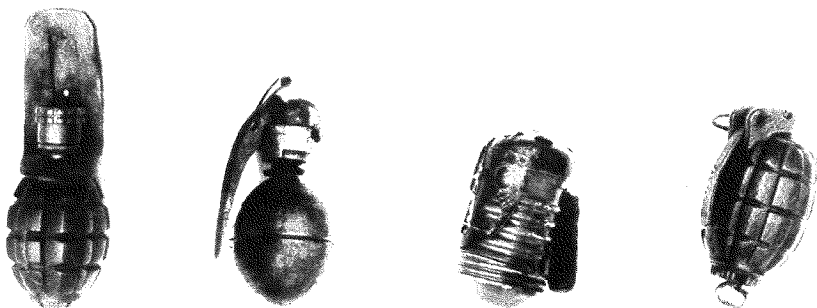
Breda, model 30 (Italija)

Mitraljezi:

Breda, model 37 (Italija)

Bombe:

M 35 (Jugoslavija)

F 1 M 15 (Francija, Jugoslavija)

Breda, model 35 (Italija)

Mills No 36M (Velika Britanija)

Partizani so bili še najbolj oboroženi v letu 1942.

Junija 1942 je 125 borcev II. oz. Poljanskega bataljona imelo 131 pušk, 12 mitraljezov, 11 pištol in eno brzostrelko, 28300 nabojev in 112 bomb. Torej povprečno vsak borec svoje orožje, bombo in okoli 230 nabojev. Pozneje v odredu skoraj ni bilo tako dobro oborožene enote. Npr. III. oz. Kebetov bataljon je imel maja 1943 45 nabojev na borca, I. oz. Loška četa oktobra 1943 123 nabojev na borca, 4. oz. Jelovška četa decembra 1943 80 nabojev na borca. Od konca leta 1943 do marca 1944 se je v odredu povprečno število nabojev na borca zmanjšalo s 84 na 39. (1, 2, 4, 5, 11)

Odrednim enotam je kronično primanjkovalo orožja in težave z oborožitvijo so mnogokrat omenjene. Stanje oborožitve po enotah se je precej spreminjalo. S prihodom novih borcev se je število neoboroženih večalo. Glavni štab je 20. januarja 1943 ukazal, naj odred obdrži 20 odstotkov neoboroženih borcev, druge pa pošlje Dolomitskemu odredu. Vendar se to povelje ni uresničilo. (146) 1. aprila 1943 je bil odred razmeroma dobro oborožen. 596 borcev je imelo 502 puški, 20 puškomitraljezov, 3 težke mitraljeze, 2 zbrojevki. (10)

III. oz. Kebetov bataljon je imel pred 10. aprilom 1943 v I. četi 31 oboroženih in 4 neoborožene, v 2. četi 49 oboroženih in 3 neoborožene, v 3. četi 33 oboroženih in 10 neoboroženih, v 4. četi pa 32 oboroženih in 11 neoboroženih. Skupaj torej 145 oboroženih in 28 (ali 16 odstotkov) neoboroženih. Aprila 1943 so neoborožene po četah zbrali v "bombaške oddelke". 19. maja 1943 je bilo v tem bataljonu od 160 borcev 47 (ali 29 odstotkov) neoboroženih, 31. maja od 196 borcev 65 (ali 33 odstotkov) neoboroženih in 5. julija 1943 od 150 borcev 90 (ali 60 odstotkov) neoboroženih.

14. junija 1943 je bil v VIII. oz. Loškem bataljonu 101 borec, neoboroženih je bilo 35 (ali 35 odstotkov), 6. julija je bilo borcev 150, neoboroženih 73 (ali 49 odstotkov).

Včasih so bile razmere prav dramatične. V 2. četi II. oz. Stražišarjevega bataljona je bila maja 1943 "radi prevelike mase ljudi brez orožja ogrožena mobilizacija in varnost cele čete, poslani transport naprej pa so nam poslali nazaj v četo iz Jelovce, češ da moramo poslati popolnoma opremljene, toda takih tudi mi ne dobimo, trudimo se, kolikor moremo, imamo pa v celi četi 25 ispravnih pušk in 1 mitraljez ljudi pa 80, če se gre v akcijo, ostanejo ljudje in lager brez orožja." V tem bataljonu so junija 1943 v enem tednu mobilizirali 101 novince. Bi jih "še več, pa ni veze za naprej. Neoboroženci čakajo po četah po cele tedne. Čete imajo skoro vsaka po 100 mož.

Oboroženih pa je le po 20 mož." Tako niso mogli mobilizirati, ker so morali najprej dobiti hrano.

Tudi po nastanku Prešernove brigade je bil odred slabo oborožen.

V začetku avgusta 1943 je štel 230 borcev, oboroženih pa je bilo 140. (4, 11, 259)

Po kapitulaciji Italije in do začetka leta 1944 je bil odred nekoliko bolj oborožen. Nato je bilo do razpustitve odreda stanje podobno kot v letu 1943 do kapitulacije Italije. Tudi v letu 1944 je pomanjkanje orožja močno krnilo bojno zmogljivost enot. Oboroženost se je izrazito poslabšala s prihodom številnih novincev od januarja do marca 1944:

<i>Datum</i>	<i>Število borcev</i>	<i>Orožje na borca</i>	<i>Strelivo na borca</i>	<i>Bombe na borca</i>
29. 12. 1943	288	1.01	84	1.16
7. 1. 1944	297	1.07	82	1.12
15. 1. 1944	314	1.07	78	0.64
24. 1. 1944	342	0.98	84	0.54
29. 1. 1944	340	0.88	74	0.54
5. 2. 1944	362	0.88	69	0.50
23. 2. 1944	381	0.86	68	0.44
26. 2. 1944	487	0.68	49	0.41
4. 3. 1944	597	0.56	39	0.34

V tem obdobju je bilo v odredu od 255 do 276 pušk, od 2 do 10 brzostrelk, 5 do 29 pištol, vse-skozi pa 22 puškomitraljezov in dva lahka minometa.

Konec marca 1944 je bilo v odredu 361 oboroženih in 309 neoboroženih borcev. (2)

Aprila 1944 so iz odreda pisali IX. korpusu, da tovariši cenijo orožje, in sicer zato, ker ga primanjkuje. V enotah je 30 do 40 odstotkov neoboroženih. Junija 1944 je imel odred "45 % oborožitev". (5)

Oboroževanje

Udarni vod pri II. oz. Poključkem bataljonu je sredi julija 1943 odšel na vrh Krna po razstrelivo, ki je ostalo tam še iz prve svetovne vojne. "Hodili smo približno dva tedna in po vrnitvi zopet minirali proge ter opravljali razne akcije." (222)

Gornji primer priča, da so gorenjski partizani na lovu za orožjem in municijo izrabili marsikatero možnost.

Prvo orožje so partizani dobili od tega, kar je ostalo za razpadlo jugoslovansko vojsko. Zlasti v krajih okoli Rupnikove obrambne črte so ljudje poskrili precej orožja in streliva. Partizani so ga tu dobivali tudi v poznejših letih.

Februarja 1943 je Janušкова četa poslala dve skupini po orožje. Ena skupina se je napotila k bunkerjem okoli Blegoša. Drugo je vodil domačin po hišah, za katere je vedel, da imajo orožje. V Osojniku jih je hotel kmet premotiti z žganjem, vendar so ga prisilili, da jim je pokazal, kje ima skrite 3 mitraljeze in 6 zabojev municije. V začetku marca 1943 je bil novoustanovljeni IV. oz. Selški bataljon morda najboljše oborožena enota v odredovi zgodovini. Imel je 16 mitraljezov z mnogo streliva in veliko ročnih bomb. Poleg taborišča so naredili majhno skladišče in vanj spravili predvsem bombe in strelivo. Vse so očistili in namazali. (146, 193)

4.četa III. oz. Kebetovega bataljona je aprila 1943 stalno poizvedovala za orožjem. Dobila je dva težka mitraljeza "švarcloze" z enim podstavkom in eno "gurtno", tri rezervne cevi za težki in eno za lahki mitraljez, dve jugoslovanski puški (eno so imeli v popravilu), šest avstrijskih

(dve sta bili v popravilu), 40 avstrijskih nabojev za "manliherice", 1320 jugoslovanskih nabojev za mavzerice, 1500 nabojev za težki mitraljez v nabojnikih, dve mini za težki minomet, tri jugoslovanske bombe in nekaj šotorskih kril. En težki mitraljez so odstopili 3.četi. (11)

Zaplemba orožja je bila v partizanih eden najbolj cenjenih vojaških uspehov. Večjih skladišč orožja partizani niso napadli. Količina v spopadih zaplenjenega orožja je bila skladna z obsegom napadov na sovražnike. V napadih iz zasede partizani pogosto niso prišli do orožja pobitih in ranjenih sovražnikov. Večkrat so iz odrednega štaba kritizirali enote, ki so prizadevale sovražniku izgube, niso pa zaplenile orožja.

17.marca 1944 so očitali I. bataljonu zaradi akcije pri Retečah, v kateri so ubili tri sovražnike, drugi so pobegnili: "Ne razumemo, kaj je delala patrولا, da ni dotične puške in vojaško opremo zaplenila. V bodoče bomo vsakemu takem komandirju ali vodniku, ki si ne zna z jurišem pridobiti že zagotovljeno orožje, kaznovali in ga pokazali kot nesposobnega, da vodi borbe. V tem vas Nemci prekašajo, ko so vam zadnjič zaplenili tri puške." (14)

Zlasti pozimi 1942/1943 so partizani nabrali precej bomb, ki so bile postavljene v ovirah na nemško-italijanski meji. Septembra 1942 so borci 3. oz. Poljanske čete II. oz. Poljanskega bataljona pri drugem pobiranju zbrali 263 bomb, "katere pa smo shranili vse na varno mesto". III. oz. Kebetov bataljon je aprila 1943 poročal, da so "oddelki za pobiranje min" že hodili po meji. (10)

Nekaj orožja so partizani dobili, ko so pobrali orožje žirovniškega vermanšafta, 9.decembra 1942 je Jelovška četa na Otokih pred Železniki zaplenila vaški straži 16 pušk in 320 nabojev, v Lescah so zaplenili orožje tovarniški straži. (11, 146)

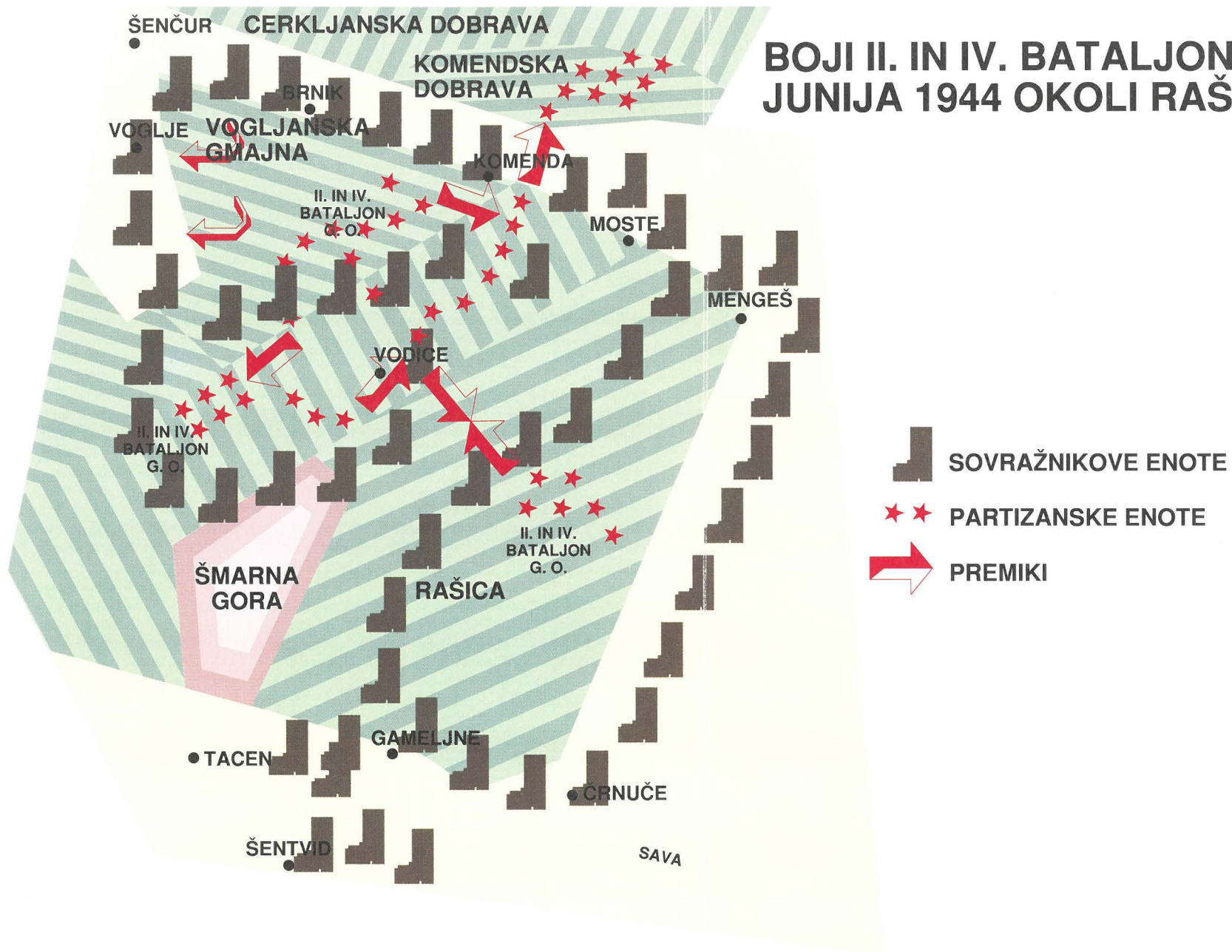
Tako kot v mnogih drugih akcijah so tudi pri zaplembah orožja partizanskim enotam pomagali sodelavci partizanskega gibanja. V vilo Marić v Želečah na Bledu, ki je bila last zagrebskega tovarnarja, so se po zasedbi vselili višji gestapovski uradniki. V sosednji hišici so živeli Vrevčevi, ki so sodelovali s partizanskim gibanjem. Ko so se odločili iti v partizane, so se z minersko-sabotažnim vodom Triglav dogovorili za vpad v vilo Marić. 4.januarja 1944 je Sonja Vrevc že popoldne odšla na Mežaklo. V mraku so prišli na Bled partizani Andrej Žvan, Stanko Knaflič, Ludvik Rekelj in Lojze Mulej. Pred šesto uro, ko so bili gestapovci na večerji, so v spremstvu Janeza Vrevca prišli v vilo Marić ter zaplenili več orožja in opreme (po pisanju Gorenjskega partizana "3 brzostrelke, 8 pušk, 6 pištol, 19 bomb, 1 daljnogled, 2 fotoaparata, mnogo municije, opreme, obleke, odev, nahrbtnikov, dežnih plaščev itd.", po povojnih spominih pa so bile količine zaplenjenega blaga nekaj skromnejše) in poln nahrbtnik cigaref. Zaplenjeno so jim pomagali nesti sodelavci partizanskega gibanja, ki so jih čakali v Vrevčevem stanovanju. (41, 197, 225)

Enote so večkrat prosile za orožje. Do njega so skušale priti tudi z menjavami, čeprav ponudba na partizanski borzi orožja ni bila posebej bogata.

II. oz. Stražisarjev bataljon je 4.januarja 1943 opozarjal I.grupo odredov, da nujno potrebujejo bombe. Odredni politkomisar Vinko Hafner je februarja 1943 spraševal Pokrajinski komite: "Zakaj se še ni nič storilo za dobavo dogovorjenega orožja?" (1)

Poljanska četa III. oz. Kebetovega bataljona je aprila 1943 poslala težko zbrojevko v Dolomite v zameno za "dve lahki strojni puški". Ena od teh je pomotoma prišla v IV. oz. Selški bataljon. Poleg tega je v Loško četo Kebetovega bataljona prišel novinec, ki je iz nemškega skladišča odnesel tri lahke strojnice zbrojevke s popolno opremo in rezervnimi cevmi. Te so aprila 1943 prišle v I. oz. Jelovško četo I. oz. Gregorčičevega bataljona. Iz Loške čete so prosili sekretarja Pokrajinskega komiteja Komunistične partije za posredovanje za to orožje. Zbrojevke so vzeli Franc Puhar-Aci, Marjan Andrijašič in še nekdo iz vagona na kranjski železniški postaji. (11, 146)

BOJI II. IN IV. BATALJONA JUNIJ 1944 OKOLI RAŠICE

SOVRAŽNE POSTOJANKE

KRAJ	Orož-niki		Grani-čarji		Policija		Wer-macht		Domo-branci		Ostalo	
	od	do	od	do	od	do	od	do	od	do	od	do
RATEČE-MEJA				14								
TAMAR				8								
RATEČE-VAS				20								
TROMEJA			4	6								
PODKOREN			4	8								
POLJANE-SEDLO		5										
KRANJSKA GORA	8	10	55	60							6	10
VRŠIČ				16								
VRATA				10								
GOZD MARTULJEK				6								
DOVJE-MOJSTRANA	8	20	40	60			80				8	64
HRUŠICA					20	40						
SV. KRIŽ											60	200
JESENICE	25	43			190		78	25	70	720	1020	
JAVORNIK					20						45	
JAVORNIŠKI ROVT					17	28						
KOROŠKA BELA											100	300
BLEJSKA DOBRAVA					7	30						
VINTGAR					7	9						
MOSTE					54	110						
ŽIROVNICA	9	25			25	150						
ZAVRŠNICA						18						
RADOVNA					9	10						
GORJE	6	15					45	150				
ZASIP					7	19						
BLAD		20			230	430	0	2000	50	60	100	
RIBNO	12	14										
BOHINJSKA BELA	6	12			45	80	250	600				
SOTESKA					51	71						
NOMENJ		11										
SREDNJA VAS		12		22								
STARA FUŽINA			16	18								
SV. JANEZ			40	55								
BOH. BISTRICA		15		70	50	100					20	
LESCE						20			20	80	7	
LESCE-LETALIŠČE					9	45					12	
LESCE-GOLF					70	200						
BEGUNJE		12			30	50					9	
POLJČE					70	143						
RADOVLJICA	26	38			50	180	170	190	15	26	9	200
MOŠNJE		10			50	180						
BREZJE	12	18			30	250						
LJUBNO	15	22										
OTOČE					20	30						
OTOČE-MOST					18	25						
GLOBOKO-PREDOR						20						
PODNART	25	30			40	150						
KAMNA GORICA	12	16			120	200						
LJUBELJ					250	280						
SV. ANA	9	10										
PUTERHOF	8	14										
TRŽIČ	14	25			16	220					3	
PREDDVOR		10				180						
KOVOR	10	14										

KRAJ	Orož-niki		Grani-čarji		Policija		Wer-macht		Domo-branci		Ostalo	
	od	do	od	do	od	do	od	do	od	do	od	do
GOLNIK	22	35			25	180						
KRIŽE	8	25										
DUPLE	8	14										
JEZERSKO		24					220				90	
PODBREZJE	10	15										
NAKLO					50	400						
BESNICA	11	13										
ŽABNICA	15	16							50			
KRANJ	35	73			165	400	160	275	25	100	23	75
STRAŽIŠČE	28	32					30	200				
CERKLJE	13	15							60	120		
ŠENČUR	9	12					120	180				
PREDOSLJE		6							20	30		
VOGLJE									25	60		
SPODNJA KOKRA							120	400				
SMLEDNIK	7	8						150				
MAVČICE		9										
MEDVODE		9					80	148				
GORIČANE		16										
SVETJE					40							
GOLO BRDO				36								
PRESKA							40	150				
ŠMARTNO	6	8										
SORA			40	53								
SV. KATARINA			40	43								
ŠKOFJA LOKA	92		bili		180	260	1100	3000	35	250	10	
GABERK		16										
GORENJA VAS	50	130	170							120		
POLJANE	32	36										
LUČNE			150									
SELCA	23	30										
ŽELEZNIKI		46										
ŠORICA				90						40		
PETROVO BRDO				75								
DOLENJA VAS	21	27										
PRAPROTNO		12										
ČRNI VRH			120	160					100	160		
TRZIN		14										
ČRNUČE		19		32				85				
VODICE		14										
DOMŽALE						250						
MENGES		20				150					40	
KOMENDA		13										
MEKINJE							150					
KAMNIK		30				290	130		20		25	
ŠENTVID		7	50	80		650					21	
GUNCLJE		13										
BROD						200						
MOTNIK		40										
ŠPITALIČ		18										
ŠMARTNO		38										
LOČNICA			30	100								
LITUA					80	140						

Pomladi 1943 so borci udarnega voda 2.čete II. oz. Stražisarjevega bataljona prinesli iz Selške doline na Pokljuko težki mitraljez "švarcloze", s katerim si niso mogli veliko pomagati. (222)

Marca 1944 je I. oz. Tomažev bataljon dobil pet italijanskih pušk; tri je prinesel Marjan, dve so dobili iz brigade. Dve lovski puški so zaplenili v Smedniku; eno od teh so zamenjali za italijansko puško. Eno mavzerico so izgubili v borbi. (5)

Menjavo orožja so včasih opravili borci kar med sabo. Novinec je v partizane prinesel mavzerico, ki mu jo je dal oče. Nekaj ur po prihodu je opazil borca s kratko italijansko puško. Po pogovoru sta zamenjala puški in strelivo. Oni mu je povrh dal še paradajzarico. Eden od borcev je na pohodu v Ljubljansko pokrajino zamenjal svojo brzostrelko za puško zato, da se je lahko vrnil nazaj na Gorenjsko. (96, 147)

Včasih je bilo to menjavanje prav zapleteno. Ko so marca 1944 iz odreda od nekega partizana zahtevali, naj vrne puško, je odpisal: "Dogovor s tov. komandirjem se je glasil sledeče:

Vojaško uniformo vzame on. Zato mi posodi puško in hotel mi je dati še eno italijansko bombo. Vzel sem puško. Kakor hitro pa komandir dobi pištolo, mu pošljem jaz daljnogled in zato dobim pištolo. Vrniti pa moram puško. Komandir še do danes nima pištole za mene in zato lahko zahtevam jaz povsem uradnim potom mojo uniformo nazaj." (14)

Gorenjski partizani so pri oboroževanju upali na pomoč iz Ljubljanske pokrajine. Vendar so večje količine predvsem italijanskega orožja na Gorenjsko od drugod prišle šele po kapitulaciji Italije. Leta 1944 je odred dobival oborožitev, ki so jo poslali zavezniki, predvsem iz skladišč IX. korpusa.

Septembra 1943 je minerski vod iz Primorske prinesel sto kilogramov ekrazita. Vsakemu minerskemu vodu so ga namenili okrog 30 kilogramov. "Takoj nato se bo začelo s sistematičnimi akcijami." Patrulja 1. oz. Loške čete je šla pripraviti orožje na območje Cerkna, kamor ga je šla nato iskat ena od odrednih enot.

Decembra 1943 je 2. oz. Jeseniška četa šla po orožje, ki ga je dal na razpolago štab III. operativne cone, h Kosovelovi brigadi.

I. oz. Tomažev bataljon je aprila 1944 od namestnika komandanta odreda prejel protitankovsko puško, 100 kosov streliva ter pribor zanjo, dve "nagazni", tri protitankovske in dve ročni mini z detonatorji, 15 italijanskih in pet francoskih bomb, dve italijanski puški s 130 kosi streliva, eno brzostrelko s petimi šaržerji in 160 kosi streliva. Od sodelavcev partizanskega gibanja so dobili 335 kosov streliva za mavzerico, 1140 kosov streliva za bredo pa so dobili iz skladišča.

Konec aprila 1944 je namestnik komandanta odreda potoval v štab IX. korpusa, da bi preskrbel "kontingent 10 000 italijanskih metkov". Odred je imel v dobrem "še neizrabljen kontingent 4000 italijanskih metkov, kar bo takoj prinesla I. transportna edinica G.O. in bo poslano tudi takoj naprej v II. skladišče G.O." Patrulja je iz IX. korpusa prinesla angleška puškomitraljeza s tisoč kosi streliva, 70 kg razstreliva P.E. št.2, 20 pogačic (detonatorjev) in 40 detonatorjev svinčnikov. En mitraljez je dobil I., enega III. bataljon. Razstrelivo je bilo v I. skladišču in je bilo namenjeno minersko-sabotažnim vodom.

9.maja je namestnik komandanta sporočil, da je na IX. korpusu priskrbel odredu 8000 nabojev za lahko bredo, 2000 za italijanske puške, 5000 za fiat, 80 min za lahki minomet, 200 "komadov dopunskih punjenj za teški bacač", 1000 nabojev za grški mitraljez, dve pištoli na boben brez streliva, nekaj cevi za lahke brede. Za prenos vsega tega je bila odgovorna 1. transportna enota v "parih dneh, ko pride v severno skladišče IX. korpusa".

Orožje so večkrat le prerazporedili med posameznimi enotami. Decembra 1943 je odred prosil III. operativno cono za orožje, ker je 57 pušk, težko bredo in minomet, ki so jih imeli za novince, vzela Prešernova brigada. Junija 1944 so I. oz. Tomaževemu bataljonu pobrali vse orožje razen štirih puškomitraljezov in dvajsetih pušk. Bataljon so poslali v šolsko taborišče IX.

korpusa, njegovo orožje pa razdelili med druge tri bataljone. Konec junija so razorožili in pre-razporedili še II. oz. Vekotov bataljon.

Transport in skladiščenje orožja so opravili borci odreda večinoma sami. Ko so bili imenovani orožarji, je bilo skladiščenje orožja in streliva njihova naloga. Odred je 29. januarja 1943 naročil III. oz. Keбетovemu bataljonu, da so šli po bombe, za katere je vedel Marko in še nekateri, jih dvignili in prenesli "na mesto, ki ga pozna kurir Jože. Tam boste dobili usnje za Dolomite." 2. oz. Jeseniški četi je februarja 1944 manjkalo streliva in so poslali patroljo v Podlonk po tam shranjeno municijo. Junija 1944 je odredni referent za orožje in municijo pisal II. oz. Vekotovemu bataljonu, da so poslali patroljo v 2. skladišče, v katerem so dvignili za bataljon 2000 nabojev za lahke brede, 400 za italijanske puške, 1500 za fiat, 190 ročnih italijanskih bomb, 93 min za lahki minomet, 50 kg eksploziva.

Konec junija 1944 so bile minersko-sabotažne čete manj aktivne, ker niso imele razstreliva. Potem so transportne enote prinesle v I. odredno skladišče 200 kilogramov razstreliva. "Komande MS- vodov so v naša skladišča napotile patrole, da dvignejo pripadajoči eksploziv."

3. četa II. (prej IV. oz. Manevrskega) bataljona je konec avgusta 1944 iz odrednega skladišča dobila "460 metkov za "Mauser" in minerski material."

Zaradi orožja je med partizani nekajkrat prišlo do sporov. Junija 1943 so se borci iz VIII. oz. Loškega bataljona pritoževali, da so politični delavci jemali novincem pištole in drugo z izgovorom, da bodo ti orožje dobili v enotah. Podobno se je odredni štab čez leto dni pritoževal pri Oblastnem komiteju Komunistične partije. V enote je prihajalo vedno več dezertarjev iz nemške vojske. Politični delavci in obveščevalci so jim pogosto odvzemali orožje, čeprav je to "po naredbah višjih forumov" pripadalo vojski.

O malce drugačnem zapletu so pisali iz IX. oz. Dražgoškega bataljona 29. junija 1943: "Civilistom še ni odvzeto orožje. Poedini se zgovarjajo, da imajo dovoljenje od tov. Dr. Mirkota-terenskega, da smejo streljati divjačino." (1, 5, 11)

Napetosti med partizani je včasih povzročilo razdeljevanje oz. prilaščanja tistega orožja, ki je imelo prestižen pomen, zlasti pištol in brzostrelk. Ivan Vovk je v decembrski vstaji leta 1941 v Mojstrani zaplenil pištolo. Leta 1943 so zahtevali, da jo izroči. Vovk je odklonil in spor se je tako zaostрил, da je Vovk, da bi obdržal pištolo, odšel za kurirja k Matiji Verdniku na Koroško, izključen pa je bil tudi iz Komunistične partije. (234)

Ko so ustanovili 3. minerski vod Triglav, sta komandir in politdelegat izbrala 15 borcev, ki so po ukazu dobili mavzerice, določeno količino nabojev, po dve ročni bombi, nekaj pištol. Avtomatsko orožje so morali oddati, kar pa jim ni bilo všeč. "Prav zaradi tega je bilo vsa partizanska leta dosti žalosti, jeze, trmoglavosti, raportov in celo zamer." (197)

Pištole in brzostrelke so povzdigovale pomen vodstvenega oseba.

Od brzostrelk, ki so pripadale gorenjskim relejnim linijam, so jih pet imeli kontrolorji in politikomisarji linij, eno odredni referent za zveze, eno šef odrednega obveščevalnega centra, štiri so bile v štabu odreda in le tri na kurirskih postajah. (5)

Varovanje, vzdrževanje orožja, vojaške ure

Varovanje orožja je vojakova glavna naloga. Tudi partizanom ni bilo prijetno, če so zapravili orožje. To je bila napaka, od katere je bilo hujše le dezerterstvo.

V II. oz. Stražisarjevem bataljonu so januarja 1943 zahtevali kazen za borca, ki je izgubil mitraljez, "pa niti ni bil kaznovan niti ni prinesel mitraljeza, ki ga nujno rabimo". Pozneje je borec izgubljeno strojno našel. (1, 147)

Partizani niso imeli na razpolago vsega potrebnega za nego orožja. Konec februarja 1943 je bil tak mrz, da ni bilo mogoče prijeti mitraljeza z golo roko. Mast je zmrzovala, olja niso imeli.

Bali so se, da bo prišlo do spopada. Orožje so gledi pri ognju, ponoči pa so ga imeli pri sebi. (193)

Večina partizanov pred vstopom ni imela posebnega vojaškega predznanja, precej pa jih je odslužilo vojaški rok v predvojni Jugoslaviji. Konec aprila 1943 so okupatorji klicali v nemško vojsko moške letnikov 1917-1919. Nekaj jih je pred mobilizacijo v nemško vojsko odšlo v partizane. "Bili so solidna okrepitev naših čet, saj so bili nekoliko starejši in redni vojaški rok so odslužili že v bivši jugoslovanski vojski." Ko so v partizane pozneje prihajali dezertarji iz nemške vojske, so zaradi temeljitega vojaškega urjenja, ki so ga bili tam deležni, pomenili pomembno obogatitev vojaškega znanja partizanskih enot. (218)

Delno so pri vojaškem usposabljanju partizanov pomagali tudi oficirji nekdanje jugoslovanske vojske. Eden takih je bil Boris Šober, ki je jeseni 1943 imel vojaške ure v 2. oz. jeseniški četi. Bile so potrebne "zaradi novega italijanskega orožja, da bi ga bolje spoznali in se z njim izvežbali". (142)

Čiščenje in vzdrževanje orožja je bilo vsakodnevno opravilo. V 2. minerski četi Jelovica je bilo 17. marca 1944 "popoldne, kakor običajno, pripravljanje drv ter čiščenje orožja." Odredni politkomisar je avgusta 1944 ocenil, da se borci zavedajo, kako težko pridejo do streliva, in ga temu primerno varujejo. Avgusta 1944 so poleg orožarjev pregledovali orožje tudi v enotah, "v kakšni edinici celo redno vsaki dan". (5, 28)

Tudi pri čiščenju orožja se je zgodila kakšna neprijetnost. Eno od teh so upesnili Gorski, Korl in Vinko:

*Vinko prvi ta je pravi
v prostem času se nad puško spravi
on vse v redu hoče imeti,
puško tako, da se sveti.
Ker pa je na "šipko" nataknil odejo, se mu je vse skupaj zataknilo v cevi:
Tudi z ognjem si ni pomagal,
z močmi je že omagal.
Deka v puški je ostala
njemu padla je morala.
Zato pa vsak naj ve,
da z deko puške čistit se ne sme. (49)*

Vojaške ure, ki so bile pogosto na dnevnem redu, pa niso zajemale samo ukvarjanja s strelnim orožjem. Večkrat so urili, kolikor se je v tedanjih razmerah dalo. Nekajkrat so obravnavali tudi zasede in druge taktične vaje z manjšimi enotami. Precej pozornosti so namenili stražarski službi.

1. četa I. oz. Jelovškega bataljona je imela leta 1943 takle tedenski urnik vojaških vaj:

ponedeljek: "ekzicir", Žane
torek: zbor, straže, Boris
sreda: "kretanje", brisanje sledi, Stanko
četrtrek: "kretanje", veze, Igor
petek: zasede, Igor
sobota: "nišanje", Boris, Stanko, Žane
nedelja: napad, umik, Igor, Žane (11)

1. četa I. oz. Tomaževega bataljona je imela med 10. februarjem in 14. aprilom 1944 vojaške ure povprečno vsak drugi dan.

Kljub pogostim vojaškim uram pa vojaška vzgoja v partizanih ni bila posebej bogata. Na razpolago so bila le skromna učna sredstva, možnosti za praktični pouk skoraj ni bilo. Tudi pove-

ljujoči niso imeli izkušenj in znanja o vojaškem usposabljanju. Praktična vaja je bil navadno kar dejanski spopad.

V I. oz. Jelovski četi I. oz. Gregorčičevega bataljona so imeli marca 1943 četne strelske vaje na Partizanskem vrhu na Jelovici. Obveščevalec I. oz. Tomaževega bataljona je preizkusil patroljo tako, da je poslal v zasedo zanesljivega borca, ki je nekajkrat ustrelil v zrak. "Moštvo je takoj brez vsake panike zasedlo položaje in s tem pokazalo, da z njim lahko računaš v borbi." V 3.četi I. oz. Tomaževega bataljona so se februarja 1944 sicer vsakodnevno urili, ker pa korakanja ipd. v taboru niso mogli izvajati, so to nameravali nadomestiti pozneje. (5, 147)

"Vojaško delo" v III. oz. Kebetovem bataljonu je bilo maja 1943 takole: "Vršijo se razne vežbe, prestrojavanje, zasede, zakloni i.t.d. praktično, deloma teoretično." Podobno je bilo v 3.četi IV. oz. Selškega bataljona junija 1943: "Vršijo se vojaške ure ter vežbe z orožjem in stav mirno, udes.rame nagotovs, k nozi, nišanjeje v tarčo ter postavljanje zasede," pa tudi v VII. oz. Kranjskem bataljonu: "V vseh treh četah so organizirali redne vojaške ure in čiščenje orožja, spoznavanje orožja" in v IX. oz. Dražgoškem bataljonu: "Vojska: bile so vežbe z orožjem, teoretično in praktično, vežbe o metanju min in bomb, o iskanju zaklona, govorilo se je tudi o strazarski službi." (11)

Leta 1944 je odredni štab založil, tehnika A pa razmnožila nekaj vojaških priročnikov oz. učnih besedil, in sicer skice za dele nagazne mine marca, Utrjevanje januarja, Pravila službe februarja, Čitanje kart marca, Lahki in težki minomet ter Minerstvo aprila, Navodila za gradnjo protitankovskih ovir, Zavarovanje edinic na mestu, Znake štabov, poveljniških mest in ustanov NOV in PO Slovenije maja, Topografske znake avgusta. Poleg tega pa so izdali še Kratka navodila za pouk o streljanju s puško. Ti dokaj kakovostni pripomočki so obogatili vojaške ure v enotah. (73-81, 251)

Po enotah so razposlali tudi različna navodila, da bi bile enote v bojih bolj učinkovite. 16.maja 1944 je odredni štab razposlal enotam korpusna navodila za streljanje na letala v nizkem letu. 19.junija 1944 so jih opozarjali, da sovražnik pred lokomotivo priklaplja 2-3 vagone, včasih napolnjene s peskom. Zato so jim svetovali, naj skupino min položijo 100-150 metrov narazen in povežejo tako, da bodo prve mine izvedle vžig zadnje in bo prva skupina eksplozivna približno pod lokomotivo. (5)

Nesreče z orožjem

Partizani so bili zelo različno oboroženi. Orožje je bilo jugoslovansko, nemško, avstrijsko, češko, poljsko, italijansko, francosko, grško, angleško, ameriško, lovsko. Nekateri kosi niso bili v najboljšem stanju, pa tudi marsikateri partizan se na orožje ni najbolje spoznal. Zato je prihajalo do nesreč.

Obveščevalec 1.čete I. oz. Tomaževega bataljona je 19.aprila 1944 pribil: "Tovariši se pritožujejo, posebno starejši, ko morajo zjutraj letati po cesti gor in dol. Važno bi pa bilo bol, da bi vsak znal ravnati z mitraljezom in puško, posebno kar je novincev.

Ravno danes smo imeli dva taka slučaja, ko je en novinec pregledoval italijansko puško in pri tem sprožil, je bil en tovariš lažje ranjen. Drugi je pa sprožil brečo (puškomitraljez- op.p.) in ustrelil v hlev in pri tem ubil teleta." (5)

Zaradi nesreč z orožjem je bilo med partizani nekaj smrtnih žrtev in težkih poškodb.

Vinko Martinšek-Vencelj je pobiral bombe in naletne mine "muštafarice" na nemško-italijanski meji. 9.marca 1943 ga je taka mina ubila. "Pod deseto mino je bila vložena še ena in je eksplodirala". (167)

Ko je 2. oz. Jeseniška četa živela na Čemšišah v Martinj vrhu, je kurir Jernej Lotrič nosil italijansko ročno bombo z varovalko privezano na opasač. Pri skoku čez oporni zid mu je varovalko odpelo "in zagrmela je eksplozija med njegovimi nogami". Nato so ga spravili v bolnico pod

Ojstri vrh. Spremljevalec je "moral vso pot nesrečnemu partizanu pobirati iz telesa, oči, lica drobce bombe." (142)

23. aprila 1944 je pri "popoldanskem razvedrilu moštva pri igri eksplodirala komandirju 3.čete tov. Babniku italj. bomba, katero je imel privezano za pasom in ki se je odtrgala od vrvica, na kateri je visela." Težje poškodovanega Babnika so odpremili v bolnico, manj poškodovanega Kozamernika pa v ambulanto A.

28. maja 1944 je v 2. transportni karavli namestnik komandirja ustrelil borca, ki je spremljal funkcionarja iz Oblastnega komiteja. Po lastni izjavi je bil bolan že tretji dan. Vzel je v roke puško in pozneje ni vedel, kako je prišlo do strela. Priče so izjavile, da je vedno skrbno ravnal s puško, bil pa je nekoliko čudaški. (5)

Ostrorelci, mitraljezci

Da bi okrepili bojno učinkovitost enot, so v letu 1943 v odredu uvedli udarni vod, v letu 1944 pa ostrorelce in mitralješke enote. Od julija 1943 naprej so delovale minersko-sabotažne enote, ki so učinkovito razdirale predvsem prometno omrežje in so bile najučinkovitejše specializirane enote odreda.

7. marca 1944 je Glavni štab poslal odrednemu okrožnico o ostrorelcih. Ti so morali biti najboljši strelci (npr.lovci), med napadom jih je stražil pomočnik. Podatke o ciljih napada so jim preskrbeli obveščevalci. 17.maja je odredni operativni oficir kritiziral II. oz. Vekotov bataljon, ki še ni imel ostrorelcev. Naj postavijo trojke, je predlagal. "Dajte jim nalogo, da ubijajo nemške oficirje, gestapovce, orožnike ali razne župane, ki so obremenjeni s posebnimi zločini ... Ravno tako domače izdajalce in gestapovce".

13. junija 1944 je odredni operativni oficir opozarjal enote, da so ponovno razposlali navodila za delo ostrorelskih trojk. Dotlej so o njihovem delu poročali le iz vseh treh minersko-sabotažnih vodov.

Učinkovitost enot so spodbudili z mitralješkimi četami. 26.aprila 1944 so z ukazom št.8 odrednega štaba ustanovili bataljonske mitralješke čete. Mitralješkim četam so dodelili po tri težke mitraljeze. (5)

Poraba streliva in razstreliva

Omejitvena okoliščina odredovega vojaškega delovanja je bila tistih nekaj deset nabojev na borca, skromna koncentracija ognja, ki so jo zmogle enote, skope količine razstreliva ipd.. Znani so podatki o porabi streliva v nekaterih spopadih.

Ko so partizani 8.aprila 1944 v boju porabili 920 nabojev za mavzerice in italijanske puške, je bil to že spopad in pol.

V 13 spopadih konec leta 1943 in v začetku leta 1944 so porabili namreč povprečno po 200 nabojev na spopad. Trikrat so uporabili minomet in izstrelili 23 min.

28. oktobra 1943 so v Soteski pri Pamerjevem mostu ob deset čez dva-najsto napadli kolono štirih motociklov in luksuznega avtomobila. Razbili so dva motocikla in avto, ki je dobil mino v motor. Porabili so 150 nabojev in 4 mine.

27. oktobra 1943 je zaseda pri Zmincu napadla štiri avtomobile in dva oklopnika z razdalje 150 metrov. Sovražnik je imel izgube, partizani so porabili 220 nabojev.

29. oktobra 1943 so na Luši v Selški dolini napadli štiri avtobuse in oklopnik. Oklopnik so pustili peljati naprej, nato so začeli streljati z mitraljezom in lahkim minometom po avtobusih. Porabili so devet min in 200 nabojev. Sovražnik je imel dva mrtva.

12. novembra 1943 ob štirih je patrulja 1. oz. Loške čete z dvema minometoma in mitraljezi napadla nemško postojanko v Gabrku. Iz postojanke so čez čas odgovorili z mitraljezi. Patrulja je čakala do mraka, da bi posadki kdo prišel na pomoč. Porabili so 300 nabojev in 10 min.

25. decembra 1943 zvečer je patrulja iste čete napadla v Puštalu sovražno zasedo in puštalski grad. Izstrelili so 120 nabojev.

V spopadih so partizani večkrat imeli težave, ko jim je odpovedovalo orožje, nekajkrat tudi strelivo in razstrelivo. Orožje je odpovedovalo zaradi okvar, pomanjkanja rezervnih delov, zmrzali, strelivo pa je bilo zaradi neustrezne hrambe pogosto vlažno.

5. junija 1944 je patrulja II. oz. Vekotovega bataljona napadla transformatorsko postajo v Črnučah. Iz lahkega minometa so izstrelili 18 min. Eksplodirale so samo štiri, a le ena "s polnim dejstvom". Ali so bile sabotirane ali prestore in pokvarjene. (5)

Razstreliva odred tudi ni imel na pretek. To je bila pomembna zaviralna okoliščina pri opravljanju diverzantskih akcij. Po navadi so jih morali opraviti z nekaj kilogrami eksploziva. Po podatkih so poleti 1944 v 23 miniranjih porabili 198 kilogramov razstreliva, torej nekaj več kot osem in pol kilogramov na akcijo.

26. junija 1944 je patrulja III. oz. Planinčevega bataljona z 10 kilogrami eksploziva uničila zapornice in regulacijske naprave pri zajetju za elektrarno v Završnici.

1. minersko-sabotažni vod je 27. julija 1944 med Št. Joštom in Podnartom iztiril tovorni vlak, poškodoval šest tračnic, 40 metrov proge in ustavil promet za enajst ur s 16 kilogrami razstreliva 808.

II. (prej IV. oz. Manevrski) bataljon je 30. julija 1943 uničil generator in dinamo električne centrale Bombažne predilnice in tkalnice v Tržiču s 25 kilogrami razstreliva Nobel 808. 4. avgusta 1944 so centralo napadli še enkrat, uničili veliki dinamo in poškodovali dva manjša. S tem so onеспособili tovarno. Škode je bilo za več milijonov rajhovskih mark. 31. julija 1944 so v električni centrali Ahačič v Tržiču z 20 kilogrami razstreliva Nobel 808 razbili kompresor in dinamo.

2. minersko-sabotažni vod je 2. avgusta 1944 razbil pri Potokih štiri tračnice in 24 metrov proge s štirimi kilogrami razstreliva 808 in "4 mt. detunujoče vrvice, ena žabica, 4 detonatorji, 3 časne prožilce, 1 poživitveni naboj". Promet je stal 8 ur.

I. bataljon (prej III. oz. Planinčev) je 3. avgusta 1944 miniral progo pri Studenčicah. Za štiri razbite tračnice in 50 metrov proge so porabili štiri kilograme razstreliva 808, tri kose "navadnih upaljačev" in vžigalno vrstico. Promet je stal 10 ur. Prva eksplozija je bila ob 12,00, druga ob 13,00, tretja ob 16,00, četrta ob 18,00.

Štirje borci 1. minersko-sabotažnega voda so 8. avgusta 1944 minirali samostan v Repnjah, kamor so nameravali domobranci. Z 9 kg razstreliva, enim poživitvenim nabojem, 1 detonatorjem in 1 metrom počasi goreče vrvice so stavbo onеспособili za bivanje.

3. minersko-sabotažna četa je 10. avgusta razstrelili novi bunker za 12 moži pri vasi Zasip s 16 kg razstreliva Nobel 808.

Minerska desetina I. bataljona je 13. avgusta 1944 porušila železniški nadvoz nad glavno cesto "pri vasi Vrba v trenutku, ko je vozil čezenj tovorni vlak." Nadvoz je bil porušen, lokomotiva težko poškodovana, štirje vagoni uničeni. Uporabili so 4 kg Nobela 808. (13)

V. del

**ODRED IN
PARTIZANSKA
OBLAST**

ODRED IN POLITIČNE ORGANIZACIJE PARTIZANSKEGA GIBANJA

Samotno domačijo pri Brsničarjevih so partizani imenovali Zadnja rezerva. Stala je približno dvajset minut hoda od Podlonka proti Jelovici. Družina Brsničarjevih, oče z dvema hčerama in dvema sinovoma, je, če ne z drugim, postregla partizanom s kavo s saharinom in s kosom črnega kruha. (146)

Takih domačij je bilo v odmaknjenih vaških naseljih, ki jih niso nadzirale sovražne enote, še precej. Večina moških iz teh krajev je bila v partizanih, kar je še utrjevalo povezanost domačinov s temi. Obenem so partizani v krajih, kamor se jim je posrečilo prodreti, kaznovali tiste, ki so jim škodovali. Z vsem tem so večino družinskih in vaških skupnosti pridobili za partizansko gibanje. S tem so v partizansko dobro delovali tudi razviti odnosi medsebojne vzajemnosti, ki so bili pomembna prvina vaškega sveta in so zelo blažili stiske pripadnikov skupnosti.

Obenem so partizanski politični organizatorji pridobivali nove sodelavce tudi v naseljih, v katera vojaške enote niso mogle prodreti.

V partizanskem gibanju so bile za pridobivanje novih sodelavcev in pripravo možnosti za delovanje vojaških enot odgovorne politične in oblastne organizacije.

Nacisti so do septembra leta 1942 pozaprlji in pobili, poslali v delovna, izseljenska in koncentracijska taborišča večino sodelavcev partizanskega gibanja, predvsem člane Komunistične partije, skojevce in člane Osvobodilne fronte. Izselili so tudi svojce partizanov in pobitih sodelavcev partizanskega gibanja. Po koncu ofenzive Encijan so okupatorji 27. septembra 1942 podelili Gorenjcem nemško državljanstvo na preklic in začeli pripravljati njihovo mobilizacijo v nemško vojsko. Silovit pritisk iz poletja leta 1942 je popustil. Takoj potem so partizani začeli povezovati preostale in iskati nove sodelavce.

Sistem partizanske politike, ki se je na Gorenjskem uveljavil leta 1943, je bil razvejen. Partizanska upravno politična razdelitev je na Gorenjskem ustvarila jeseniško, kranjsko, škofjeloško in kamniško okrožje. Okrožja so v letu 1943 razdelili na rajone, ki so jih marca 1944 preimenovali v okraje. V jeseniškem okrožju so nastali rajoni/okrajji Kranjska Gora, Jesenice, Žirovnica, Radovljica, Bohinj in Gorje-Bled, v okviru katerega je marca 1944 nastal še okraj Ribno. Kranjsko okrožje je imelo rajone/okraje Kranj, Stražišče, Kropa, Šenčur, Naklo, Podbrezje, Tržič, Brezje in Jezersko. V začetku avgusta 1943 so združili rajona Jezersko in Naklo v rajon Naklo. Med rajona Brezje in Tržič so razdelili rajon Podbrezje. Junija 1944 so združili okraja Kranj in Stražišče v okraj Kranj-Stražišče. Škofjeloško okrožje je bilo razdeljeno na rajone/okraje Selca, Poljane, Ledine, Žiri, Škofja Loka, Smlednik in Medvode. Junija 1944 so okraja Ledine in Žiri združili v okraj Žiri. Kamniško okrožje je imelo zasavski, domžalski, lukovski, tuhinjski, kamniški, komendski in mengeški rajon/okraj.

Na ravni rajona oz. okraja so delovali politični delavci, ki so bili po odhodu v partizane zaposleni z organiziranjem politično- oblastne sestave partizanskega gibanja. Prvi politični delavci so bili odgovorni tudi za večja območja, kot so zgoraj omenjeni rajoni. Pomagali so pri organizaciji celic Komunistične partije, grup Zveze komunistične mladine (bolj znane kot Škoj-Savez

komunističke omladine Jugoslavije), odborov Osvobodilne fronte, Slovenske protifašistične ženske zveze, Zveze slovenske mladine, Delavske enotnosti, ustanavljali so gospodarske komisije in Narodno zaščito. V začetnem obdobju razvoja teh organizacij partizanskega gibanja se je zgodilo, da so moški organizirali tudi žensko organizacijo. Ščasoma so v rajonih nastala rajonska vodstva vsake organizacije, ki so jih vodili partizani-politični delavci. Število političnih delavcev in pomožnega osebja pri političnih vodstvih se je neustavljivo množilo vse do jeseni leta 1944; ta razvejani aparat je v tem letu zaposloval več sto ljudi.

Partizansko gibanje so vodili člani Komunistične partije, ki so vsaj od okrajne ravni navzgor zasedali vodilne položaje v vseh organizacijah. Posebej se je ta partijska dominacija uveljavila tedaj, ko so združili funkciji sekretarja komiteja Komunistične partije in sekretarja Osvobodilne fronte v eni osebi. Povezovalna organizacijska oblika je bila Osvobodilna fronta. V njenih odborih so bili predstavniki drugih političnih organizacij, pod njenim okriljem so delovali partizanski oblastni organi. Mladino so sprejemali v Zvezo komunistične in Zvezo slovenske mladine, ženske v Slovensko protifašistično žensko zvezo. Manj sta se uveljavili Delavska enotnost in tovarnah in Narodna zaščita kot polvojaška zaščitna organizacija. Za preskrbo vojske so skrbele gospodarske komisije. Nadzor nad vsemi je imela varnostno- obveščevalna služba. Drugi organi partizanske oblasti v času delovanja odreda še niso bili vzpostavljeni. (233, 237, 253, 274)

Iz partizanskih enot so jeseni 1942 poslali politične organizatorje, praviloma domačine, ki so poznali ljudi in uživali njihovo zaupanje. Ti so nato po načelu "od znanega k znanemu" (to se je izkazalo kot najbolj primerno) iskali nove sodelavce, ki so za vojaške enote zbirali hrano in druge potrebščine, obveščevalne podatke, pripravljali mobilizacije ali sami vstopali v partizane. Gorenjsko vodstvo partizanskega gibanja je konec avgusta 1942 sklenilo reorganizirati in dopolniti okrožne komiteje Komunistične partije na Jesenicah, v Kranju in Kamniku. Za sekretarja okrožja Kranj je bil konec avgusta 1942 določen Maks Krmelj-Matija, dotedanji politkomisar II. oz. Poljanskega bataljona, ki pa je bil 8. septembra hudo ranjen. (183)

Lojze Kebe, sekretar Pokrajinskega komiteja Komunistične partije in politkomisar I. grupe odredov, je 30. septembra 1942 pohvalil dobro politično delo II. oz. Poljanskega bataljona, ki pa ni smelo "biti v oviro vojaškim akcijam." Pri pridobivanju novih sodelavcev partizanskega gibanja je Kebe svetoval previdnost: "Za politično delo je treba dobro preveriti tovariše ter jih potem povezati s prebivalstvom in samo oni smejo vedeti o funkcionarjih med prebivalstvom." (247)

Glavne partizanske politične in vojaške naloge so določali v Centralnem komiteju Komunistične partije, glavnem poveljstvu partizanske vojske in drugih vodstvenih organih partizanskega gibanja. Edvard Kardelj je 14. oktobra 1942 zahteval od Lojzeta Kebeta, naj na Gorenjskem ustvarijo "vsaj najosnovnejši zarodek partijske organizacije na celem terenu, četudi bodo ti ljudje v začetku bolj pasivni. Glavno je, da imajo izgled, da se bodo tam utrdili in potem vzporedno z nadaljnjem razvojem spošnega položaja tudi sami razvili. ... Partija je avantgarda, od nje zavisi vse". (247)

Oktober 1942 so iz kranjskega okrožja izločili samostojno okrožje Škofja Loka. Nalogo, postaviti vodstva in organizacije partizanskega gibanja v škofjeloškem okrožju, je dobil Tone Nartnik-Črnič. "Ta je v dogovoru s komando (II. oz. Poljanskega, op.p.) bataljona in poveljstvu čet odbral kadre za politično delo na terenu. To je bilo opravljeno že proti koncu septembra 1942." Več kot deset izbranih borcev je Nartnik seznanil z njihovim delom na dveh sestankih. Drugi sestanek je bil blizu taborišča Loške čete med Sv. Andrejem in Sv. Ožboltom. Zbralo se je okrog 12 političnih delavcev, med njimi Avgust Barle-Ambrož, Janez Kalan- Kosec, Maks Mrzlikar-Miško (pozneje Gorjan), Adolf Sluga-Tratomir in Jože Kavčič Jernač iz Loške čete, Tone Peternel-Igor, Milan Žakelj-Žirovnik in Franc Galičič-Florjan iz Poljanske čete, Janez Kmet-Mirko iz Selške čete in še nekateri. Tedaj so si v grobem razdelili območja, na katerih so

delovali. Sprva so razdelili okrožje na štiri rajone, kasneje pa na pet. Barle kot sekretar, Kalan in Mrzlikar so prevzeli rajon Medvode, Sluga kot sekretar in Kavčič sta prevzela rajon Škofja Loka, Peternel kot sekretar in Žakelj Poljane, Kmet kot sekretar in Galičič pa Selca. V okrožni komite Komunistične partije so bili imenovani Maks Matija-Krmelj kot sekretar ter Barle, Sluga in Kmet kot člani. Vendar se je po tem sestanku položaj še mnogokrat spreminjal. Krmelj, ki zaradi rane ni mogel hoditi, funkcije okrožnega sekretarja ni niti prav nastopil. Sredi decembra je bil imenovan za sekretarja Pokrajinskega komiteja Komunistične partije za Gorenjsko. Novembra so iz rajona Medvode izločili rajon Smlednik in postavili za sekretarja Janeza Kalana-Kosca. (183, 229)

Podobno kot v škofjeloškem okrožju borce II. oz. Poljanskega bataljona so predvsem borce Gorenjskega odreda kot politične organizatorje poslali na območje jeseniškega in kranjskega okrožja, manj pa je odred vplival na politične razmere v kamniškem okrožju. Vzpostavljane političnih organizacij partizanskega gibanja je bilo mobilizacijski proces, ki pa ga je okupator stalno ogrožal. Aretacije, izselitve in odhodi sodelavcev partizanskega gibanja v partizane so ves čas razdirale že postavljena oporišča. Zato se je načrtovana organizacijska mreža vzpostavljala ponekod še pozno v letu 1943.

Tako so v jeseniškem okrožju okoli decembra 1942 iz II. oz. Poključkega bataljona poslali dva organizatorja v Blejski kot, enega pa v Bohinj. 24. januarja 1943 so iz odreda pisali Okrožnemu komiteju Komunistične partije Jesenice, da so enote pri mobilizaciji dolžne ubogati politične delavce. Ker teh marsikje še ni bilo, je odred zahteval, naj po rajonih, kjer jih še ni, čimprej določijo za to delo domačine iz partizanskih vrst ali mobilizirajo zanj sodelavce partizanskega gibanja. Za naselja med Brezjami in Begunjami so v odredu predlagali borca 3. čete, študenta domačina, za Lesce in okolico pa so že določili borca, prav tako domačina.

Potrebe po novih organizatorjih in delavcih v drugih partizanskih službah so bile velike. Tudi velik del moštva za varnostno- obveščevalno službo so zbrali v odrednih enotah. Marca 1943 je Okrožni komite Varnostno-obveščevalne službe za Škofjo Loko npr. potreboval tolmača. Zato je prosil odred za kulturnika iz I. oz. Gregorčičevega bataljona, ki je znal tuje jezike. (4, 134)

V letu 1944 so iskali za nastajajočo partizansko oblast v odrednih enotah ljudi različnih poklicev, potrebnih nastajajoči partizanski državi. Januarja 1944 so na prošnjo okrožnega tehnika Janoša poslali po enotah okrožnico glede "tipkaric in tipkarjev ter tovarišev, ki so večši slovenske slovnice". Marca 1944 so iz odreda pisali IX. korpusu o vojaško-artilerijskem telegrafistu, ki je bil dodeljen odredni radijski ekipi in radiotehniku-vojaškemu radiotelegrafistu, ki je bil v III. oz. Planinčevem bataljonu. Ker je v partizanskih šolah primanjkovalo učiteljev, so aprila 1944 vse, ki so bili v odredu, popisali, seveda z oceno, "ali se ga lahko oprostijo vojske ali ne". Takrat je Slovenski narodnoosvobodilni svet iskal tudi razne druge strokovnjake. Za tiste, ki so bili v odredu, je bilo treba izpolniti kadrovsko polo. IX. korpus je zahteval sezname obrtnikov vseh strok, njegov veterinarski odsek pa popis veterinarjev in podkovskih kovačev. Maja so v enotah popisovali godbenike, iskali pa tudi kandidate za tečaj pri "slovenskem narodnem gledališču". (5, 14)

Zahteve po ljudeh so bile včasih pretirane in 2. oz. Jeseniška četa je 19. februarja 1944 tožila, da zahtevajo "tako VOS (varnostno obveščevalna služba- op.p.) kakor tudi kurirsko območje kakih 10-12 tovarišev in to z orožjem. Ker toliko borcev niso imeli na razpolago, jim je poveljujoči vosovec grozil, "da lahko on pritegne za službo VOS tudi celo četo, če mu ne bomo dali ljudi, katere on zahteva." Četa je prosila, naj posreduje odredni štab in se sklicevala na komandanta, ki je rekel, da varnostno obveščevalni službi ne smejo dati nobenega borca več.

Leta 1944 se je pretok ljudi obrnil. Služba v političnih organizacijah je bila privlačna zaradi bližine doma. V razpredeno omrežje so sprejemali nove in nove ljudi z različnimi zaposlitvami. Ščesoma se jih je nabralo toliko, da so povzročali hudo voljo, očitke o protekciji in skrivaštvu. Zato so zaradi prevelikega števila ljudi v političnih vodstvih in pri njih ter zaradi pomanjkanja izkušenih vodij v vojski začeli pošiljati politične delavce iz političnih organizacij v vojsko. Izhodišče je bilo, da naj bodo vsi za orožje sposobni v vojaških enotah, njihove vloge v političnih organizacijah pa naj prevzamejo ženske in za vojsko nesposobni.

Marca 1944 je Oblastni komite Komunistične partije določil za namestnika odrednega politkomisarja in sekretarja odrednega biroja Komunistične partije Pavleta Kavčiča-Miho, dotedanjega sekretarja Okrožnega komiteja Komunistične partije Kranj.

Ko so 31.marca 1944 iz Oblastnega komiteja Komunistične partije obveščali odred, da bo Okrajni komite Komunistične partije Žirovnica poslal tri politične delavce v vojsko, so poudarili, naj "na njihovo mesto postavi zanesljive ljudi, ki pa istočasno niso sposobni za politične ali vojaške funkcije v vojski".

Junija 1944 je sekretarka Okrožnega komiteja Zveze komunistične mladine Kranj pisala odrednemu politkomisarju, da bodo lahko uresničili navodilo Oblastnega komiteja Zveze komunistične mladine, naj pošljejo v odred čim več svojih funkcionarjev, "ker smo oz. bomo vse tovariše nadomestili z tovarišicami".

Junija 1944 se je odredni politkomisar v Oblastnem komiteju Komunistične partije dogovoril, da bodo premeščene politične delavce namestili po enotah za politkomisarje in namestnike politkomisarjev, "katerih nam zelo primanjkuje".

V ukazu odrednega štaba št. 12 je bila objavljena premestitev člana Okrožnega komiteja Zveze komunistične mladine Kranj za politkomisarja I.čete II. oz. Vekotovega bataljona, iz ukaza št. 13 odrednega štaba 11.junija 1944 pa zvemo, da je bil za politkomisarja II.bataljona določen okrajni sekretar Okrožnega komiteja Komunistične partije Škofja Loka, za politkomisarja I.čete I. oz. Tomaževega bataljona pa član Okrožnega odbora Osvobodilne fronte.

V avgustu 1944 je odred dobil dovoljenje za mobilizacijo vseh, ki niso imeli prepustnic od političnih vodstev. Vendar je vanj do njegove razpustitve prišlo le nekaj političnih delavcev, več so jih v vojsko poslali šele proti koncu leta 1944.

Vsem željam po dobrih vodilnih osebah, ki jih je potrebovalo partizansko gibanje, ni bilo moč zadostiti. Zato je bila partizanska borza dela kdajpakdaj prava menjalna trgovina (seveda je nikakor ne moremo primerjati z državnim razporejanjem delovne sile, ki jo je vpeljal naci- zem). Npr.maja 1944 je odredni referent za zveze po nalogu inštruktorja Oblastnega komiteja Komunistične partije poslal Okrožnemu komiteju Komunistične partije Jesenice kurirja s postaje G4. V zameno so predlagali, naj bi jim Oblastni komite odstopil dva borca, ki sta poznala težavno ozemlje med kurirskima postajama G20 in G24. (5)

Življenje v partizanskih enotah so spremljale številne tegobe in napetosti. Zato so nekateri partizani v premestitvi iz vojske k političnemu delu videli rešitev.

Eden takih je pisal pokrajinskemu partijskemu sekretarju in ga prosil, naj ga, tako kot mu je bil obljubil, odpusti iz enote: "Sedaj sem že malo okreval, ali to ponovno deževje mi je stanje zopet poslabšalo. ... Sedaj mi je že preteklo polno leto partizanstva in ob izgubi tolikih mojih tovariš(ev) sem popolnoma živčno ubit, ter se počutim popolnoma nesposobnega za četo oziroma za borbo."

Drugi, ki je imel podobne želje, je bil partizan 16 mesecev. Bil je telesno in živčno obnemogel, imel je ozeble noge. 15. marca 1943 je bil imenovan za komandirja čete. "Čeprav sem se čutil premalo sposobnega vsled mladostnosti ter še bolj vsled mehkočutnosti, sem si vendar z vso silo prizadeval, da bi moja četa postala borbena ter neoporečna četa." Večina njegovih borcev so bili slabo oboroženi novinci. Največ so mobilizirali, iskali hrano in orožje. Čeprav so poskusili izvesti več vojaških akcij, se niso posrečile, tudi zaradi slabega terena ne. Zato so ga odstavili in moral bi bil iti: "Do sedaj še nisem šel v odkazano mi četo, ker prosim, da bi me dali na teren na potrebno mesto, najraje bi pa bil za likvidatorja. Upam, da bom zmogel to nalogo vestno izvrševati."

Vsi, ki so hoteli na vsak način ostati pri političnih organih, pa niso bili izčrpani veterani. Mnogi so iskali mirnejše partizansko zavetje v enem od taborišč političnih delavcev.

V I. oz. Gregorčičevem bataljonu so februarja 1943 izključili iz Komunistične partije člana, "ker ni pokazal niti volje, kakor tudi da sploh izbegava vsako obremenitev, tako n.pr. ko je zapadel prvi sneg je na vse mogoče načine silil v dolino. ... je zopet šel na svojo roko v neki kraj češ da bo nabavil obleke itd."

2. transportna karavla je julija 1944 poslala v Vojkovo brigado borca, doma iz Ribnega, ki je bil maja 1944 mobiliziran v Prešernovo in nato prestavljen v Vojkovo brigado. 18. junija je bil poslan v Kropo in od tam h gospodarski komisiji Ribno-Bled. Zaradi hajke na Jelovici se ni vrnil k enoti na Martinčku. Šel je čez Savo domov v Ribno in se tam "zabil" za en teden. Potem je bil še tri dni pri političnih delavcih. Ti so ga 2. julija 1944 poslali po kurirski zvezi naprej, vendar ga kurirji niso hoteli sprejeti. Rekel jim je, da bo šel k političnim delavcem, dejansko pa je šel še za en teden domov. Po dveh dneh so ga dobili politični delavci in ga poslali v transportno karavlo. "Imenovani je politično zanesljiv, ima pa le fiksno idejo, da hoče ostati na terenu, zato polagajte nanj pozornost, da vam ne pobegne." (5)

Nekaj borcev se ni znašlo v terenskih službah in so se raje odločili za življenje v vojaških enotah. Janez Lušina je bil v V. oz. Kokrškem bataljonu v začetku avgusta 1943 določen za kurirja med četo, novonastalo tehniko in kranjskim okrožjem. Šel je pomagat graditi tehniko v Korita nad Kokro. Janez je sovražil bunkerje in "z veseljem čakal vsaki tretji dan, ko sem moral na vezo. Tako sem vsaj srečal ljudi, se sprehodil." Kmalu je prosil za premestitev nazaj v enoto in ustregli so mu. Julija 1944 so borca, ki se ni izkazal v mladinski organizaciji, poslali nazaj v odred. (143)

Politična volja je od vsega začetka določala organiziranost in način delovanja partizanske vojske. Gorenjska politična vodstva so v partizanske enote prenašala ukaze, ki so jih dobivala od osrednjih vodstev.

Še v letu 1943 so bile vojaške enote v mnogočem podrejene komitejem Komunistične partije. Le-ti so nadzirali enote, ki so delovale na njihovem območju. Tako je februarja 1943 partijski biro II. oz. Stražišarjevega bataljona v odgovorih na vprašanja pokrajinskega partijskega komiteja 1943 poročal "samo za 1. in 2. četo, ker je odgovornost in kontrolo za 3. četo prevzel OK (Okrožni komite, op.p.) za Jesenice".

Politični delavci so ponekod tudi na vojaške odločitve. Aprila 1943 so npr. četi VIII. oz. Loškega bataljona, ki je imela z njimi zvezo vsak drugi dan, prepovedali iti v vojaško akcijo. (11)

Novembra 1943 je sekretar Rajonskega komiteja Komunistične partije Zapoge prosil, naj partizani zaradi okupatorjevega nasilja in kompromitiranosti terena ne izvajajo akcij vsaj en teden. (5)

O razmerju vojaških vodstev do komitejev Komunistične partije priča tudi dejstvo, da so pomladi 1943 Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije na isti dan ali s kakšnim dnevom razlike vsak zase poročali komandanti, politkomisarji in partijski sekretarji enot. Poročila so si bila vsebinsko podobna, čeprav naj bi komandant pisal o vojaških akcijah, politkomisar o političnem in partijski sekretar o delu Komunistične partije.

Vojaški poveljniki so včasih godrnjali, češ da je vmešavanja političnih delavcev v vojaške enote preveč. Julija 1943 so prosili Pokrajinski komite Komunistične partije, naj pojasni "političnim delavcem, da vojska ni gnojišče, kjer bi smel brskati vsak petelin, ker vojaška organizacija ne prenese 10 komand". (4)

V začetku leta 1944 so se odnosi med vojsko in politiko spremenili. Ker je prišlo do nesporazumov med Pokrajinskim komitejem Komunistične partije in vojaškimi enotami, je 4. januarja 1944 poveljstvo IX. korpusa odredu pojasnilo spremembo odnosov.

Odredni štab je po novem poročal le IX. korpusu. O vojaških načrtih ni bilo treba več obveščati partijskega komiteja, še več, bilo "je tudi zabranjeno". Poveljnike je imenoval le nadrejeni štab. Partijska izhodišča so v enotah uveljavljali z izbiro vodilnih, ker so bili "vsí člani štabov partiji oz. partijski funkcionarji, ki imajo kot partiji razdeljeno delo po sektorjih." Povrh so namestniki politkomisarjev kot odgovorni za partijsko organizacijo poročali politkomisarju IX. korpusa pa tudi Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije. Skrbno so pazili, da je bilo "med PK-jem (Pokrajinskim komitejem, op.p.) in temi edinicami popolno sodelovanje v vseh vprašanjih, ki se tičejo vojske in prebivalstva, vojske in terenskih organizacij ter vprašanje mobilizacije". Pokrajinski komite Komunistične partije, ki je sicer nadziral delo organizacij Komunistične partije v vojski, ni imel tudi pravice do izrekanja partijskih kazni. V letu 1944 je bil torej vpliv političnih vodstev na vojaške odločitve omejen, še vedno pa so partijske in skojevske organizacije v vojski nadzirale politična vodstva, na ozemlju katerih so se zadrževale partizanske enote.

Novi odnosi se niso uveljavili čez noč. Odredni politkomisar je aprila 1944 poročal o svojem potovanju po odrednih enotah. Sestal se je s predstavniki Varnostno-obveščevalne službe in gospodarskih komisij. Razjasnjevali so odnose, da bi bolj povezali vojsko in politiko ter se dogovorili za tedenske sestanke. Politkomisar je "opazil na področju 3. minerske čete in na sektorju gotovih kurirskih stanic, da še vedno vlada v marsičem tendenca, kakršna je bila na ostali Gorenjski pred odhodom III. operative zone "Alpske", t.j. da je politična organizacija vodila neposredno tudi vojsko. Tudi to zadevo smo rešili na sestankih". (5)

Vojaški in politični sistem sta bila bistveni medsebojno odvisni prvini partizanskega gibanja. Če upoštevamo, da so bili v partizanskih vojaških poveljstvih in v političnih vodstvih ljudje, ki pred tem niso bili niti oficirji niti politiki in da so delovali v sistemu, ki je nastajal na novo v vojnih razmerah, potem je razumljivo, da je ob veliki gostoti medsebojnih stikov med njimi prišlo do občasnih trenj. Omenjene so že bile napetosti, do katerih je prihajalo med političnimi vodstvi in štabi enot pri mobilizaciji in oskrbovanju vojske. Vojaki so političnim delavcem večkrat očitali, da si po svoje krojijo oblast. Politkomisar 3. čete III. oz. Keбетovega bataljona je maja 1943 sporočil pokrajinskemu partijskemu komiteju, da "... se opaža na Medvoškem terenu nekaka protekcija". To pa zaradi tega, ker politični delavci borca, ki je pobegnil iz Dolomitkega odreda, niso poslali v vojsko, "češ da je bolan. V resnici je pa zdrav".

Za občasne kratke stike v odnosih med posameznimi političnimi vodstvi in štabi enot so krivili drug drugega. Junija 1943 so bili odnosi s političnimi delavci v okraju Žirovnica skaljeni, česar "so krivi terenski delavci sami, ker z našo vojsko od zadnje hajke sploh nočejo stopiti v stik, to se pravi niti s komando niti z intendanti." Februarja 1943 so kritizirali obveščevalca II. oz. Stražišarjevega bataljona, "ker kvarita delo terenskim s tem, da brez vez s terenom delata na

lastno roko in se kretata sem in tja". Predlagali so, da ju "je treba takoj poklicati v četo," maja pa, da "skačejo kurirji po dolini brez koristi zato predlagamo, da bataljonski štab to uredi".

Včasih pa je pritožbe nad političnimi delavci sprožil črv nevoščljivosti in zajedljive prenape-tosti. Namestnik politkomisarja VII. oz. Kranjskega bataljona je Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije poročal o odboru Osvobodilne fronte, v katerem so bili po njegovem mnenju bivši izkoriščevalci delavca in kmeta ter koristolovci, ki so nameravali prevzeti oblast in izkoriščati naprej. V partizane "pošiljajo bolj slabe tovariše, dočim oni sami, ki imajo 15 pušk in en puškomitraljez, ne pridejo k nam. Od časa do časa nam pošljejo kako hrano, dočim pa imajo oni sestanke, kjer ob vinu in drugem proslavljajo nas." (11)

Ta trenja, ki so sicer ponekod pripeljala tudi do zamenjav posameznih vodilnih, niso zmanj-ševala uspešno izpeljanega modela partizanskega gibanja, ki mu je vzajemno delovanje vojske, političnih delavcev in varnostno-obveščevalne službe zagotavljalo zelo veliko moč. Politični delavci so pridobili ljudi, zagotavljali vojski novince in vse potrebno za preživetje, obenem pa so jo nadzirali in obvladovali. Vojska je z oboroženo silo varovala politiko. Dodatno prevlado politične volje je s širokimi pooblastili zagotavljala varnostno-obveščevalna služba, ki je nadzo-rovala okupatorja in nasprotnike partizanov med domačini. Soodvisnost vojaškega in politi-čnega delovanja je bila značilnost partizanskega gibanja, čeprav so se z notranjim razčlenjeva-njem partizanskega gibanja v letu 1944 osamosvojile posamezne njegove prvine.

ODRED KAZNUJE

Naprej!

Borci, naprej,

preko grebenov in grap v dolino!

Čujte lajanje belih psov!

Groza brez mej

legla je nad domovino.

Do neba gre plamen naših domov,

čujte lajanje belih psov!

Borci, naprej,

s smelim korakom čez mrke mostove!

Rdeče so vode od krvi.

Lajajo, lajajo beli psi,

lajajo in bude volkove,

ki koljejo naše ljudi.

Groza, glej,

pod temi mostovi se kri peni!

Puško na strel!

vroča prelita kri nas je omamila,

boga-maščevalca v nas je predramila,

sveta so naša dejanja.

Borci, naprej, bijmo, morimo!

Zločincem in izdajalcem bodimo

sami sodnik in krvnik!

In naše roke, krvave od klanja,

poljubil bo narod-mučenik. (41)

Tako je Anton Pipan v stihih razčlenil odnos partizanov do domačinov, ki so se povezali z okupatorjem. Partizane je na eni strani vezala tista skupna zaveza, ki jo je na smrt obsojeni v kaznilnici v Begunjah izpraskal v zidu celice z besedami "Tovariši, maščujte nas", po drugi strani pa so uresničevali revolucionarni prevzem oblasti pod vodstvom in po scenariju Komunistične partije.

Eden starih rekov pravi, da med vojno zakoni molče. Z molkom zakonov pa pada cena življenja. Nacisti so zakone razveljavili že zdavnaj prej, preden so prišli v slovenske kraje. Njihovo rasistično ločevanje ljudi na več in manj vredne ter totalitarni, militarizirani in policizirani režim so ogrožali življenja tudi na zasedenem Gorenjskem. S svojim ravnanjem so nacisti izzvali odziv napadenih.

V partizanskih enotah in med partizanskimi političnimi delavci ni bilo mnogo ljudi s pravnim znanjem. Partizanska pravica je nastajala pod morečim vtisom nacističnega državnega terorizma, obenem pa je pravila določala Komunistična partija kot voditeljica partizanskega gibanja. V partizanski hierarhiji bojnih ciljev so bili od začetka od okupatorja postavljeni domačini, ki so sodelovali z okupatorjem ali skušali organizirati protikomunistično gibanje.

Operativni odsek Gorenjskega odreda je 27. decembra 1943 v zvezi z "napadi na belo gardo" naročal odrednim enotam napadati okupatorja in "uničevati naše notranje sovražnike. Vršite strogo kontrolo in poizvedovalno službo nad protivnimi elementi, njihovim delom in organizacijo. Belogardistične voditelje aretirati, zasliševati in jih poslati s spremstvom v naš štab, če to ni mogoče, pa jih likvidirati, a zapisnik o njegovi krivdi skupaj z zapisniki prič in njihovimi podpisi poslati na sodni oddelek našega štaba. Vsekakor pa glejte, če je le mogoče, da jih pošljete žive na zaslišanje v Odredno sodišče... Posebno brezobziren boj moramo izvajati proti oboroženim belogardistom/domobrancem/. Takšne zaslišati, pa potem takoj ustreliti, zapisnik pa

poslati v naš štab. Proti belogardistom se boriti tudi z ustno propagando med narodom. Dokazovati nesmiselnost borbe proti Osvobodilni fronti in partizanom, ki je edini priznani pokret od strani zaveznikov. Čim uspešneje se posluževati tudi letakov, proklamacij in slično, katere vam jih bomo stalno pošiljali, čim uspe zamišljen načrt odredne tehnike. Bodite v tem čimbolj elastični in podvzetni”.

Marca 1944 je Oblastni komite Komunistične partije očital odredu, da I. oz. Tomaževga bataljona že tri tedne ni bilo na sektorju Črni Vrh-Lučine, kjer se je širilo domobranstvo: ”Upam, da boste potrebo preganjanja in uničevanja te bande na tem sektorju uvideli in poslali v te kraje res dobro in borbeno edinico, katere sestav naj bo tudi politično zanesljiva in ki se bo posvetila predvsem uničevanju be-ga. To je nujno iz vojaških, kakor tudi iz političnih razlogov.” (5)

S tako ostrimi političnimi mejami je bilo uzakonjeno strogo partizansko kaznovanje nasprotnikov iz vrst rojakov.

Po načrtovanem ustroju partizanske oblasti je bilo predvideno, da bi večino kazenskih postopkov vodila sodišča. Vojaška sodišča so bila pristojna predvsem za ”ona kazniva dejanja, ki so splošno opasnega in škodljivega značaja, to je ki bistveno ogrožajo interese naše osvobodilne borbe in temelje naše narodne demokratične oblasti, kakor tudi ona, ki utegnejo ogroziti notranjo povezanost in borbeno razpoloženje med pripadniki naše NOV in POS (Narodnoosvobodilne vojske in Partizanskih odredov Slovenije, op.p.)” Drugo glavno načelo partizanskega sodstva pa naj bi bilo ”načelo rednega kazenskega postopanja”. (250)

Vendar se tako načrtovano delovanje partizanskih sodišč ni uveljavilo. Do sodišč je prišel le manjši del kazenskih postopkov, v izvensodnih obravnavah pa tudi ”načelo rednega kazenskega postopanja” ni bilo vedno spoštovano. Ob vojaških sodiščih so v partizanskem sodnem mlinu usodo obsojencev reševali soborci, obračala politična oz. partijska kolesa, po njih so tolke stope ljudske volje.

Nekaj smrtnih obsodb so izrekli v enotah.

I. oz. Jelovski bataljon je v noči od 25. na 26.junija 1943 pobral kroparske moške. Okoli 3.julija so bili v transportu, namenjenem v Ljubljansko pokrajino. Pred prehodom meje so štirje pobegnili. Trije so se javili orožnikom v Železnikih, četrtega je partizanska patrulja ujela. Zbrali so se stari partizani in ga soglasno obsodili na smrt. (207)

Odločilno besedo pri razsojanju so imeli člani Komunistične partije kot politični in vojaški voditelji ali kot sodni porotniki.

Včasih pa je bila sodišče kar partijska celica. Decembra 1943 so v 3. oz. Kranjski četi na pobudo političnih delavcev aretirali ”moža kot osumljenega modrogardista, da bi ga likvidirali. ... ker pa po našem zaslišanju nismo mogli nič dokazati je, sklenila partijska celica v četi, da se počaka z likvidacijo, dokler ne dobimo potrebnih informacij”. Odločitev je bila umestna, saj so po dodatnih poizvedovanjih odkrili, da je bil mož nedolžen. Dolžili pa so ga, da je bil na sestanku domobranskih organizatorjev pri Stari pošti v Kranju in da je ovajal sovaščane. (5, 200)

Ta politični tribunal je zasedal v času, ko naj bi že poslovalo odredno sodišče. Vendar to nikoli ni prevzelo vseh primerov v sodno obravnavo. Tako je 16. aprila 1944 odredni štab ukazoval ”vsem obveščevalcem po kurirskih stanicah” : ”Vse krivčeve izjave stavite v dopisnik z rojstnimi podatki in če krivca ni mogoče pripeljati in mu je krivda dokazana, se ga likvidira.” Tudi zaradi razmer, predvsem težko prehodnega ozemlja, na katerem je deloval odred, je bilo nemogoče organizirati obravnave pred odrednim sodiščem za vse obdolžence.

Avgusta 1943 je bil izdan Pravilnik o organizaciji in poslovanju brigadnih ter odrednih vojaških sodišč, ki je bil dopolnjen novembra 1943 in januarja 1944. Septembra je bil sprejet Pravil-

nik o organizaciji in poslovanju višjega vojaškega sodišča. Te uredbe so aprila 1944 združili v enotno Uredbo o vojaškem kazenskem sodstvu. Obstajala so tudi častna sodišča za oficirje, ki so jih maja 1944 ukinili in disciplinsko odgovornost v partizanskih enotah uredili z Naredbo o disciplinski odgovornosti vojaških oseb. Kot mnoge druge institucije so tudi to v odredu uvedli z zamudo. Naredbo so prejeli 7. avgusta 1944. (2, 5, 250)

Prvi strokovni član odrednega sodišča je bil pravnik Milan Dermota-Milan, Od pomladi 1944 je za odsek za sodstvo odgovarjal študent prava Janez Lotrič-Jonkl, ki je bil pred tem sekretar Rajonskega komiteja Komunistične partije Selca.

Ob odrednem so imenovali tudi bataljonska sodišča. Tako je odredni sodni odsek marca 1944 imenoval sodišče II. oz. Vekotovega bataljona. Njegovi člani so bili komandant in politkomisar bataljona, ki je bil tudi predsednik sodišča in pomočnik obveščevalca 2. čete. Namestniki so bili komandir 2. čete, politkomisar 1. čete in eden od borcev 2. čete. Tožilec je bil kulturni referent bataljona, njegov namestnik pa namestnik politkomisarja bataljona.

Odredno sodišče je bilo pristojno za civilne in vojaške osebe. Delovalo je v povezavi z varnostno-obveščevalno službo in političnimi delavci.

Obtožnico je vložil tožilec. Tako je "v.d. Javnega tožilca pri Odrednem vojaškem sodišču G.O." vložil obtožnico proti paru z Jezerskega. On je jezerskim žandarjem in predvorskim policistom poročal o partizanih v Kokri, za katerimi je oprezal. Kot simulantu se mu je posrečilo izmuzniti se iz partizanov. Vrinil se je v krajevni odbor Osvobodilne fronte. Ona mu je pri tem dajala moralno podporo in ga včasih celo prekašala. Oba sta dejanja priznala. Tožilec je predlagal, "da se oba čimstrožje kaznuje, ker sta povzročila veliko materialno in moralno škodo, zlasti še, ker bi bilo več ljudskih žrtev, če bi se njihova nakana povsem uresničila".

Po pritožbi obsojenega ali tožilca so obravnavo prenesli na Višje sodišče pri IX. korpusu.

Dokazni postopek je bil marsikdaj pomanjkljiv, kar je v vojnih razmerah možno razumeti. Vendar sklepamo, da je bilo malo sodb, ki bi bile povsem za rep privlečene.

V skladu z ravniho partizanske obveščevalne službe so tudi v sodnih preiskovalnih postopkih kot dokazno gradivo zbirali predvsem izjave.

20. junija 1943 so v VIII. oz. Loškem bataljonu zvedeli, "da nekdo sprašuje pri kmetih za nekatere partizane. Takoj so poslali enega tovariša domačina, da ga je na lep način pripeljal v bližino logorja, nato ga pa aretiral. Takoj je bil zaslišan, zakaj je izpraševal za partizane in kaj išče po hribih. Enkrat je izjavil, da je prišel kupovati črešnje, a drugič da kupuje drva." Nato so ga v štabu bataljona "prijeli strožje in pod pritiskom" je povedal, da je iskal partizansko taborišče. O tem, kar bi zvedel, bi moral obvestiti pekovskega mojstra, pri katerem je delal in škofje-loške gestapovce. V zapisniku zaslišanja, ki ga je štab VIII. bataljona poslal Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije, je navedenih več kot dvajset oseb, ki jih je sedemnajstletni Škofjelčan označil za sodelavce gestapa oziroma domobrancev. Ker je dvakrat skušal pobe gniti, so ga usmrtili 21. junija 1943 dopoldne. (4)

Štab odreda je aprila 1944 zahteval od Oblastnega komiteja Komunistične partije pričevanja v prid obtožbe iz dopisa 573/44, in sicer o tem, da je namestnik komandanta I. bataljona klel pred zborom, kdaj in kje je bila rekvizicija in kdo je videl, da je omenjeni takrat vzel otroku verižico z vratu in pobral vso zlatino ter kdo je priča, da se je kmet, pri katerem so rekvirirali, ponudil, da gre v partizane. Da bi "to veliko greško" strogo kaznovali, so potrebovali dokaze. Dokazov niso dobili, saj je prizadeti junija 1944 postal komandant bataljona.

Po odrednih enotah so obveščevalci in drugi preiskovalci večkrat spraševali po posameznih ljudeh. Npr. iz sodnega odseka IX. korpusa so pisali odrednemu obveščevalnemu centru, naj partizanko, ki se verjetno nahaja v odredu, vprašajo glede njenega fanta, ali je imel zveze z gestapom, in če jih je, ali je škodoval narodu.

Vedno ni šlo za prav hude prekrške. Tako je 4.oktobra 1943 odredni obveščevalec prijavil odrednemu vojnemu sodišču, da je prešnji dan rajonski intendant "javno blatil povel. kader Gor. odreda ter I.četo Loško, češ da je panična, ker je ravno tisti dan počil strel v bližini logarja in je par tovarišev skočilo pokonci. On, ki je sam paničar, je očital drugim strahopetnost...". Obveščevalec je predlagal to obrekovanje v sodno obravnavo. (5)

Predstavitev dela sodišča na podlagi dostopnega gradiva ni možna. Janez Lotrič ocenjuje, da so ostro kaznovali okupatorjeve sodelavce in nasprotnike partizanskega gibanja ter storilce težkih kaznivih dejanj. Ukvarjali so se tudi z črnoborzijanstvom. Pobege iz enot ("zabunkanje", "zabijanje"), kršenje stražarske službe in druge prekrške so, če ni bilo obteževalnih okoliščin, kaznovali mileje, največkrat s prisilnim delom po osvoboditvi. "Proti storilcem lažjih kaznivih dejanj odnosno proti starim partizanom" so bolj nastopali bolj prizanesljivo. (137)

Vsekakor preiskovalne in sodne poti v partizanih niso bile tako utrjene, da bi lahko govorili o dosledni izpeljavi sodnega sistema. O tem pričajo tudi primeri iz leta 1944, ko je odred pošiljal osumljence v nadaljnjo obravnavo na različne naslove.

Tako junija 1944 I.transportna karavla ni imela zveze s komando mesta. Zato so prosili oblastni komite Komunistične partije, da je sprejel "v zaslišanje in nadaljno postopanje dva tovariša, ki se nahajata v tuk. karavli: Eden je bil gestapo (domobranec- op.p.) v Lescah in je od njih pobegnil, a drugi je dezerter NOV. Prosim, da postavite čim prej vezo kamor bi jih pripeljala naša patrola." Avgusta 1944 je ista enota "aretirala v Zalem logu 3 ženske osebe iz Kranja radi sumljivega zadržanja. Te osebe imajo svoje oficirje pri beli gardi ter so se žaljivo izražale o OF. Odpremljene so bile v VII.SNOUB "Franceta Prešerna", v nadaljne postopanje." (5)

V letih 1942 in 1943 so odredne enote izvedle precej kazenskih ukrepov. Od junija 1943, torej po nastanku varnostno-obveščevalne službe na Gorenjskem, so večino preiskav in smrtnih obsodb opravili pripadniki te službe. Vendar je odred z njo imel precej stikov, predvsem zaradi preverjanj novicev, občasno pa so po naročilu tudi koga aretirali ali usmrtili oz. zbirali dodatne podatke ali zavarovali akcije. Še naprej so opravljali kazenske zaplembe.

Tako je pomladi leta 1944 odredna četa po obvestilih partizanskega sodelavca z Bleda aretirala dva osumljence. Jeseni 1942 so partizani kmetu v Zasipu vzeli dva prašiča. Ta je nato obvestil sovražnika, ki je partizanom postavil zasedo. Partizani so se ji izmaknili, je pa ustrelila mimoidočega domačina. Leta 1944 je odredna četa tega kmeta mobilizirala. "O tem je bila VOS takoj obveščena..." (121)

V partizanskih vrstah je širok krog ljudi imel pravico odločati o življenju in smrti. Tako kot pri mobilizacijah in preskrbi enot so tudi pri izrekanju smrtnih kazni soodločali politični delavci. Partijski biro II. oz. Stražišarjevega bataljona je 16.februarja 1943 sklenil: "Belogardisti se bodo likvidirali, ko dobim seznane." (11)

17.decembra 1943 je minerski vod Grintavec po naročilu Pokrajinskega komiteja Komunistične partije usmrtil trgovca iz Bitenj. Nato so iz odreda prosili, "da se v podobnih slučajih obrne na štab Odreda, nikakor pa ne na nam podrejene edinice". (5)

K nekaterim obsodbam je pomembno prispeval ljudski glas. Na zahtevo sodelavcev partizanskega gibanja iz Žirov so borci 19.maja 1943 usmrtili štiri brate iz Račeve pri Žireh. "Vsi štirje likvidirani so zasledovali delo naših terencev, da jim je bilo onemogočeno vsako kretanje in delo v prid OF. Vse sproti so javljali okupatorjem, ki so stalno posečali njihovo hišo. Ko je naša patrola zahtevala da se odpre so se vsi 4 skrili". (11)

Iz 2.transportne karavle so maja 1944 opozarjali, da so se domačini razburili, ker so slišali, da se bodo v domači kraj vrnili trije domačini, ki so jih aretirali partizani: "Vsi, ki nam na terenu pomagajo, se tega bojijo in pravijo, da bodo prenehali s podporo, če se to zgodi." (5)

Partizani so z grožnjami skušali odvrniti od okupatorja vse, ki so kakorkoli podpirali okupacijski režim.

Julija 1942 je šlo v patroljo iz Vovkove kočice za Grajsko planino 15 borcev II. oz. Pokljuškega bataljona. Uničili so telefonsko napeljavo in gozdnim delavcem prepovedali sekanje lesa. (203)

Leta 1942 so trije borci I. oz. Cankarjevega bataljona, preoblečeni v uniforme Hitlerjugenda, šli v Žirovnico povprašat, kje je županova pisarna. Zvečer so obkolili hišo. Župana niso dobili, ker je hodil spat na Jesenice. Razbili pa so pisarno in v njej "pustili krasen vzorec in ne vem, če bi danes kak pleskarski mojster naredil kaj podobnega". (150)

Leta 1942 je okupator določil domačine, ki so morali kot vaški stražarji z orožniki v nočne patrolje in zasede. Odlok I. grupe odredov z dne 15. oktobra 1942 je prepovedoval vaškim stražam nositi orožje, saj je bil vsak oboroženi Slovenec v službi okupatorja narodni izdajalec. Prepovedali so tudi lov, ker so nekateri lovci izdajali. Zagrozili so jim z zaplenbo orožja, v težjih primerih pa tudi s smrtjo.

Dekleta, ki so se družila z okupatorji, so ostrigli. Tako so v začetku junija 1942 ostrigli dekle na Grajski planini na Pokljuki, 2. četa IX. oz. Dražgoškega bataljona pa je šla ostrig dekle v Davčo, ker je imela Nemca za fanta. Več primerov striženja deklet je omenjenih v orožniških poročilih o partizanski dejavnosti. (5, 91, 193)

Ob pisanih in izrečenih svarilih je bila najpogostejša partizanska kazen zaplenba imetja, predvsem živine, hrane, oblačil. Zaplenbe so bile kazen za tiste, ki so se izmikali odhodu v partizane ter za osumljene sodelovanja z okupatorjem ali protikomunističnega delovanja.

Navadno so partizani pobrali le del imetja. Izjemen je bil primer, ko je četa 19. marca 1944 v Breznici pod Lubnikom požgala "bega" (domobransko, op.p.) hišo in zaplenila premoženje". (14)

Nacisti so slovenskim družinam, ki so jih izselili, zaplenili imetje. Na njihova posestva so začeli naseljevati nemške družine. Partizani so prisilili te koloniste k umiku z ustrahovanjem in preprečili prihod novih.

V začetku marca 1943 je šla četa II. oz. Stražisarjevega bataljona pod vodstvom domačega sina k Pokljukarjevim na Poljšico, kjer je bila besarabska družina z otroki. Pobrali so pridelke in živino. 8. marca je Andrej Žvan, ki je bil na okrevanju, vrgel v domačo hišo, v kateri so bili tudi naseljeni kolonisti, dve bombi. 18. marca je patrolja II. bataljona "ubila dva Nemca, nakar so se vsi priseljeni Besarabci izselili iz Gorjanskih hiš". 20. februarja 1944 so partizani vdrli v Podhom št. 39, kjer je stanoval nemški priseljenec Johann Diepolt. Vzeli so mu hrano in razbili pohištvo. Borci 2. minerske čete so 14. marca 1944 nemškemu naseljencu Mattersdorferju na Lancovem pobrali orožje, tri krave in hrano. 21. marca so okupatorji na Lancovem izselili nekaj družin. Ko so partizani minerske čete nato šli po krompir, so Mattersdorferju, ki je ravno nakladal seno iz skednja preseljene družine, postrelili konje. Zato se je z družino odselil. (5, 91)

GROŽNJE IN KAZNI V PARTIZANSKIH ENOTAH

Kot vsaka vojska so si tudi partizani grozili s kaznimi. V 2. minerski četi so marca 1944 dobili dopis obveščevalnega centra, naj nehajo pošiljati novomobilizirance v transportno karavlo. V četi so mislili, da to velja tudi za III. oz. Planinčev bataljon, in so jim poslali ta dopis. Zaradi tega so jim grozili, da bi morali iti "pred vojni sud".

Partizane svarili tudi tako, da so jih obveščali so kaznih, ki so doletele njihove soborce. Iz I. grupe odredov so avgusta 1942 sporočili Gorenjskemu odredu, da je bil usmrčen funkcionar I. grupe ("radi neprestanega godrnjanja, kritiziranja vseh poveljstev in njih povelj, kakor tudi stalno moraloruškega dela med moštvom. Kljub strogim opominom je s svojim delom nadaljeval."). Odredno vojaško sodišče je junija 1944 poslalo po enotah razsodbo vojaškega sodišča

IX.korpusa, s katero je bil obsojen na smrt borec, ki je zaradi prehitre vožnje prevrnil tovorni avto, pri čemer sta bila dva mrtva in 13 ranjenih, potem pa je hotel pobegniti s kraja nesreče. (3, 5)

Nekateri poveljujoči so pogosto grozili z ustreletvijo. V III. oz. Planinčevem bataljonu je bil borec s poškodovanim kolenom. Ko se je bataljon odpravil na daljši pohod, je prosil komandanta, "naj ga pustijo malo počiti, ker ne more hoditi na tako dolgo turo, a on mu je rekel, če ne boš šel, potem si za ustreletiti; in res je ta tovariš omagal na Mežaklji, ki so ga morali iskati štirje tov. ter ga prinesli v bivač." (2)

Najpogostejše so bili predmet obravnave v partizanih disciplinski prekrški, predvsem dezertstvo. Februarja 1943 so na partijskem sestanku zahtevali "najstrožjo kazen" za borca, "ki je neopravičeno 14 dni izostal iz čete". Pero Popivoda, komandant III.operativne cone, je 20.avgusta 1943 pisal Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije, da se "Gorenjci relativno dobro drže. Po neki ga lome i sami idu natrag. ... **P.S. Kaznite dezertere!**" Februarja 1944 so iz odreda moškemu, ki je stanoval v Zlebeh, poslali pozivnico, na katere hrbtno stran so dopisali: "Pozivaneec se mora tekom 24 ur javiti nazaj v edinico. Če tega ne stori, bodo trpeli posledice svojci, on sam pa bo zasledovan in sojen kot vojaški dezertter." Marca 1944 je odredni obveščevalni center poslal po enotah tiralico za dvema gestapovskima vrinjencema. Če bi ju odkrili, "jih takoj zaslišite in to ostro in jih primorajte, da povesta s kakšnim namenom sta prišla v partizane. Ne bodite sentimentalni. Zadevo naj vzame v roke vojaško sodišče." (8, 11, 14)

Kljub temu, da je bilo dezertstvo in oddaljevanje iz enot (razhajkanci in skrivači) najhujši greh in je nekatere stalo glave, so jo mnogi odnesli samo z raporti ali ukori.

Odredno sodišče je 10.junija 1944 sporočilo v II. oz. Vekotov bataljon, da je višje sodišče 13.maja 1944 s sodbo št. 549/44 potrdilo sodbo sodišča Gorenjskega odreda z dne 17.aprila 1944 pod št.S14/44-4, "s katero je bil omenjeni radi kaznivega dejanja samovoljne odstranitve iz edinice obsojen na kazen ukora".

Na sodišče so prišli tudi notranji spori v enotah. 26.aprila 1944 se je sestalo "Izredno vojaško sodišče I.bat.G.O. "Tomažev"" in izreklo sodbo "v imenu slovenske narodne oblasti!". Ob navzočnosti predsednika, dveh članov in tožilca so razglasili obtoženega za krivega, ker je 23.aprila v Novakih nad Cerknim nekajkrat udaril soborca, "s čimer je zakrivil zločin v smislu pravilnika vojaških sodišč čl.16 toč.4.". Kaznovan je bil z ukorom, ob upoštevanju olajševalne okoliščine, da je bil pred vstopom v partizane zaprt v kaznilnici v Begunjah. (5)

Manjše prekrške v enotah so kaznovali z dodatnimi opravili (straže, pomoč v kuhinji, nošenje vode). Borca, ki je septembra 1942 šel k kotlu Poključke čete, čeprav bi moral jesti pri Loški, so kaznovali z več stražami. Iz leta 1943 je ostal v spominu borec, ki je "večkrat izmaknil kakšna jabolka iz kuhinje in zato je bil vedno pod kaznijo". (147, 193)

Posebna oblika kazni v partizanih je bil bojkot. Jeseni 1942 so partizani zaplenili gasilske uniforme pri Sv.Križu nad Jesenicami. Stražarja v taborišču nista vedela, da so se soborci preoblekli v gasilske uniforme in šli patroljirali. Zato sta streljala nanje. V taborišču so zlili kotle, nastala je obča zmešnjava. Zato je dobil stražar, ki je prvi streljal, pet dni "partizanskega bojkota", drugi pa tri dni, "kar ni bilo prijetno". V I. minerski četi sta se med velikonočnimi prazniki leta 1944 "dva tovariša opijanila, se zelo nedisciplinirano obnašala in s kričanjem spravila v nevarnost ostale tovariše. Bila sta zato kaznovana s tednom dni bojkota". Borec I.čete I. oz. Tomaževega bataljona, "ki je 21.4.44 malomarno vršil stražarsko službo, je bil pred vojaškim sodiščem I.bat.G.O. "Tomažev" sojen na 10 dni bojkota. Kazen je imenovani nastopil takoj po prečitaniu obsodbe." (5, 14, 90)

Degradacije in premestitve

Jemanje činov in premeščanje sta bili v partizanih kar pogosti kazni, uporabljeni zlasti takrat, kadar je bilo ocenjeno, da enote ne opravljajo glavnih nalog. Julija 1942 je štab I. grupe ukazal II. oz. Poljanskemu bataljonu, naj tako odstrani politkomisarja čete, ki je rekel, da še ni čas za čiščenje terena, kar ni bilo v skladu z izhodišči Osvobodilne fronte in glavnega poveljstva. (3)

Večkrat so ukrepe spodbudile napake pri mobilizacijah in premajhna napadalnost enot.

Junija 1943 so čete VII. oz. Kranjskega bataljona "stalno hodile mobilizirati in je ena četa večkrat obhodila po en večer po več vasi pa so pripeljali samo nekaj tovarišev. Krivda je bila, ker so bili premeški in so ob joku mater in drugih izpustili mobiliziranca. V ta namen smo odstranili komandirja 3.čete..., ki je drugače vojaško zelo sposoben, pač pa je premehak". Maja 1943 so v II. oz. Stražišarjevem bataljonu zamenjali cel bataljonski štab zato, da bi stekla mobilizacija. V eni od čet tega bataljona so se sestali s političnimi delavci in se zmenili, kje in kdaj bodo mobilizirali. Komandir kljub opozorilom ni hotel mobilizirati. "Komandir je bil razrešen 5.VI.43. Četa je ostala popolnoma brez hrane, demoralizirana v neredu. Najprej je izvedla še par revkizicij in sedaj je kolikor toliko urejena," vendar so bile še posledice, saj "visoko v hribih ni organizirana nobena obveščevalna služba. Na akcije je treba hoditi daleč, tako, da gredo v najboljšem primeru na teden trikrat v akcijo". (11)

Navadno so potem, ko je katera od enot prišla pod drobnogled, iskali grešnega kozla. Maja 1944 so ocenjevali 2.četo II. oz. Vekotovega bataljona, ki je delovala samostojno, a brez posebne aktivnosti, "in dognali, da je bila krivda predvsem na politkomisarju čete", ki so ga zato razrešili. (13) Nekako konec junija 1944 so zamenjali cel štab II. (prej IV. oz. Manevrskega) bataljona, ker mobilizacija v kranjskem okrožju ni stekla. Tudi novi štab kljub konferencam ter ukazom vojaških in partijskih vodstev še ni ustrezal, zato so načrtovali nove zamenjave.

Poveljujoči so se včasih znašli v primežu zaradi očitkov glede vodenja enot v bojih. Med novembrsko ofenzivo leta 1943 je 2. oz. Jeseniška četa izgubila na Prtovču štiri borce. Po oceni nadrejenih zato, ker četno poveljstvo ni ubogalo ukazov. Odstavili so politkomisarja in ga poslali v brigado.

V tej četi so okoli 14.februarja 1944 razrešili deseterja I.desetine I.voda zaradi nediscipline in vodnika I.voda zaradi "kritikovanja komande". 19.februarja so za vodnikovo napako označili ravnanje v zasedi pri Vrbi, saj se je zaseda umaknila pred enim sovražnikom, ki je streljal nanjo z brzostrelko, lahko bi pa uničili dva avtomobila. Pa premalo je bil konspirativen, so utemeljevali.

Včasih napake, zaradi katerih so bili poveljniki odstavljeni, niso povsem natančno opredeljene. Aprila 1944 je bilo ocenjeno, da je na tretji kurirski liniji več postaj, ki imajo v moštvu neizkušene novince in nesposobne komandirje. Zato so pomešali moštva 2. in 3. rejeleje linije. Podobno so ravnali, ko so polovico 3. minerske čete poslali v III. oz. Planinčev bataljon, in obratno. Iz III. bataljona pa so zaradi familiarnosti in "koalicije, ki se je naredila vsled tega v III. bataljonu", prerazporedili komandirja čete in dva vodnika. (5)

Čine oz. položaje so jemali tudi zaradi prekrškov v službi. Julija 1942 je bil razrešen politkomisar 1.čete II. oz. Poljanskega bataljona, ki je zadremal na straži. 14. marca 1943 so na izrednem celičnem sestanku Komunistične partije obravnavali partizana, ki je s tremi soborci "imel po nalogi tov. komandanta likvidirati pripeljanega gestapovca". Enemu od njih je ukazal, naj obsojenca, ki bi ga sicer morali ustreliti, pobije rovnico. Vendar je obsojeni potem, ko je dobil en udarec po glavi in drugega po hrbtu, pobegnil. Na celičnem sestanku so zato sklenili, da se odgovornemu "vzame funkcijo delegata in kandidature", poslali pa so ga še na bataljonski raport. Julija 1943 je V. oz. Kokrški bataljon mobiliziral v Srednji vasi pri Goričah. Komandir čete je nameril puško na novince "radi izjave da bo pobegnil". Ob zaslišanju se je izgovarjal,

"da so bili vsi malo v vinjenem stanju", vendar so ga razorožili in mu vzeli funkcijo. V I. oz. Tomaževem bataljonu je bil maja 1944 komandir I.čete razrešen "vsled netočnega vršenja službe" in prestavljen v 3.četo za deseterja. (3, 11)

Nekateri funkcionarji niso bili kos nalogam zaradi nesposobnosti, nekateri niso zmogli vseh naporov. Junija 1943 so partiji I.čete II. oz. Stražišarjevega bataljona ocenjevali soborca, ki je bil v partizanih 22 mesecev, v partiji pa deset mesecev in pol. Politkomisar je bil osem mesecev: "Ni se znašel in je bil degradiran." Popustili so mu živci, kljub delavnosti je bil tog in neiniciativen. Julija 1943 so odstavili in poslali na politično delo funkcionarja VIII. oz. Loškega bataljona, ki je nekemu borcu zato, ker ga je dobil pri belem dnevu na peči v neki hiši, pa še puško je imel skrito, primazal par klofut. Zaradi "slabih živcev" so aprila 1944 odstavili politkomisarja 2.transportne enote, saj "je četo spravil v paničen beg." (5, 11)

Redko so v partizanih obravnavali tatvine. Februarja 1944 je operativni oficir I.minerske čete "izvršil več goljufij in celo tatvino med civilnim prebivalstvom in v vodu. Bil pa je tudi strahopeten in paničen. Vsled tega ga je komanda razorožila, mu vzela čin in ga poslala na sodišče. To je bil do sedaj edini primer nepoštenosti v četi." (27)

Za vsakogar, ki si vzame pravico, da obsodi sočloveka na smrt, je prevzeta odgovornost hudo breme. Meja, ki jo je partizansko gibanje potegnilo med svojimi pripadniki in sopotniki ter med svojimi nasprotniki iz vrst rojakov, je bila ostra in krvava.

Nadaljnje raziskave o krivdi in grehu obsojenih in sodnikov bodo ob marsikaterem od teh primerov pokazale vso kalvarijo, v katero pahne človeka vojna. Zaenkrat ne moremo izreči dokončne sodbe o umestnosti ali neumestnosti partizanskega kaznovanja rojakov.

Nočemo kazati s prstom ne na žrtve ne na rablja. Kajti tudi tisti, ki so zasliševali, aretirali in opravljali smrtne kazni, so bili s tem zaznamovani. Izbirani so bili predvsem iz partijskih vrst.

Marca 1943 so na partijskem sestanku II. oz. Stražišarjevega bataljona določili dva borca in ju poslali "na delo glede denunciantov". Junija 1943 je partijski sekretar na sestanku v tem bataljonu razlagal "o pravih likvidacijah". V četi VII. oz. Kranjskega bataljona so v začetku julija 1943 imeli "že postavljenega likvidatorja. Po zvezi s terenskimi delavci bomo dobili direktive, katerega je treba odstraniti."

Za tovrstna opravila pa so se našli tudi prostovoljci. Eden od takih je 23.aprila 1943 poslal pokrajinskemu sekretarju Komunistične partije nekaj salame in sira za praznike. Obenem ga je obvestil, da so ga poslali za vodiča transportov v Italijo. Ker ni poznal območja ob meji, je prosil, da bi ga sekretar določil "za likvidatorja v našem kraju glede bele garde in še stari izdajalci čakajo na rešetu". Omenjeni borec je bil pozneje znan pripadnik Varnostno-obveščevalne službe.

Če partizani obsojencev niso mogli aretirali, so zbrali podatke o tem, kako priti do njih. Iz 2.čete III. oz. Keбетovega bataljona so aprila 1943 pisali Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije "o onem belogardistu". Ta je oborožen in "se bo v vsakem slučaju branil, če ne bo zahrbtno napaden. V bližini je vojaštvo in žandarmerija, zato je potrebno postaviti močne zasede, toda s kom". (11)

O tem, kako so partizani zasliševali aretirane in zajete, je malo znanega. V 3.četi II. oz. Poljskega bataljona so 8.junija 1942 domačinu iz Bačen, ki je kradel pri izseljencih in ni hotel vrniti ukradenega, naložili 25 udarcev s palico, nakar je naslednje jutro odvzeto vrnil. (3)

Nekatere ljudi so partizani usmrtili, ne da bi jih zaslišali. Tisti, ki so jih, pa so bili večkrat deležni mučnega zaslišanja. 5.maja 1943 je I.četa I. oz. Tomaževskega bataljona usmrtila moža iz Virmaš, "ki kljub dolgemu (4 urnemu) zaslišanju ni ničesar priznal".

Usmrtitve ljudi, ki so jih opravili partizani, so močno odmevale med ljudmi. Sejale so strah, ki je ljudi odvrčal od delovanja proti partizanom. Aprila 1943 so v III. oz. Keбетovem bataljonu ocenjevali, da je prebivalstvo bolj naklonjeno partizanom kot leta 1942. Veliko so prispevale "k temu pravemu prepričanju ljudskih množic razne likvidacije izvrzkov na eni, ter razne debate z ljudmi in delo terencev na drugi strani". (11)

Gestapovščina, še bolj pa belo- in plavogardizem so bile v partijskem besednjaku besede preklestva in izobčenja. Če so koga resno obdolžili zvez z okupatorjem ali s protikomunisti, potem ni bilo daleč do odločitve o njegovi usmrtitvi oz., kot so tedaj rekli, likvidaciji. Take so bile posledice politične odločitve, ki je imela v vojnih razmerah nepredvidljive posledice. Primerljivost partizanske napadalnosti do domačinov in do okupatorja kažejo tudi zbrani podatki o tem, koliko okupatorjev in koliko rojakov so pobili partizani. Pri tem je treba upoštevati, da so po poletju 1943, ko so partizani na Gorenjskem še poostrili kaznovhalno politiko, večino smrtnih kazni opravili pripadniki Varnostno-obveščevalne službe. Če vzamemo za časovno ločnico julij 1943 (nastanek Prešernove brigade), potem je bilo v letu 1942 in do konca julija 1943 v zvezi z odredom in II. oz. Poljanskim bataljonom zapisanih več kot 70 dogodkov, v katerih je odred usmrčeval rojake, in okoli 40 takih, ko je ubijal okupatorje. Od julija 1943 do razpustitve odreda so pripadniki odreda sodelovali pri manj kot 20 dogodkih, v katerih so bili usmrčeni domačini in v več kot 60 spopadih, ko so bile žrtve med okupatorji. (15, 16)

Pravico do razsojanja nad življenjem in smrtjo so imeli v posameznih primerih že odgovorni v nižjih enotah, celo nižje od čete. Minerski vod Triglav je januarja 1944 usmrtil borca, ki "je dezertiral, a ga je patrola na begu ujela. Vod je izvršil likvidacijo, ker je bil otežkočen transport dezerterja na Odredno sodišče in bi se mu s tem dajala na nekaterih mestih možnost, da ponovno dezertira." (5)

Posamezni primeri kažejo, da je bil opoj sovraštva tako silovit, da so maščevalci izgubili glavo.

Decembra 1943 je prišel iz partizanske enote na Koroškem za nekaj dni v domače kraje borec, čigar brat je padel na Lipanci, starši so bili izseljeni in "je na vsakem koraku iskal bolj kot prej". Vzel je zbrojevko in s soborcem sta postavila zasedo v prazni Moravčevi hiši v Gorjah. Čakala sta človeka, ki je bil pred vojno orožniški narednik, nato pa je stikal za partizani in sodeloval v sovražnih akcijah. Ko je tistega dne prišel, je imel v naročju otroka, v roki pištolo. Kljub otroku v naročju sta partizana streljala. Otrok na srečo ni bil niti opraskan. Partizana sta žrtvi pobrala pištolo in se po krajšem spopadu s sovražno patroljo umaknila. (197)

Ni bilo nadzornega mehanizma, ki bi določal mero, pri kateri se je tehtnica nagnila v prid najhujših kazni. Zato so nekatere enote kaznovale ostreje kot druge. Poleg tega se je partizanski kazni izmaknil marsikdo, ki ga partizani niso mogli doseči, ker je živel v krajih, kamor niso mogli prodreti.

Nekaj napadov na ljudi, ki so jih partizani obsodili na smrt, je bilo neuspešnih. Leta 1942 so nameravali borci I. oz. Cankarjevega bataljona na Koroški Beli usmrtiti partizanskega dezerterja, ki pa je bil ravno takrat v sosednji hiši; ko je videl, da ga partizani iščejo, je enega obstrelil. (150)

Partizana Anton Dežman in Filip Kumerdaj iz Ribnega sta se prve dni avgusta 1942 sestala s svojci na Taležu na Jelovici. Pregovorila sta Antonovega brata Alojza, da je odšel na Bled na gestapo, nakar so ju 9. avgusta "zajeli" pri ribenskem mostu. Še isto noč sta vodila sovražno enoto na Jelovico. Na Oblakovi planini je padlo pet partizanov, med njimi tudi Jože Dežman iz Lesc. Pri studencu v Vederniku so padli v zasedo še štirje. Tam je padel Janez Dežman, brat izdajalca Dežmana. Anton Dežman- Tonček, pd. Preželnov, brat Jožeta Dežmana, je pomladi

1943 peljal Antona Dežmana-Ankeršta na Oblakovo planino, da bi ga ustrelil, pa mu je ta med potjo pobegnil. (119)

12. junija 1943 sta 3. in 4. četa I. oz. Jelovškega bataljona vdrli v Danje. "Vas Danje je bila skozi oborožena in tujec sploh ni imel dostopa v nje. Pred letom dni, ko so naši tovariši partizani hoteli priti v vas, je pokalo iz vseh hiš in oken na nje." To pot so prišli v vas brez strela. Vzeli so "5 glav živine (v drugem poročilu omenjajo 8 volov, op.o.), 1 težkega prašiča in 50 nahrbtnikov hrane". V načrtu so imeli tudi usmrtitvi, vendar "dva glavna, ki sta bila za ubiti, sta pobegnila iz te vasi". (10)

Iz pregledanega gradiva razberemo, da se partizani v veliki večini primerov niso kar čez noč odločali za smrtno obsodbo. Prav tako pa drži, da obveščevalna služba in druge poti za zbiranje dokaznega gradiva niso bile tako razvite, da bi vsako usmrtitev podprli s trdnimi dokazi. Vendar partizanske pravice ne smemo podcenjevati v tem smislu, da je bilo odločanje o življenju in smrti prepuščeno kar tako komur koli. Na večino odločitev o kaznovanju je vplivalo po več ljudi, torej so bile obsodbe praviloma skupna odgovornost več funkcionarjev. Malokdaj je bila obsodba posledica samovolje posameznikov.

Nimamo podatkov o vseh domačinih, ki so jih usmrtili odredne enote in II. oz. Poljanski bataljon. Zbrane imamo podatke o okoli 95 dogodkih, v katerih je bilo usmrčenih več kot 135 ljudi. V letu 1942 več kot 40, od januarja do julija 1943 več kot 55, od avgusta do konca leta 1943 okoli 15 in v letu 1944 do razpustitve odreda okoli 25. Več kot tri četrtine usmrčenih je bilo civilistov. V več kot 75 primerih je šlo za usmrtitev ene osebe, v več kot 10 dveh, v treh treh in v dveh primerih petih. Po šest in deset oseb je bilo usmrčenih marca 1944 v primerih, ko so odredne enote sodelovale s pripadniki varnostno-obveščevalne službe. (16)

Usmrčeni civilisti

Med usmrčenimi civilisti sodijo v prvo skupino tisti, ki so jih dolžili sodelovanja z okupatorjem, mnogim pa so to tudi dokazali.

V letu 1942 so partizani obračunali z nekaterimi ljudmi, ki so jih dolžili še v zvezi z okupatorjevimi ukrepi proti udeležencem decembrske vstaje leta 1941. Tako je bilo septembra in novembra 1942 usmrčenih nekaj oseb v Nomenju v Bohinju. 3. četa I. oz. Gregorčičevega bataljona je 12. februarja 1943 usmrtila človeka iz Stare Fužine, ki je marca 1942 izdal prvoborca Gašperina in Godca. (1)

Večinoma pa so partizani skušali izvršiti obsodbe čimprej.

Samotar Peter, ki je živel pod Kočevnikom blizu Gorij, je stikal za partizani. Andrej Žvan se je preoblekel v nemško uniformo in Petra spraševal o partizanih. Peter mu je povedal, kar je vedel in dodal, da je to že povedal gestapovcem na Bledu. Petra so partizani ubili in požgali njegovo kočo. (19)

Leta 1942 je tajnica župana v Žirovnici pošiljala partizanom kopije pisem ljudi, ki so prijavljali sovaščane okupatorju. Zato so se partizani odločili, da bodo usmrtili premožnega kmeta. Eden od borcev, ki so v I. oz. Cankarjev bataljon prišli iz Ljubljanske pokrajine, je lepo civilno oblečen stopil v hišo in vprašal po gospodarju. Rekel je še, da je dezter in da bi se rad javil okupatorju. Gospodar se je vznemiril, nakar ga je partizan večkrat ustrelil v prsi. (150)

Aprila 1943 je II. oz. Stražišarjev bataljon taboril na Stari Pokljuki. Dva borca sta šla na zvezo z avtoprevoznikom z Bleda, ki je obljubljal orožje, v zamenjavo pa naj bi mu partizani pokazali vsaj eno prazno taborišče. Po njunem odhodu so se v bataljonu odločili, da ga bodo aretirali. Poslali so pet partizanov. Pri osumljencu in njegovem spremljevalcu so dobili pištoli, čeprav sta trčila, da sta neoborožena. Možak je potem predlagal, da naj bi mu, če bi ga spustili, dali s seboj za kritje pri gestapu najslabšega partizana. Nato je povedal, da je bil zaradi ozeblin

prestavljen iz nemške vojske na Gorenjsko, da bi delal za gestapo. Usmrtili so ga, spremljevalec pa je ostal v partizanih. (121)

4. julija 1943 je VIII. oz. Loški bataljon usmrtil dva vaščana iz Godešiča: "Bila sta pri tajni policiji. Prvi je dobival okrog 200 M (rajhovskih mark-op.p.), drugi 150 M. Njihova naloga je bila zasledovati partizane." (4)

Za nekaj rojakov, ki so jih usmrtili, so partizani kot vzrok usmrtitve navedli zveze s protikomunisti. Večini so očitali še nemškutarstvo in denunciantstvo. Obsodbe v zvezi s snovanjem Gorenjskega domobranstva in sodelovanjem z protikomunističnim organizatorji v Ljubljanski pokrajini so bile pogostejše v pasu ob italijansko-nemški meji in na območju med Kranjem in Škofjo Loko. To je tudi razumljivo, saj so v teh krajih tudi pod vplivom vodstva iz Ljubljanske pokrajine nastale prve domobranske postojanke na Gorenjskem in se pod okupatorjevimi poveljstvom borile proti partizanom.

Nekaj Dolenjevaščanov so partizani obsodili, ker so bili "denuncijanti in organizatorji bele garde". 27. januarja 1943 so odšle v napad tri skupine partizanov 2.čete I. oz. Gregorčičevega bataljona. Okrog štirih popoldne so partizani v belih haljah prišli v Dolenjo vas. Prva skupina je šla v določeno hišo, kjer jih je gospodarica pozdravila po nemško. Ko so se odzvali z "Zdravo", je skušala pobegniti. Eden od borcev jo je udaril "s kopitom po glavi tako močno, da se je kopito zlomilo". Ko je hotela pobegniti, jo je eden od borcev ustrelil skozi prsi. Še je tekla in šele pred hišo so jo pobili do konca. V bunkerju v prvem nadstropju so partizani dobili tri puške. Tretja skupina partizanov je prišla k napačni hiši. Vaščan, ki so ga iskali, se je zaprl v hišo in začel streljati. Vrgel je tudi bombo, ki je padla partizanu Tonetu Šolarju-Tončku iz Kališ nad Selci na nahrbtnik in ga ubila. V tem napadu so partizani ubili še štiri moške. Dva vaščana sta potem pobegnila na Koroško. (5, 146, 194, 218)

15. marca 1944 sta se odpravili mitralješki trojki 1.čete I. oz. Tomaževega bataljona skupaj z vosovci v Škofjo Loko. V mesto so prišli nekaj pred policijsko uro. V prvi hiši so naleteli na domobranski sestanek. Sestankovalci so hoteli vzeti partizanom orožje, a jim ni uspelo. V naslednji hiši je prišlo do kratkega spopada z organizatorjem domobranstva. V obeh hišah je bilo devet mrtvih, eden od napadenih je ranjen umrl kasneje, na partizanski strani je bil ranjen en varnostnik. V Gorenjskem partizanu so ta pohod označili takole: "Istega dne zvečer je patrola I. batal. skupno s člani VOS-a v drzni akciji sredi močno zastražene Škofje Loke likvidirala 9 belogardističnih izdajalcev." (5, 41, 177, 256)

Omenili smo že, da je bil odred pri posameznih aktivnostih povezan z Varnostno-obveščevalno službo. Npr. 16. marca 1944 so varnostniki pripeljali v 2.četo I. oz. Tomaževega bataljona "6 belogardistov katere je tudi tov. ... (varnostnik, op.p.)zaslišal, kjer so priznali, da so res sodelovali pri Gestapovsko-beli gardi. Vseh 6 izdajalcev smo likvidirali." (14)

Na Gorenjsko so okupatorji v različne službe pripeljali veliko število Nemcev, predvsem pa Avstrijcev. Nekatere od teh, ki so jim prišli v roke, so partizani usmrtili.

Po napadu na mostova v Mostah blizu Žirovnice junija 1942 se je I. oz. Cankarjev bataljon odpravil na deseturni pohod do karavle pod Rožco. Tam so zagledali dva moška in žensko. Moška sta pobegnila, žensko so prijeli. Bila je iz Gradca. Eden od borcev jo je pobil s kladi-vom, "da se ne bi slišal strel". (150)

3.četa I. oz. Jelovškega bataljona je 25.maja 1943 usmrtila gestapovca Richarda v Bohinjski Bistrici v hiši, kjer je bival. Zaplenili so mu brzostrelko, pištolo, mavzerico, 2 lovski puški, 10 bomb in nad 100 nabojev. (10)

Partizan iz IX. oz. Dražgoškega bataljona je s soborcem prišel na obisk domov v Češnjico. Obvestili so ju, da je v gozdu za hišo nemška učiteljica, ki je stikala za partizani. Odpeljala sta jo v četo, kjer so jo prepustili borcu, ki ga je že izdala. "Odpelje jo za neki grm in tam počí strel

in je ni bilo več." Med potjo v četo je učiteljica govorila o nekem dekletu. Dva borca sta jo šla iskat. "Ona ni bila za ustreliti, ostala pa je v četi pod nadzorstvom." (193)

Usmrčeni partizani

Zlasti v letu 1942 je iz partizanskih enot pobegnilo nekaj borcev, ki jih je gestapo pozneje uporabil proti nekdanjim soborcem.

Štirje bratje Kalan s Križne Gore so bili v partizanih. Jože je padel pomladi leta 1942, Polde in Janko na Lipniški planini septembra 1942, družina pa je bila izseljena. Četrti brat, Lojze-Dimež, je bil kot partizan marca 1942 v Crngrobu težko ranjen skozi tilnik. Zdravil se je pri partizanskih sodelavcih in v skrivališču pod Križno Goro. Po spopadu Selške čete na Lipniški planini septembra 1942 je dezertiral. Jeseni se je sam skrival, nato pa se je javil gestapu. Partizani so ga ujeli v Prtovču, kamor je prišel po svojih vohunskih poteh. "Kaznovan je bil in pokopan ob poti, ki vodi na Ratitovec." (142)

Junija 1942 je z Mežakle pod Stol prišel partizan, ki se je čez nekaj dni javil okupatorju. Avgusta 1942 ga je zajela patrulja I. oz. Cankarjevega bataljona, ko je vohljajal za partizani. Po zaslišanju je bil usmrčen. (216)

13.junija 1943 je odred osvobodil 12 ruskih ujetnikov. Z njimi je v partizane prišel tudi Slovenec, "izdajalec, prodana duša". Za pobeg je bilo pripravljenih 30 ujetnikov, vendar jih je izdajalec prijavil. "Navedeni je za vsakega Rusa, ki ga je izdal, da misli pobegniti v partizane, dobil plačilo 50 fenigov. Od 30 so jih 17 ustrelili, zakar je dobil 8.5. RM(rajhsovske marke, op.p.). Hotel je izdati še ostale, kakor tudi partizane, zato je pobegnil iz logarja z ostalimi 12 Rusi in si zapisoval in zarisal vse poti, katere je izdal gestapu, vendar mu ni uspelo-partizanska roka je bila tokrat hitrejša in ga spravila, kamor spada-bil je likvidiran." (10)

Nekaj ljudi, ki so jih pozneje usmrtili, so partizani prijeli med novinci v enotah.

Oktober 1943 so med novinci dobili "tudi bivše denuncijante in izdajalce". Eden iz Dolenje vasi je bil kot belogardist že prej določen za usmrnitev. Drugi, prav tako iz Dolenje vasi, je osem mesecev vodil nemške enote po selških in poljskih hribih. Tretji je bil Škofjeločan, "ki je ravno tako bil že od naroda dolgo obsojen na smrt. Vsi navedeni so bili ostro zaslišani in so tudi delno priznali svoje grehe ter bili likvidirani." (5)

Nekaj ljudi je v partizane poslal gestapo s posebnimi nalogami.

Z gestapom se je povezal kurir I. oz. Cankarjevega bataljona, ki je vzdrževal zvezo s Pokljuko čez Jesenice. "Sodba se je izvršila pod stražo, tajno, radi tega, ker je bil poročen in je bila njegova žena v naši edinici." 5.julija 1943 je bil usmrčen Hrušičan, ki je imel nalogo usmrtiti komandanta bataljona. (4, 150)

Partizanske enote so se med napadi včasih razpršile. Nekateri borci so se v takih primerih včasih "zabili". Te so potem iskali politični delavci in vosovci ter jih pošiljali nazaj v enote. Tako je večina ubežnikov ostala živih. Nekatere pa so zaradi pobegov obsodili na smrt. Decembra 1943 je odredno vojaško sodišče zaradi dezerterstva obsodilo na smrt borca 2. (oz. Jeseniške) čete, "ki je dezertiral ... , a ga je patrola, ki je bila poslana za njim, ujela". Potem je bil "justificiran pred strojem II.čete G.O."

Utemeljitev nekaterih obsodb je razmeroma skromna. V drugi polovici avgusta 1943 so v odredu usmrtili dva kurirja in še enega borca "radi dejanj, ki so škodovali tovarišem in celemu našemu pokretu".

Trditev, da so partizani zagrešili malo tatvin, potrjuje tudi dejstvo, da je primer, ko je odredno vojaško sodišče decembra 1943 "radi poneverb, dezerterstva ter podpihovanja drugih tovarišev v oportunistično" izreklo smrtno kazen bivšemu odrednemu intendantu, izjema. V spo-

minskem pričevanju je navedena še obsodba nekega vodnika na smrt zaradi nediscipline pri prehranjevalni akciji v Brodeh ("le prevečkrat se je namreč prerad spoprijel z alkoholom"). (5, 11, 96, 143)

Krivične obsodbe

Nekatere kazni, ki so jih izvršili partizani, niso bile sprejete z odobravanjem.

Novi sekretar partijskega biroja II. oz. Stražišarjevega bataljona je 28. junija 1943 poročal pokrajinskemu partijskemu komiteju: "Niti ne morem oceniti funkcionarjev, razen funkcionarjev III. čete, ki so skupno s terenskimi zakrivali požig in poboj družine Višinskega. Poslani so na odredno sodišče. Komanda III. čete je že zamenjana." Anton Lipovec-Višinski je bil partizan v četi pod Stolom. "Bil je bolj tih in samosvoj. Včasih smo si ga malo privoščili, kar pa je zgloda težko razumel." V noči na 1. februar je nenadoma kar bos planil iz barake, ki so jo imeli v Strmeh nad Tonejčkovo žago v dolini Završnice, v kateri so bivali. Dva borca sta mu sledila do jezera v Završnici. Zjutraj ob pol osmih se je javil orožnikom v Žirovnici. Na podlagi njegovih izjav so policisti z Jesenic in Brezj ter žirovniški orožniki istega dne ob 14.20 uri napadli partizansko taborišče. Partizani so se brez izgub umaknili. Anton Lipovec je nato vodil nemške enote. Ko je bil nekoč z njimi v Valvasorjevem domu, so ga partizanski sodelavci skušali prepričati, naj neha sodelovati z okupatorjem. Višinski je takrat ušel in se nekaj časa skrival. Partizani so ga iskali, a ga niso dobili. Javil se je gestapu in bil od 31. marca do 8. aprila 1943 zaprt v kaznilnici v Begunjah. Izdal je več partizanskih sodelavcev. Pozneje so ga poslali v nemško vojsko in sled za njim je izginila. Partizanska patrulja, ki ga je iskala, ga ni dobila doma. Zato so pobili štiri člane njegove družine (rešil se je le eden od bratov) in požgali domačijo. (11, 130)

Pisno izjavo o tem, da so umrli nedolžnega, je ohranjena za fanta, ki so ga partizani prijeli, ko so junija 1943 napadli vlak v Soteski. (19)

Zgodbe, ki jih opisujemo v gornjem poglavju, so se dogajale tudi drugim narodom. Dogajale so se jim v drugi svetovni vojni pa tudi v vojnah pred njo, dogajajo se še zdaj v vseh vojnah in se bodo dogajale, dokler se bomo ljudje vojskovali. In vedno preteče nekaj časa, preden se javna predstavitev takšnih dogodkov uravnovesi v metežih obtoževanj in upravičevanj, razgaljevanj in prikrivanj. Na ta zapletena razmerja opozarjamo bralca, ki bi rad izvedel več, pa tudi tistega, ki se mu zdi, da je napisano preveč.

VI. del

**KULTURA,
POLITIKA,
PROPAGANDA**

MEĐSEBOJNI ODNOSI V ODREDU

Moška odločnost je bila zaželjena partizanska vrлина. "Mi nismo punce v internatu. Naša borba je trda," je zapisal pisec v Gorenjskem partizanu. (41)

Janez Šmitek je opredelil, da so bili pogoji za napredovanje v partizanih "partizanski staž, moralno-politična kvalifikacija (ne "oportunist"), hrabrost, vodilna sposobnost in emocionalna stabilnost (ne "paničar")". (208)

Partizanski staž je pomenil prednost starih borcev pred novinci. Starih partizanov v enotah ni bilo veliko. Številni so padli ali so jih poslali iz enot na politično delo. 2.četa III. oz. Planinčevega bataljona je 3.aprila 1944 poročala, da sta iz ene male čete nastali dve veliki. Četa je imela pred mobilizacijo 30 borcev. Potem so zbrali 160 novincev in jih v četi obdržali 45. Nastala je nova 3.četa s 30 novinci. Stare partizane so napolnili na politično delo in med obe četi. "Je občutno pomanjkanje starih partizanov. Posebno pa še partijcev, tako da dokler ne izgradimo nekaj novih, dobrih novincev je delo po vseh sektorjih ležeče le na par partijcih, ki morajo vršiti po več funkcij hkrati, kar pa se pozna na tem, da se posamezni sektorji dostikrat ne morejo negovati z vso skrbnostjo, kakor bi se morali". (11)

Marca 1944 je bil Andrej Žvan v transportnih enotah in transportni karavli edini stari partizan.

Že nekajmesečno partizanjenje je veliko pomenilo. 1.maja 1944 je odredni referent za kadre poslal enotam obrazce, ki so jih izpolnili za "tovariše borce, ki so zaslužili, da postanejo podoficirji NOV". V poštev so prišli tisti, ki so bili v partizanih pred 1.januarjem 1944. Možni čini so bili desetar, vodnik, mlajši in starejši vodnik, za zelo zaslužne tudi zastavnik. Položajev je bilo veliko, primernih kandidatov pa malo. Tako so na gornji dopis iz III. oz. Planinčevega bataljona 8.maja 1944 odgovorili, da nimajo "nobenega tovariša, ki bi vstopil v NOV pred 1.januarjem 1944. leta in bi ne bil funkcionar".

Tudi če stari borci niso imeli položajev, pa so včasih imeli kakšne prednosti pred novinci. V 3.četi II. (prej IV. oz. Manevrskega) bataljona je bila avgusta 1944 "razlika med starimi in novimi partizani, ki pride od izraza posebno pri manjših delih, kot n.p. lupljenje krompirja i.t.d. vse to pa slabo vpliva na novince". (5)

Politični pogoj za napredovanje je bilo članstvo v Komunistični partiji. Ker je bila v enotah povprečno skoraj polovica moštva partijsko organizirana, tega pogoja ni bilo težko izpolniti. Proces sprejemanja je bil toliko poenostavljen, da so bili primerni kandidati hitro sprejeti v Komunistično partijo.

Partijski sekretar 1.čete I. oz. Gregorčičevega bataljona je prišel v partizane 15.marca 1943, 4.aprila pa je bil "sprejet v partijo ter obenem imenovan za sekretarja partijske četne celice". (4) Hrabrost, vodilna sposobnost in čustvena uravnovešenost so bila merila, ki jih posebej natančno niso določali. Večkrat je iz virov razbrati precej nedoločene standarde. Tako je namestnik odrednega komandanta maja 1944 predlagal, naj referenta za orožje, municijo in delavnice zamenjajo "z nekim sposobnim".

Tudi tega, kakšnega borbenega duha naj bi udejanjili vodilni, se ne da točno povedati. Npr. junija 1942 so v enem od bataljonov določili novega četnega komandirja z namenom, "da bo enkrat za vselej konec anarhije v vaši četi ...".

Mnogo možnosti za napredovanje so ponujale tudi pogoste premestitve in reorganizacije. 12.februarja 1944 je odredni kadrovski odsek pisal IX.korpusu, da bo "ob priliki pregrupacije naših čet v bataljone precej funkcionarjev prestavljenih na višje položaje". 9.junija 1944 je odredni štab objavil po enotah premestitev politdelegata 2.čete II. oz. Vekotovega bataljona v IV. oz. Manevrski bataljon za vodnika, intendanta pri radio ekipi za politdelegata v IV. bataljon, komandirja 1. transportne enote v IV. bataljon, kadrovnika I. oz. Tomaževega bataljona pa v odredni štab . (3, 5)

Napredovanja so objavljali tudi v Gorenjskem partizanu. Imenovanje v najvišje čine, ki so jih odrednim oficirjem podelili z ukazom Vrhovnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, je bilo objavljeno v Gorenjskem partizanu 1.julija 1944. Edvard Pohar, odredni sanitetni referent, je napredoval v majorja, kapetana sta postala odredni komandant Leopold Škrabar in Ivan Javor, namestnik odrednega komandanta, ki je bil tedaj že v oficirski šoli pri slovenskem glavnem štabu. Za poročnike so bili imenovani padli Zvonko Bertoncelj, nekdanji odredni komandant, Andrej Žvan, ki je bil tedaj "na razpoloženju", padli Jože Fajfar, nekdanji bataljonski komandant, Jože Rebolj, komandant III.bataljona, Alojz Ravnik, komandant II.bataljona in Danijel Eržen, komandir nekdanje Kranjske čete. (41)

Gradnja vodstvene piramide ni bila enostavno opravilo. Ob nekaterih imenovanjih pa tudi ob degradacijah oz. premestitvah so se kresala različna mnenja.

Iz štaba I.grupe odredov so leta 1942 sporočili Gorenjskemu odredu, da so zaslili Andreja Žvana-Borisa. Po njihovem je bil "primeren za poveljnika odreda ter bo vršil svojo funkcijo vse dotlej, dokler Štab grupe ne bo smatral za potrebno, da ga razreši od funkcije, ki mu je bila poverjena". Odrednemu štabu so očitali, ker je ignoriral Žvana in ker je odredjal funkcije v bataljonu po svoje brez pristanka štaba I.grupe odredov. Poleg tega so Žvana "pred posameznim tovarišem diskreditirali. ... To je ena najbolj škodljivih grešk. ... Od slej naprej pa glejte, da boste vsi skupaj složno in tovariško delali, drug drugega izpravljali, ne pa drug drugemu izpodkopavat avtoriteto pred moštvom..."

Kljub temu so se v I.grupi odredov septembra 1942 odločili, da bodo odrednega komandanta zamenjali in ga postavili za odrednega intendanta, ker "je nekoliko neodločen, zato pri moštvu nima potrebnega uspeha". Prve dni oktobra je Žvana zamenjal Franc Biček, tedaj komandant II. oz. Poključkega bataljona, Žvan pa je odšel na zdravljenje.

Franc Biček je bil komandant odreda do konca decembra 1942, ko ga je nadomestil Stane Starc, ki pa je padel 14.januarja 1943. Od začetka februarja 1943 pa je bil komandant odreda spet Franc Biček. Čeprav je bil Biček prvoborec, na Gorenjskem znan po številnih junaštvih (na njegovo vlogo v Dražgoški bitki spominja t.i. Bičkova skala), so nekateri ob njegovem imenovanju imeli precej pomislekov.

Vinko Hafner je 25.februarja 1943 protestiral proti tej odločitvi pri Pokrajinskem komiteju Komunistične partije. Po njegovem so s tem "storili skrajno neumnost. Je povsem neizgrajen in v pogledu novih načinov in masovnosti naše borbe sila ozek, skoraj oportunist". Bička niso niti v Komunistično partijo sprejeli brez pomislekov. Poleg tega "bi se z njim diskreditirali radi dobro znanih zgodb iz zasebnega življenja".

Dan pred Hafnerjem je Pokrajinskemu in Centralnemu komiteju Komunistične partije pisal Jože Krajc-Žakelj. Poudaril je, da bo Bička sicer vedno "pomagal dizati avtoriteto ampak povem, da tov. Biček še malo ne bo odgovarjal.

1) Ker je borec ali junak ravno toliko kolikor vsak navaden partizan, vse drugo je laž.

2) Ker on nima smisla za narod, ker on ne bi za narod dal niti nohta." Po Žakljevem mnenju Biček ni imel nobenega prepričanja. "On je dal narediti 3 pare škornjev v enem mescu, če so

drugi bosi, njemu nič mar, da ne govorim, kako je bilo pri likvidacijah denuncijantov. ... je pač človek, kateri zna lepo molčati, kadar mu kaže in v svojo korist vse okolnosti izrabiti”.

Kljub tem pomislekom je Biček ostal komandant odreda do njegove reorganizacije julija 1943. Tedaj sta bila skupaj z odrednim politkomisarjem Matejko zasllišana v štabu II. operativne cone in premeščena vsak v svoj bataljon. Naposled je Biček s štabom II. operativne cone odšel v slovenski glavni štab, od tam pa v Italijo (Bari), kjer je sodeloval pri organizaciji motoriziranih partizanskih enot. (1, 3, 4, 147)

Napredovanje oz. degradacijo je potrdil ali zavrnil nadrejeni štab. Ob tem je nekaj časa pri kadrovskih odločitvah pomembno soodločala partijska organizacija, včasih tudi celotna enota.

Konec aprila 1943 so štabu IV. oz. Selškega bataljona naprtili krivdo za neuspeh akcije v Žabnici. Odstavljeni in premeščeni so bili bataljonski komandant Franc Štular-Ilija, politkomisar Vlasto Vardijan-Lojze in namestnik politkomisarja Anton Lončnar-Zoro. 25. maja so partiji IV. oz. Selškega in IX. oz. Dražgoškega bataljona na izrednem sestanku ocenili, ”da odstranitev komande četrtega bat. ni bila pravilna. To bi se moralo obravnavati na sestanku partijske celice oz. bat. biro. Da je bil tov. Ilija pred bataljonskim kolektivom očitno oblaten. Bilo je napačno glasovanje, kdo je za njega in kdo proti”.

Ilija je menil, ”da je bil postavljen kot zločinec pred kolektiv in prosil je, da se ga briše iz partije”. Remi je kritiziral, ker je bil Ilija kot star partizan postavljen pred bataljonski kolektiv ”ter bil oblaten in skritiziran od novincev, kateri komaj vedo, kaj je partizan”. To so partiji ”eno-glasno potrdili in zahtevali nove volitve”.

Proti poveljstvu IV. bataljona so nekateri glasovali tudi iz osebnega sovraštva. Zoro je razložil pet glasov proti njemu: ”Prvi, ker ga ni pustil domov, ko so privat veze ukinjene. Drugi, ker ga je razorožil. Tretji je bil kurir pa mu je rekel, da bo šel v četo in na stražo, ker je večkrat spal zunaj logorja. In druga dva sta brata, kateri jima je tretji ušel, ter izdajal; pa je Zorotu naročil tov. Kosta, da morata biti pod celičnim nadzorstvom, ter da gresta pozneje oba v brigado. Ker sta pa to na nek način zvedela, ga radi tega mrzita.”

Proti Zorotu in Iliji je bil tudi Jože Luznar-Miha, ker je nekoč Ilija na bataljonskem kolektivu rekel, da je njegova četa slabša od drugih dveh. Partiji so menili, da Ilija ni bil odgovoren za neuspeh akcije v Žabnici, saj ni on poveljeval. (11)

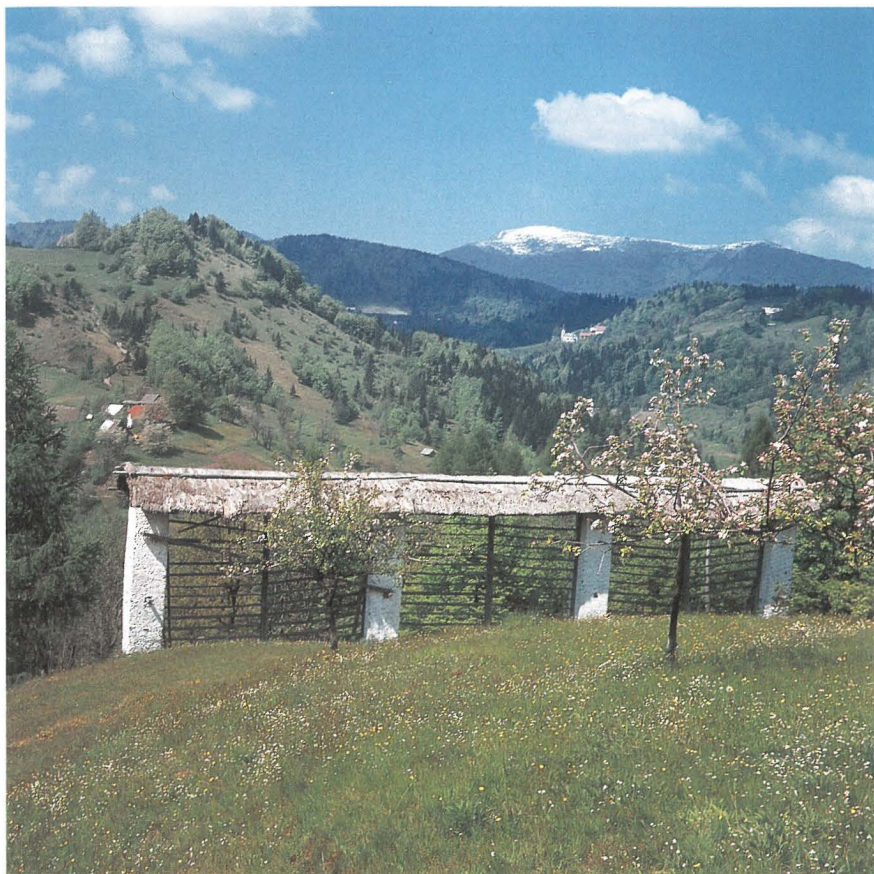
V tem primeru ugovori partijske organizacije niso bili uspešni.

Z rastočo hierarhizacijo partizanske vojske so vse bolj odločilni vpliv pri premestitvah in napredovanjih imeli nadrejeni štabi.

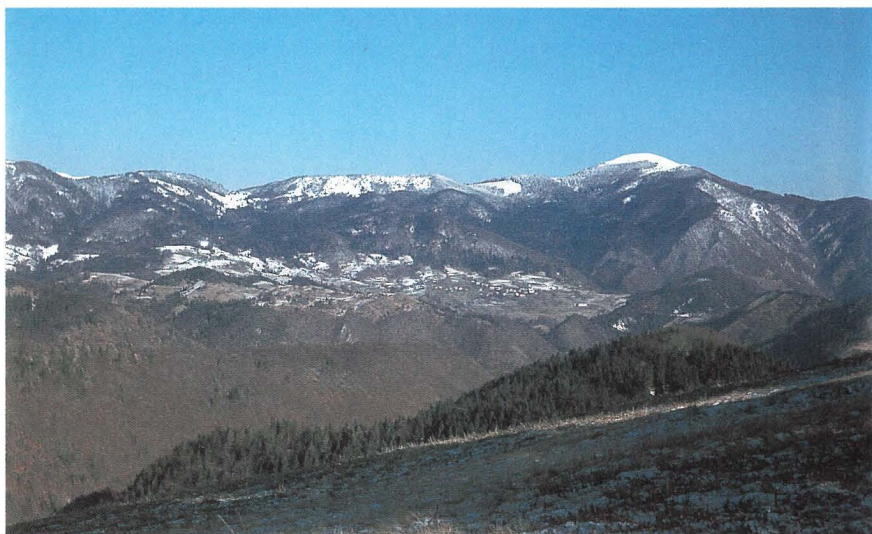
10. marca 1944 je odredni komandant ostro prijel politkomisarja I. oz. Tomaževega bataljona, ker je dovolil, da je vodnik Minerskega voda Grintavec brez odobritve odrednega štaba odšel v I. bataljon: ”Z obzirom na to, da je minerski vod ”Grintavec” samostojna edinica, ki je neposredno nam podrejena, smatram to za anarhijo in odrejujem da se tov. Čivko takoj vrne na svoje staro mesto. V bodoče bomo take napake najstrožje kaznovali.” (14)

Trenja med posameznimi funkcionarji so nastala tudi zaradi razlik v značaju, izobrazbi, odnosu do dela. Komandant IX. oz. Dražgoškega bataljona se ni razumel s svojim politkomisarjem, ki je samo bral in govoril o kapitalizmu, socializmu in komunizmu, za vojaške akcije pa mu ni bilo mar. Komandant ga je imel za domišljjavega, ker je zahteval, ”naj se tituliramo po funkcijah in to kjerkoli bomo. ... Zdel se mi je ”frajerski” in taki v borbi niso bili kaj prida”. (193)

Napredovanje kot spodbudo za prizadevnejše delo so partizani upoštevali. Iz odreda so decembra 1943 napovedovali ”formiranje bataljonskih štabov. Daje vam se prilika, da izkažete svoje taktične in strategijske zmožnosti ter se s tem kandidirate v bataljonsko komando”.

Davča s Poreznom v ozadju

Poljanska dolina (južno pobočje Blegoša in Črnega vrha)

Svojo željo po napredovanju so posamezni borci jasno izrazili. Namestnik odrednega politkomisarja je zato, ker mu je manjkalo "teoretičnega znanja", prosil, naj ga pošljejo na partijski tečaj. V III. oz. Planinčevem bataljonu je bil maja 1944 "neki tovariš, ki ima sposobnosti za risarja in prosi, če bi bilo kako prazno mesto za njega".

V manjšini so bili tisti, ki so jim bile odgovornosti v breme. Kapetan Leopold Škrabar, odredni komandant, je 19. junija 1944 prosil "za premestitev, to pa iz razloga, ker občutim, da mi upada elan pri delu in bi sprememba verjetno ugodno vplivala". Škrabar je kljub temu vodil odred do razpustitve. (1, 4, 9, 128, 174)

VPRAŠALNE POLE IN KARAKTERISTIKE

Zlasti v letu 1944 so bili pomemben pripomoček pri odločanju o položajnih premikih posameznikov prikazi značajev in uspešnosti delovanja posameznikov v različnih kadrovskih popisnicah, zlasti t.i. karakteristike. To ocenjevanje je bistveno obogatilo postopke izbiranja ljudi za vodilne položaje, ki je pred tem temeljilo predvsem na osebnem poznavanju in priporočilih.

17. decembra 1943 so iz odreda poslali na Pokrajinski komite Komunistične partije prvi del odgovorov "na vprašalne pole za kadre" in napovedali, da bodo poslali drugi del z naslednjo kurirsko zvezo. 19. decembra 1943 so z odreda pisali na isti naslov, da poučijo politične delavce, da bodo pošiljali novince v najbližjo odredno enoto in ne na odredni štab. S kurirjem naj pošljejo tudi njihovo karakteristiko. "Spremna pisma naj ne vsebujejo samo ime in priimek, kot so do sedaj mnoga, nego osebni opis in okolnosti ter vzrok njegovega prihoda v partizane." 4. februarja 1944 je odred izdal navodila za izpolnjevanje kadrovskih pol z okrog petnajstimi rubrikami. 14. maja 1944 je odredni referent za kadre naročil enotam, da so začele pošiljati petnajstdnevna poročila o kadrovskih spremembah. (5)

Poveljniške ekipe so bile v letu 1942 številčno razmeroma skromne. Ob poveljujočem sta navadno delovala še politkomisar in intendant. Zaradi hudih izgub pa so bili štabi pogosto nepopolni. V letu 1943 so štabom dodajali nove funkcionarje z različnimi nalogami. Februarja 1944 so bili v odrednem štabu komandant in njegov namestnik, politkomisar in njegov namestnik, načelnik štaba, načelnik obveščevalnega odseka, vodja odseka za zveze, vodja odseka za propagando in statistiko, vodja sodnega odseka, vodja sanitetnega odseka. Nekaj časa so v štabih delovali operativni oficirji (v bataljonih do marca 1944), aprila 1944 je bil pri odrednem štabu že tudi referent za orožje, municijo in delavnice.

Štab I. čete I. oz. Tomaževega bataljona so leta 1944 sestavljali komandir, politkomisar, intendant, propagandni referent, vojni poročevalec, bolničar. Četa je imela 1. in 2. vod, v vsakem vodu vodnika in politdelegata. Vsak vod je imel po dve desetini. Tri desetine so imele po deset borcev, ena pa po osem. Vsaka desetina je imela deseterja in mitraljezca s pomočnikom. V "pratečem" vodu je bil vodnik in 12 borcev.

Malo je bilo enot, ki so imele zasedene vse položaje v štabih. Tako je bil 7. avgusta 1944 odredni štab še vedno nepopoln. Manjkali so načelnik štaba, namestnik komandanta, operativni oficir. Sam odred štaba ni mogel dopolniti, ker so postavili nove funkcionarje v I. oz. Tomaževem in deloma v II. oz. Vekotovem bataljonu.

Ob zgoraj omenjenih so opravljali partizani še vrsto bolj ali manj pomembnih, trajnih ali začasnih nalog. Partijci so si delili med seboj delo po posameznih sektorjih, funkcionarje je imela skojevska organizacija, nekaj časa so v enotah delovali kronisti, svoje veljake so imele posamezne službe in ustanove. Kurirska linija je imela komandanta, politkomisarja in kontrolorja. Pri štabih so imeli spremljevalce, kurirje. Zelo pomembna sta bila intendant in kuhar. (5)

Partizani so opravljali tudi številne vsakodnevne naloge, npr. marca 1943 so bili v četi imenovani trije dežurni in trije "mlajši dežurni" (ti so nadomeščali dežurnega od ene ure zjutraj do vstajanja). (11)

Iz leta 1942 so ohranjena predvsem pisna povelja Jožeta Gregorčiča. V glavnem so v enotah dobili okvirne usmeritve, ki so jih prilagajali razmeram. Zveze so bile redke. Večinoma enkrat na teden, pred pripravami akcij dvakrat tedensko, posamezne zveze tudi samo dvakrat mesečno. "Večkrat so kurirji prenašali tudi samo ustmena naročila poveljnikom bataljonov-čet: kje in ob kateri uri naj se enota zbere za določeno akcijo, kam naj pride poveljnik, itn." (146)

Tudi pozneje so od poveljnikov posameznih enot pričakovali, da se bodo v okviru splošnih navodil čim bolj znašli sami. Ta partizanska značilnost je bila opredeljena kot samoiniciativa in je pomenila učinkovit način odločanja, s katerim so enote hitreje in uspešneje odgovarjale v primerih, ko se je bilo treba hitro odzvati na izziv. V odrednem štabu so decembra 1943 ocenjevali, da "čeprav smo s svojimi detaljnimi direktivami in izdajanjem nalog nekako skoncentrirali komando v svoje roke, vendar smo jim pustili široko polje samoiniciative, ki je potrebna vsaki partizanski edinici". (5)

Pisno poveljevanje ni bilo prevladujoč način ukazovanja v partizanih, čeprav so poznali dnevena povelja višjih štabov, kakršnega je npr. 1. decembra 1942 izdala I. grupa odredov. V njem so za glavne naloge enot določili: preprečiti izseljevanje, onemogočiti vermanshaft in vaške straže, pridobivati orožje, nastopiti proti nemški mobilizaciji, maščevati padla Gregorčiča in Kebeta. (146)

Z letom 1943 je dobilo pisarniško poslovanje v partizanih precejšnji obseg. Po preostrem mnenju Jožeta Žaklja iz februarja 1943 so s tem v odrednem štabu pretiravali. Žakelj je tedaj pisal, da je potreben štab odreda, "kateri bi vsak čas dajal res konkretna navodila in sprejemal vprašanja, ne pa narobe, da ustvarja še večjo zmešnjavo s tisočimi listki in pismi, konkretnega pa nič. Z eno besedo povedano, vse težave, brige, odgovornosti, i.t.d. pisano nabaciti drugim na hrbet pa nič drugega."

Zlasti v letu 1944 so z razvojem posameznih služb v odredu krožile številne okrožnice, ukazi (naredbe), navodila, objave, ki so jih pošiljali iz odrednega štaba prirejene po dokumentih, ki so jih dobivali od nadrejenih štabov (glavni štab, operativna cona, korpus) ali pa so jih pisali sami. V četah in bataljonih so urejali življenje s pisanimi dnevnimi povelji, izpopolnili so tudi priprave na akcije. Še vedno pa je pretežni del poveljevanja potekal v neposrednih stikih med poveljujočimi in podrejenimi.

Nadrejeni so pogosto obiskovali svoje enote. 18. februarja 1943 se je po dolgem času spet sestel odredni štab. Ocenili so stanje, opredelili nove naloge in takoj odšli "v edinice, ker je pri tako razgibanem stanju nujno potrebno, da smo stalno osebno prisotni". 3. četo IV. oz. Selškega bataljona so od 2. do 12. marca 1943 obiskali bataljonski politkomisar, namestnik politkomisarja in komandant, od 24. marca do 11. aprila pa bataljonski politkomisar in operativni oficir. Politkomisar je imel štiri politične ure, namestnik politkomisarja "5 govorov o disciplini in aktivnosti ter o osvobodilni fronti in partijski liniji", komandant pa je govoril o akcijah, boju s fašizmom ter agilnosti. 2. četa VII. oz. Kranjskega bataljona je 11. junija 1943 poročala, da jih je obiskal skoraj cel odredni in bataljonski štab pa še funkcionar iz Pokrajinskega komiteja Komunistične partije. (11)

V letu 1944 so posamezni odredni funkcionarji odhajali na večdnevna, tudi večtedenska potovanja po enotah. Značilno za leto 1944 je bila preselitev večine štaba na levi breg Save, manjši del pa je ostal na Martinj vrhu na desnem bregu.

Dobro naoljen vojaški stroj, v katerem se po volji nadrejenega brezhibno vrtijo podrejena kolesca, je ravno tako večer kot neuresničljiv ideal slehernega, ki je po duši vojak. Uvajanje trde vojaške discipline v odredu je bil proces z mnogimi poskusi, vendar brez posebnih možnosti, da bi se kdaj končal.

Leta 1942 se enote številčno (razen izgub in nekaj pobegov) niso veliko spreminjale. V začetku leta 1943 so vanje prišli novinci, kar je bila za stare partizane precejšnja sprememba.

14. februarja 1943 so v 3. četi I. oz. Gregorčičevega bataljona ocenili, da četa do mobilizacije ni štela več kot dvajset borcev in da je v njej vladala "nekaka domačnost. Pri uvajanju dosledne vojaške discipline smo zato trčili pri starejših partizanih na nerazumevanje," ki so ga odpravljali s prepričevanjem.

Konec leta 1942 je štab I. grupe odredov po vzoru navodil slovenskega glavnega poveljstva iz septembra 1942 zahteval "točno izvrševanje direktiv nadrejenih poveljstev", "popolno avtoriteto poedinah štabov in njih funkcionarjev pri podrejenih" in uvajanje "brezpogojne discipline". Da bi slednjo dosegli, so grozili, da se ne bodo "ustrašili tudi najradikalnejših sredstev".

(1)

Posledica tega grmenja je bilo manj strumnega reda, kot bi si ga pisci takih ukazov želeli. Vedno znova so po enotah sklepali, da bi bila lahko disciplina boljša.

Marca 1943 je partijska celica 3.čete II. oz. Stražišarjevega bataljona sklenila, da "se bo začela uvajati disciplina po vojaškem sistemu". V III. oz. Keбетovem bataljonu so maja 1943 v nekaterih četah komandirji mislili, "da disciplina nemoralno vpliva na tovariše.

Zato smo na poti, da se uvede brez nadaljnega stroga disciplina". V VIII. oz. Loškem bataljonu so bili junija 1943 nezadovoljni, ker "si nekateri komandirji in polit. komisarji ne znajo ustvariti avtoritete ter so premehki, kar skušajo nekateri tovariši izkoristiti". Nad pomanjkanjem discipline so januarja 1944 tarnali v 4. oz. Jelovski četi: "Oslavljanja in pozdravljanja bi se ti tovariši bolj privadili." (4, 5, 11)

Namestnik odrednega politkomisarja je 12.aprila 1944 ocenil odnose v enotah v glavnem za dobre, narobe je bilo le, "da si posamezni funkcionarji ne znajo ustvariti avtoritete in spoštovanja pri podrejenih, kar zelo kvarno vpliva na disciplino pri ostalih tovariših". Nekoliko drugačen je bil njegov pogled 18.aprila 1944. Po njegovem so bile napake v enotah "premajhna aktivnost tako glede akcij kot glede mobilizacije, lokalpatriotizem in poleg tega še familijarnost". Posebej 3. minerska četa je bila osem mesecev za časom. Delala je stvari, ki jih sploh ne bi smela: rekvizicije za kurirje, ambulate in mobilizacijski vod, transport za gospodarsko komisijo. Zato ni zmogla vojaških akcij in mobilizacije. Na štabni konferenci so odkrili vzrok za to "v glavnem na komandi sami vsled omahljivosti pri teh akcijah, ki se drži nekdanje gošarske taktike. ...

Vsled lokalpatriotizma, familijarnosti in zaostalosti v razvoju časa sem prestavil polovico minerske čete s komando vred v III. (oz. Planinčev,op.p.) bataljon. Iz III. bataljona pa isto število borcev z dobro četno komando v 3. minersko četo." Podobne težave so v III. bataljonu imeli še julija 1944, ko so v njem spet uvajali vojaško disciplino, ker je "vladala precejšnja familijarnost". (5)

Da partizani niso bili fanatični vojaki, potrjuje tudi jeza na tiste poveljnike, ki so se skušali napihovati pred podrejenimi. V Loški četi so maja 1943 za enega takih menili, da bi bilo bolje, ko ga ne bi bilo, saj je nastopil, "kot da je prišel Vojvoda: prvo, kar je naredil, je pregledal četo, če se zna obračati na levo- na desno in na levo krug i.t.d.". Maja 1944 pa so iz 2. transportne enote pritoževali nad vodnikom, "kateri je zelo ošaben in misli nekaj zajebovati, ker se pa tovariši s tem ne strinjajo bom par dni še počakal če se ne bo poboljšal ker je bil že posvarjen ga bom enostavno poslov Tebi". (5, 11)

Seveda pa je bilo tudi v partizanskih enotah veliko strunnega vojaškega obnašanja. Uni-forma in poveljevanje pač pritegneta marsikoga.

"Zbor! Mirno! O desno rame!"

Raport: v četi je 38 tovarišev!

*Kdo je to? Tovariš Lenart prsa boči,
stoji pred komandirjem, da skoro se razpoči." (48)*

Kljub temu partizani niso bili vojska, v kateri bi kraljevala meč in bič. To jim ob tem, da so enote le uresničile večino zastavljenih nalog, lahko priznamo kot pomemben dosežek.

Nastajanje povelj ter odzivov nanje sta bila pogosto povezana z dogovorno odločitvijo štabov, seveda ob pomembnem vplivanju organizacij Komunistične partije. Različne zaplete so prevetrile tudi skupnosti enot. To je bila partizanska oblika soupravljanja, ki je ob kolektivu v pomenu skupnega gospodarjenja z zalogami enot, ki je bilo delno že omenjeno pri intendanci, močno oblikovala vzdušje v enotah.

V II. oz. Poljanskem bataljonu so sredi junija 1944 naročili: "Po preteku pripravnega stanja, t.j. ob 8.uri se mora vsakodnevno održavati kolektiv." (4)

V začetku julija 1942 so v II. oz. Poključskem bataljonu imeli "običajni skupni sestanek, ki smo ga imenovali "kolektiv"". Prebrali so dnevno povelje, na vrsti je bila kritika. Neki borec je vprašal, ali še velja prepoved kajenja in jedenja med akcijo. Nato se je pokazalo, da so kadili trije poveljniki. Za kazen so jim naložili nošnjo vode tri dni. Naslednji večer jim je kolektiv odpustil in so jih zamenjali prostovoljci. (187)

V VIII. oz. Loškem bataljonu so leta 1943 ukrepali, ko se je med četami "pojaviло nekako zafrkavanje in hvalisanje, tako da je prišlo do nekakega sovraštva med četami in kdirji(komandirji,op.p.)". Aprila 1944 je bilo treba posredovati v II. oz. Vekotovem bataljonu, "kjer so se začele pojavljati nepravilnosti, kot n.pr. zafrkavanje od strani funkcionarjev štaba, kar je vzbujalo nemoral med tovariši". (4, 5)

Največ pravic pri ocenjevanju posameznikov so imele partijske celice. 10.aprila 1943 so se na partijskem sestanku 3.čete III. oz. Kebetovega bataljona odločili, da bodo zaradi "netov. obnašanja nasproti tovarišem in radi nepopravljive trmoglavosti" poslali enega od borcev v 2.četo, 15.aprila pa opomnili komandanta, "da se ne prekomanduje po osebnih simpatijah". Odredni politkomisar je v političnem poročilu številka 4 dne 21.maja 1944 zapisal, da "včasih nastanejo pri kakšni komandi trenja in to največkrat med politkomisarjem in komandirjem, ki pa se vedno dobro razčistijo na celičnih sestankih". (5, 11)

Kritika in samokritika v partijskih vrstah bo opisana posebej. Tudi štabne odločitve so navadno nastajale kot kolektivno opravilo. Npr. v 3.četi I. oz. Gregorčičevega bataljona so 14.februarja 1943 na funkcionarskem sestanku sestavili odgovor na okrožnico št.2. (4)

Partizanski kolektiv v drugem pomenu besede je bilo skupno imetje enote, predvsem intendantske zaloge. Februarja 1943 so se v četi jezili "zaradi izgube živeža ob napadu: hrana se mora razdeliti po nahrbtnikih". Ko je bila 26.junija 1943 napadena 1.četa V. oz. Kokrškega bataljona, so ji zaplenili "kolektiv in vso spremo". 3. oz. Kranjska četa je bila v noči od 27. na 28.januar 1944 v prehranjevalni akciji. Proti jutru so prišli v taborišče. Nato so "iz nahrbtnikov zložili kot po navadi vse, kar smo prinesli, nato pa naj bi intendant Rado razdelil vsakemu po nekaj, da nosi v slučaju pokreta". Junija 1944 je odredna štabna patrولا imela "konja za prevoz kolektiva". (5, 11)

Primer kolektivnega reševanja težav borca, ki je potreboval nove hlače, je bil upesnjen:

*"Brž kolektiv mu to izvoli
da krojaču se blago dovoli
da naredi si hlače,
da ne bo več kot berač."* (46)

Kolektiv se je oblikoval na podlagi sprotnega dogovarjanja in ni imel pisanih pravil. Z njim so dosegli pametno skupno gospodarjenje. Vedno ni šlo brez zapletov.

3. in 4. četa I. oz. Jelovškega bataljona sta 10. junija 1943 v napadu na postajo in na vlak v Soteski zaplenili 50 000 cigaret in nekaj denarja. Zaplenjeno so odnesli Bohinjci. Pozneje so jih morali zaradi zaplenjenega privijati, saj bo bili "lokalpatrioti, da nam niti nočejo povedat število zaplenjenega blaga". 29. junija 1943 so iz IX. oz. Dražgoškega bataljona kritizirali 3. četo zaradi popivanja med akcijo in ker "so pobrali malenkostne artikle, ki ne koristijo za skupnost-kolektiv, ampak zasebno". Ta bataljon je ustavil tudi kamion, ki je prevažal hrano za postajo v Sorici. Naložili so se nanj in se odpeljali k Štinovcu v Potok. Tam so razložili 700 kg sladkorja in nekaj moke. Hrano so poslali v partizanske bolnice. Žepe pa so si napolnili tudi nekateri borci, ki so čez čas začeli zaradi driske obiskovati četnega bolničarja. (11, 213)

Manj težav je zaradi nekolektivnega obnašanja imel bolničar, ki je pri zablembi v neki hiši prosil gospodinjno za pijačo, ki je bila po njegovem žganje. Potem so se začele skušnjave. "Previdno se ozre okrog sebe po tovariših, da ni morda v bližini kdo od tistih, ki imajo glavno besedo pri kritični uri, za trenutek se mu zamegli pred očmi. Kolektiv- sveta stvar! A že je odprl čutarico, jo poželjivo prinesel do ustnic, se blaženo nasmešnil in nagnil." Pa ni bilo žganje, ampak žegnana voda. (41)

Kljub pogostemu uvajanju vojaške discipline se je v partizanih razvijalo precej odnosov, ki so bili posebnost v vojaškem mehanizmu. Omenili smo že, da so ukazi nadrejenih štabov nižjim omogočali, da so sami izbrali poti za uresničitev osnovnih naloge (kako se prehraniti, zavarovati, kako mobilizirati, napadati sovražnika). Tudi pri odločanju o kaznih je bilo sovplovanje vojaških enot in političnih delavcev precejšnje. Z upoštevanjem mnenj in razpoloženj civilnega prebivalstva je bilo omogočeno tudi nekakšno nadzorno in korektivno načelo javnosti. Posegi so bili omogočeni predvsem partijcem. Kritika in samokritika sta omogočali "pranje glave" tudi poveljnikom. Enote so vseskozi imele nekaj vpliva na imenovanja in razreševanja vodilnih.

Nekaj borcev odreda se je udeležilo volitev v partizanski parlament. V I. oz. Loški četi so 4. oktobra 1943 "po naredbi štaba G.O. od 23.9.43. št. 151/2 izvolili v zbor odposlancev slovenskega naroda (soglasno) tovariša: 1.) Damjan-operac. oficir = Globočnik Boris, roj. 5.6.1915, posestnik, Železniki, 2.) Golob, komandir = Čeferin Janez, roj. 14.1.1919, delavec, Farji Potok, Zali log." (5)

Med sprejemnimi postopki so novinci opravili prisego. Nanjo so jih v nekaterih enotah posebej pripravljali. Tako so jim v III. oz. Planinčevem bataljonu aprila 1944 razlagali partizanski zakon, v minerskem vodu Grintavec je bila 14. februarja 1944 politična ura o partizanskem zakonu, po njej pa je priseglo osem tovarišev. Priseganje je bilo prazničen dogodek. (5)

Partizanom v Udamnem vodu II. oz. Poključkega bataljona navadna prisega ni zadostovala. Zato se sklenili, da bodo na novo prisegli in dodali, da "živ v sovražne roke ne sme priti nihče". Eden je prisego odklonil. Prelomil jo je borec, ki je bil ujet julija 1943 na Lipanci. Pokazal je sovražnikom pod Lipanco skrit mitraljez švarcloze. Pozneje so ga poslali v nemško vojsko. (222)

Štabi so pomembno oblikovali vzdušje v enotah.

Partizansko leto 1942 sta na Gorenjskem zaznamovala štab I. grupe odredov in ravnanje vrste borcev, ki so kljubovali sovražniku z nezlomljivo voljo. Tako se jih je posrečilo ohraniti enote. Herojski duh, prepričanost o viteškem narodnoosvobodilnem poslanstvu boja iz leta 1942 je ohranjen v Gregorčičevih in Kebetovih poveljih.

20. junija 1942 je štab I. grupe kritiziral II. oz. Poljanski bataljon: "Zavedajte se, da odgovarjate za vse vaše greške pred slovenskim narodom, če vam je bila ta funkcija poverjena, vam mora biti le v ponos", 17. julija pa je bral levite II. oz. Poključskemu bataljonu Gorenjskega odreda: "Z načinom borbe, kot jo vršite sedaj, to je borba skrivanja, pa boste likvidirali še to moštvo ki ga še imate." (3)

Gregorčičev in Kebetov heroizem so ohranjali soborci, ki so ju preživeli. Eden je bil tudi Vinko Hafner, ki je bil po njuni smrti politkomisar I. grupe odredov in nato tudi Gorenjskega odreda. Vinko Hafner je 29. januarja 1943 pisal III. oz. Kebetovemu bataljonu, da so pretrpeli že hujše izgube, kot so bile te zadnje čase, pa so vseeno zdržali. "Danes še zlasti nimamo nikaškega povoda za kakršno koli jadikovanje in omahovanje. Ne v skrivanju in paniki, temveč v trajni aktivnosti je naša najboljša obramba." (1)

V letu 1943 so gorenjski partizani prestopili mejo golega boja za obstoj. Gradili so mehanizem, v katerem so uveljavljali direktive, ki so jih dobivali iz osrednjih vojaških in partijskih vodstev. V štabih so se uveljavljali ljudje, ki so sprejeli nova pravila igre.

Taki so bili tudi v štabu III. oz. Kebetovega bataljona. 19. aprila 1943 so pisali na Pokrajinski komite Komunistične partije, da so 27. marca prejeli okrožnico št. 2: "V tej okrožnici vidimo, kot tehten apel, ki ima namen popraviti in rešiti nastale probleme v naši vrstah, jih zopet spraviti na pravo pot disciplinirane smotrno urejene in v pravilnem pravcu usmerjene organizacije in organizacijskega življenja samega." Zagotovili so, da bodo uvedli disciplino in se zavzeli za nadzor nad svojim delom, saj "brez nadzorstva oz. kontrole so v nevarnosti smernice in linija organizacijskih načel in ideje tega se poslužujejo Komunistične Partije in kar lahko najbolj vidimo potrebo in njih uspehe v Sovjetskem Savezu". Delovanje bo vojaško in politično, "da bomo dosegli svobodo, znali voditi in zgraditi srečno bodočnost za vsakega poštenega in zavednega Slovenca". Cilje so utemeljili "v paroli **Akcije, mitingi, disciplina, mobilizacija**". Pri pisanju gornjega pisma je sodeloval bataljonski politkomisar Anton Kržišnik-Ljubo. Kržišnik je postal politkomisar bataljona konec marca 1943, od julija 1943 do razpustitve odreda pa je bil odredni politkomisar. Tudi na tem položaju je ohranil prepoznavni stil. 18. aprila 1944 je poročal s službene poti, da je več funkcionarjev po enotah trdilo, "ne da se", vendar jim je "dokazal in povedal, da pri naši borbi sploh ne obstaja ta izraz". Po njegovem so taki oportunisti zaslužili ostro kazen "ne samo po vojaški, ampak tudi po partijski liniji". (5, 11)

Že konec leta 1942 so nameravali spodbuditi enote s tekmovanjem za poimenovanje Gregorčičev bataljon.

Tudi odredne enote so se z manjšo zamudo vključile v vojaško tekmovanje mladine, ki je potekalo po Sloveniji od 15. oktobra do 15. novembra 1943. Odredni propagadni odsek je enote obvestil o tekmovanju 2. novembra. Enote so se kosale v tem, katera bo imela več akcij, katera bo uničila več sovražnikov, v sestavljanju in razstavljanju orožja, v kuturnih prireditvah, časopisih, higieni ipd.. Nagrada je bila prehodna zastava.

Glavni štab je 12. aprila 1944 razpisal največje medvojno vojaško tekmovanje v počastitev tretje obletnice Osvobodilne fronte od 27. aprila do 27. junija 1944. 29. aprila je razpis tekmovanja poslal enotam IX. korpus. Enote naj bi odpravile vse mogoče napake in tekmoval v tem, kdo bo dal več orožja Gorenjskemu in Koroškemu odredu, italijanskim partizanom, kdo bo dal več

pomoči Zahodno-koroškemu odredu, kdo bo pomagal enotam, ki so imele izgube, kdo bo poslal več materiala in drugega nadrejenim štabom. Narediti je bilo treba bataljonske in četne načrte. V ocenjevalni komisiji IX. korpusa sta bila tudi komandant in politkomisar odreda.

Odred je razpis tekmovanja poslal enotam 3.maja 1944. Štabi so morali na konferencah predelati navodila in pripraviti načrte, odredni tekmovalni načrt pa so poslali enotam 15.junija. Namen je bil žrtvovati v boju čim več, doseči večjo udarno moč, kadrovsko in organizacijsko utrditev odreda, izpeljati uspešne vojaške akcije, uveljaviti ostrostrelce, politično delo, časopis. Napake enot so videli v tem, da so bile premalo aktivne, polovičarske pri akcijah, da so potrošile preveč streliva, preslabo streljale, premalo usposabljale kadre. Posebna napaka je bil "oportunizem, ki ima korenine od vsega početka osvobodilnih borb na Gorenjskem." V odredno komisijo so imenovali politkomisarja III.bataljona, komandanta I.bataljona, namestnika politkomisarja II.bataljona in komandnata IV.bataljona. 11.julija je odredni štab obvestil svoje enote, da so tekmovanje podaljšali do 27.julija 1944.

12. maja 1944 je odredni obveščevalni center razpisal vojaško tekmovanje obveščevalcev in obveščevalnih centrov, posvečeno predvsem zbiranju podatkov, pisanju poročil, uspešnim zaslišanjem, organizaciji, izobraževanju, odkrivanju sovražnih agentov ipd..

19. maja 1944 je operativni oficir pisal II. oz. Vekotovemu bataljonu, naj pospešijo sabotažne akcije (kdo bo iztiril več vlakov, porušil več električnih vodov, pogonskih naprav, bunkerjev ipd., dobil več orožja ob najmanjši uporabi eksploziva in z najmanjšimi žrtvami).

19. junija je odred ukazoval, naj vsak bataljon do 27.junija 1944 mobilizira vsaj 150 novincev. "Smatrajte to kot naredbo, katere izvršenje bomo kontrolirali." 23.junija je odredni štab poslal vprašalnike s 15 vprašanji o izidih tekmovanja od 27.aprila do 27. junija.

30. junija je odred poročal IX. korpusu, da so enote lepo zaključile vojaško tekmovanje. "Na večer 27. junija so bile širom Gorenjske eksplozije. Naši minerji so minirali progo na vseh koncih. Sovražnik se ni znašel. Ostali so v postojankah in metali v zrak le rakete, ki so osvetljevale celo Gorenjsko."

2. julija je odred pojasnjeval IX. korpusu, da se je poslani načrt za tekmovanje dvakrat izgubil, zato je odredni načrt precej zamujal; kljub temu so enote le razvile močno aktivnost. (5)

Oglejmo si nekaj tekmovalnih dosežkov v zadnjem mesecu tekmovanja. Ker so konec junija I. in II. bataljon izločili iz odreda, so po uspehih tekmovanja v času od 10.junija do 27.julija 1944 poročali le o delovanju drugih enot. "I. bataljon / prej III. bataljon /:

1. Dve 100 % izvedeni vojaški akciji.
2. 25 mrtvih, 18 ranjenih sovražnikov.
3. 14 sabotažnih akcij.
4. 5 iztirjenih vlakov, 1 lokomotiva uničena, 4 poškodovane.
5. Prekinjenje prometa za 49 ur.
6. Uničeno 1 poslopje, 1 kretnica, 5 avtomobilov, 1 transformator, 18 električnih drogov.
7. Mobiliziranih 142 novincev.
8. Na Koroško poslano 5 prostovoljcev.

II. bataljon / preje IV. bataljon /:

1. Izvedeno 12 vojaških in sabotažnih akcij.
2. Izvedene 2 100 % akcije.
3. Sabotažnih akcij je bilo šest.
4. Ubitih je bilo 34 sovražnih vojakov.

5. Zaplenjeno je bilo 600 kg gonilnega jermenja, sanitetni material in ključavničarsko orodje ter 3 akumulatorji.
6. Uničena 1 tovarna , 1 kretnica in 2 avtomobila.
7. Mobiliziranih je bilo 44 novincev.
8. Na Koroško je bilo odposlanih 9 prostovoljcev.

1. *MSC (minersko-sabotažna četa, op.p.) :*

1. Vojaških akcij je bilo 9.
2. Sto % so bile izvedene 4 akcije.
3. Ostrostrorelci so izvršili dve akciji.
4. Sabotažnih akcij je bilo 17.
5. Iztirjena sta bila 2 vlaka, poškodovani 2 lokomotivi in 7 vagonov.
6. Promet je bil ustavljen 107 ur.
7. Ubitih je bilo 17 sovražnikov.
8. Zaplenjeni sta bili 2 puški in 1 pištola.
9. Uničeno je bilo 7 poslopij in 1 avtomobil.
10. Mobiliziranih je bilo 27 novincev.
11. Na Koroško sta bila odposlana 2 prostovoljca.

2. *MSC :*

1. Izvršeni sta bili 2 vojaški akciji.
2. Sto % je bila izvedena 1 vojaška akcija.
3. Sabotažnih akcij je bilo izvršeno 22.
4. Poškodovani sta bili 2 lokomotivi in 4 vagoni.
5. Promet je bil prekinjen za 96 ur.
6. Ubitih je bilo 16, 2 ranjena in 2 ujeta sovražna vojaka.
7. Zaplenjene so bile : ... 8 pušk , 1 tromblonka, 2 daljnogleda, 3 zaboji municije , sanitetni material in 1 pištola.
8. Uničena je bila 1 stavba, 2 avtomobila, 2 signalni napravi.
9. Na Koroško je bil odposlan 1 prostovoljec.

3. *MSC :*

1. Izvršeno je bilo 5 vojaških akcij.
2. Sto % izvedena je bila ena akcija.
3. Sabotažnih akcij je bilo izvršenih 22.
4. Iztirjeni so bili 4 vlaki.
5. Promet je bil prekinjen 82 ur.
6. Ubitih je bilo 11, ranjena 2 in ujeta 2 sovražna vojaka.
7. Zaplenjene so bile 3 puške in 2 pištoli ter municija.
8. Uničene so bile 3 lokomotive , 6 vagonov in 1 električni motor za prevažanje rude.
9. Mobiliziranih je bilo 17 mož.

2. *Transportna karavla:*

1. Izvršena je bila 1 vojaška akcija.
2. 1 sabotažna akcija.
3. Uničen je bil 1 most preko Save Bohinjke ter je promet stalno prekinjen, ker okupator istega ni popravil.

4. Mobilizirano je bilo 18 novincev.
5. Na Koroško je bil poslan 1 prostovoljec."

Enote so v času tekmovanja imele številne "politične ure, vzgojno-politične ure in konference političnega kadra":

	<i>Politične ure</i>	<i>Politično -vzgojne ure</i>	<i>Konference političnega kadra</i>
<i>I. bataljon /prej III./</i>	<i>/22/19</i>	<i>/8/25</i>	<i>/2/14</i>
<i>II. bataljon /prej IV./</i>	<i>/22/60</i>	<i>/9/14</i>	<i>/3/6</i>
<i>1. MSC</i>	<i>32</i>	<i>2</i>	<i>6</i>
<i>2. MSC</i>	<i>35</i>	<i>7</i>	
<i>3. MSC</i>	<i>16</i>	<i>3</i>	
<i>1. transportna karavla</i>	<i>55</i>	<i>6</i>	
<i>2. transportna karavla</i>	<i>34</i>	<i>10</i>	
<i>Transportna četa</i>	<i>39</i>	<i>17</i>	
<i>Ambulanta F</i>	<i>65</i>	<i>3</i>	
<i>Ambulanta G</i>	<i>70</i>	<i>24</i>	
<i>Odredna bolnica II.</i>	<i>12</i>	<i>7</i>	
<i>Tehnika G.O.</i>	<i>6</i>	<i>4</i>	

Poleg tega so enote pripravile več mitingov in kulturnih večerov. V oficirske in podoficirske šole so v času tekmovanja poslale več kot 20 gojencev. (2)

Julija 1942 so partizani pozdrav V boj-za svobodo! zamenjali s Smrt fašizmu-svoboda narodu! Ta pozdrav je ostal v navadi tudi pozneje. Marca 1943 izjemoma naletimo v zapisniku partijskega sestanka v II. oz. Stražišarjevem bataljonu na pozdrav Delu čast in oblast!

V pisni komunikaciji so se partizani nagovarjali s tovariši, redko je bil uporabljen sodrug.

15.avgusta 1943 je Tito izdal odlok o odlikovanjih. 20.septembra so iz glavnega štaba poslali navodilo za sestavo predlogov za podelitev odlikovanj. V odredu niso podelili prav veliko odlikovanj, so pa zaslužne večkrat pohvalili.

Pomladi 1943 so ocenjevali partije. Npr. politkomisar 1. čete I. oz. Gregorčičevega bataljona: "Z ozirom na kvalifikacijo v smislu naredbe okrožnice z dne 30.4. t.l. mislim da sta najboljša tovariša novih tov., ki so sprejeti v Partijo, tov. Krtina in Ljubomir, od kandidatov pa tov. Tarzan, Skovir in Rajko." (11)

3. oz. Kranjska četa je bila januarja 1944 v taborišču pod Kriško goro. Okoli 28.januarja so bili napadeni. Počilo je okoli devetih na stražarskem mestu. Mitraljezec Janez Mohor je zadrževal napad, da so se lahko umaknili. Imeli so šest padlih, nekaj ujetih in izgubljeno opremo. Mohor je bil pohvaljen pred zborom, dobil je Titovo sliko. Podobna priznanja so takrat podeljevali tudi v drugih odrednih enotah. Bolj zaslužnim so podeljevali Stalinovo sliko, drugim pa Titovo.

V odrednem dnevnem povelju 22.aprila 1944 so pohvalili borce, ki so 18.aprila v Povljah napadli sovražnike, ki so pred tem ubili tri partizane. Politkomisar Bine je ubil dva in ranil enega sovražnika ter bil sam ranjen. Namestnik komandanta Likar je ubil dva sovražnika in bil ranjen v roko. Namestnik politkomisarja Janez Mohor-Potok je jurišal z mitraljezom. Skupaj z namestnikom komandirja 3.čete Stanetom Žagarjem je rešil lahki minomet. Vsem je odred izrekel priznanje in pohvalo. Pohvaljena je bila tudi akcija 14.aprila, v kateri je oddelek borcev I. oz. Tomaževega in II. oz. Vekotovega bataljona napadel policijski avto in prikolico.

Pri akcijah konec maja 1944 je z Gradnikovo brigado uspešno sodelovala 3. minersko-sabotažna četa in za to dobila pohvalo, puškomitraljez, puško in pištolo. (5)

Položajne znake so partizanski oficirji na Gorenjskem začeli nositi verjetno po kapitulaciji Italije leta 1943. Kaže pa, da jih nekateri sploh niso nosili. Nekateri morda tudi zato ne, da bi se lažje izvlekli, če bi bili ujeti.

Partizani so nosili malo okrasja. Značilni zunanji znaki borcev Gorenjskega odreda so bile trikotne ovratne rute rdeče barve; nanje so dekleta izvezla različne napise, zvezde, srp in kladivo. (234)

Narod v taki stiski "kot mi ima danes na svetu samo enega samega res zanesljivega in do kraja zvestega zaveznika- batjuško Stalina," je zapisal partizanski komentator. (64)

Odnos do Sovjetske zveze je občutno oblikoval razpoloženje v partizanskih enotah. Ob hvalnicah na njen račun so večkrat rekli kako pikro na račun zahodnih zaveznikov, čeprav je cenzura preprečevala objave takih stališč.

Ker so v III. oz. Planinčevem bataljonu aprila 1944 objedali zahodne zaveznike zaradi druge fronte in "slabe pomoči zaveznikov borbi evropskih narodov, ... so se politične ure v veliki meri držale v smeri da se v bodoče take in slične kritike izloči iz naših vrst".

Nenaklonjenost do zahodnih zaveznikov je kljub temu ostala. Tako je odredni politkomisar maja 1944 v političnem poročilu št.4 pisal, da tovarišem ni jasno, zakaj zavezniki zavlačujejo z otvoritvijo druge fronte ter puščajo vse breme boja Sovjetski zvezi in drugim svobodoljubnim narodom. (5)

Marsikaj je še vplivalo na razpoloženje v enotah, ki se je izražalo v neštetih odtlenkih.

Udarni vodi v letu 1943 so bile vzorne enote, sestavljene predvsem iz prostovoljcev. Junija 1943 so v III. oz. Kebetovem bataljonu sestavljali udarni vod "iz prostovoljcev iz vseh čet". Iz izbranih borcev so bile sestavljene tudi minersko-sabotažne enote. I. minersko-sabotažni vod je v desetih dneh v prvi polovici maja 1944 opravil šest akcij. "Vedno imamo tov., ki se prostovoljno javijo, da gredo v akcijo." Tudi borci, ki so šli na Koroško, so bili večinoma prostovoljci. Visoko borbena moralo so borci odreda pokazali v marsikaterem napadu. Ko je minerski vod Grintavec 21.decembra 1943 napadel sovražno kolono med Čepuljami in Bitnjami, so med obstreljevanjem vzklikali Smrt hitlerizmu! in Živel Stalin! Prisilili so sovražnika k umiku. (5, 11)

Rdeča nit, ki je povezovala večino ljudi med vojno, je bilo upanje, da je bo kmalu konec. Tu upanje je bilo nenehno, spodbujali so ga, kolikor so ga mogli. Marsikomu je olajšalo tegobe. Ko je poleti 1943 prišla skupina Gorenjcev na Dolenjsko, jim je na Golem govoril Janko Rudolf in sicer, da bo Italije kmalu konec. Verjeli so, da bodo Gorenjci v mesecu, dveh doma. Taka upanja so se med partizani povečala zlasti po vsakem večjem uspehu protinacistične koalicije. (132)

Leta 1944 so npr. vzbujale upanje jate zavezniških bombnikov, ki so med poleti nad rajh preletavala Gorenjsko. Prav tako je bil pomemben tovrstni učinek zavezniške pomoči partizanom, ki so jo s padali spustili v okolico Cerkna. Ritem, s katerim so se enote spopadale s sovražnikom, ni bil enak v vseh enotah, pa tudi med različnimi obdobja delovanja posameznih enot so bile velike razlike.

V III. oz. Kebetovem bataljonu se je prve dni julija 1943 morala "skokoma dvignila, ko se je zvedelo v bat., da ne bo več transportov, da pa bodo voj. akcije za kar se tov. neprimerno bolj navdušujejo kot za spremstvo transportov". (11)

Maja 1944 so se v odredu jezili na II. oz. Vekotov bataljon, ker "z raznimi mitingi in drugimi akcijami izbegava borbene akcije, pri zadnji mobilizaciji in akciji pri Kranju so se zelo slabo izkazali, v Olševku in še v enem drugem kraju so priredili mitinge, in to brez da bi povabili civilno prebivalstvo. Take zabave le pasivno vplivajo na borbeno moralo tovarišev, katere je treba stalno navajati in jih voditi iz akcije v akcijo. Bataljona se je prijel zelo nečasten naziv "bataljon bež". Iz odreda so zahtevali, naj ta nečastni naziv odpravijo z "energičnimi in uspešnimi akcijami".

Junija 1944 je bila morala v odredu vse boljša, enote so bile aktivnejše in uspešnejše, sovražnik pa neborben. Dobro razpoloženje so dvigali še uspešni mitingi, kulturni iz zabavni večeri, žepni časopisi "ter ugodna notranja in zunanja situacija".

Tudi julija je bila morala dobra, "borbeno stanje pa srednje, ker so večinoma edinice zaposlene z mobilizacijo in transporti, v borbi pa niso prekaljene in izkušene".

Pomembna prvina morale so bili odnosi med moštvom in poveljniki. Polikomisar III. oz. Planičevega bataljona je 2. maja 1944 poročal, da je morala v enoti nekaj slabša, ker "so bili bat. odvzeti stari funkcionarji kakor tudi stari borci". Moralo je v tem bataljonu znižalo tudi pomanjkanje orožja, "s katerim bi se vsaj oborožilo zaneslive in borbene tovariše". S samimi obljubami ni šlo, saj so ljudje videli, da orožja ni bilo.

Včasih so partizani zamerili drug drugemu. Maja 1944 se je odredni štab razhudil na štab 2. relejnega sektorja, ki je prevzel odredne relejne kurirske postaje, ker je kar grozil odredu "s prijavitvijo poveljstvu V.D.V. (Vojska državne varnosti, op.p.) Slovenije", ne da bi jih "obvestil o svoji pristojnosti in kompetenci", in šele nato zahteval potrebna obvestila. (5)

V 2.četi I. oz. Gregorčičevega bataljona so marca 1943 zamerili 3.četi, ker jim ni "odstopila ali vsaj začasno posodila še en mitraljez ob prepeljavanju 48 neoboroženih tov. v Italijo". V spremstvu je bilo 28 borcev, ki so imeli le en mitraljez. (11)

Še bolj so se aprila 1943 jezili v 2.četi III. oz. Kebetovega bataljona, ker so partizani Gregorčičevega bataljona "naravnost prisilili nekega kmeta, naj gre naznanit, da se drže partizani na dotičnem terenu kot mi, medtem ko so se oni umaknili. Kakšna nesreča bi nas lahko doletela, da nismo tega preprečili." (4)

Avgusta 1944 je odred zahteval od Oblastnega komiteja Komunistične partije, naj ta doseže pri enotah IX. korpusa, da jim ne bi pošiljale bolnikov in drugih ljudi, ki jih v odrednih enotah niso mogli porabiti. Taki so se prijavljali "švabobrancem" (domobrancem, op.p.) in nekateri tudi pristopali v "švabobranske" vrste. (5)

Psihične obremenitve med vojno so hude. Domnevamo, da so mnogi borci vojne strese doživljali tako, kot je borec iz Ljubljanske pokrajine doživel hajko na Blegošu poleti 1942: "Za sebe vem, da mi je to pustilo posledice, živci so preč in drugače (sem) ves bolan. Pri vseh tov. se opaža isto, vendar čas leči rane." (4)

II. oz. Vekotov bataljon je 13.marca 1944 naročal: "Redno vsakega petega in dvajsetega v mesecu morate pošiljati 14 dnevna poročila, takozvana **politična poročila** na naš štab, in sicer po sledečem obrazcu." Nato so navedli 13 točk z mnogimi podvprašanji, na katera je bilo treba odgovorjati, in ne posebej razumevajoče dodali: "**Poročila morajo biti stvarna, kratka in jedernata!**"

Politična poročila je pisal politkomisar.

Ob tem je bilo treba "pošiljati še sledeča poročila:

tedensko vsako soboto: stanje moštva, orožja, municije po obrazcu in zraven število novomobilizirancev ali prostovoljcev, ki so prišli v edinico v preteklem tednu.

Obveščevalec poroča obvezno **dvodnevno** in če je kaj izrednega še **izvanredna poročila** na bataljonski obv. center.

Celični sekretar poroča vsakega 1. in 15. v mesecu.

Intendant poroča vsakega 5. in 20. v mesecu.

Propagandist mora poročati tedensko po obrazcu.

Bolničarji bodo poročali po obrazcu, ki ga bodo prejeli vsakega 20. v mesecu.

Četne komande, še posebno pa politkomisarji, ki morajo to kontrolirati, odgovarjajo za stvarnost in točnost vseh poročil."

To seveda niso bila vsa poročila, ki so jih pisali v odredu. Za zgled navedimo samo še eno od napotil za pisanje poročil, kakršna so pogosto dobivali po enotah.

19.marca 1944 je IX. korpus ukazoval odredu, da je treba začeti pisati "relacije (obširna operacijska poročila)", in sicer zato, da bi lahko uporabili bojne izkušnje". Dalje se s tem dobe zanesljivi viri za izdelavo vojne zgodovine." Piše jih operativni oficir. Kronološki zapis, navodila za zajemanje vsebine so zajeta v 14 točkah: teren, položaj enot, njih število in orožje, načrt-povelje, čas začetka, potek, izgube, postopki po boju, potrošnja municije, obveščanje, fortifikacije, kdo se je izkazal, ocene. En izvod je bil namenjen v arhiv enote "kot predmet trajne vrednosti", dva glavnemu štabu. (5)

Ta navodila ilustrirajo obseg poročil, ki so jih partizanske enote v letu 1944 pošiljale na razne naslove. Da se je pisarniško poslovanje res razbohotilo, priča prošnja odrednega štaba političnim delavcem za lahek pisalni "stroj s kovčgom" iz oktobra 1943. Pisalni stroj so nujno potrebovali, saj so vsak dan napisali "10-15 velikih dopisov itd.". (14)

V I. minersko-sabotažnem vodu so v času tekmovanja od 27.aprila do 27.julija 1944 napisali 45 dnevnih poročil odrednemu štabu, "58 operativnemu oficirju, 26 obveščevalnemu centru, 40 propagandnemu odseku in 54 na razna mesta". Torej 223 različnih poročil v treh mesecih ali več kot dve na dan. Iz II. transportne karavle so od 21. marca do konca avgusta 1944 poslali okoli 500 dopisov. (5)

Pisanje poročil je po eni strani spodbujalo pisno izražanje, na drugi pa vklepalo borce v spone birokratizma in bilo za marsikoga prava mora. Vsaj v letu 1944 je bilo poročanja toliko, da se je partizanski sistem temeljito zbirokratiziral in da je mnogo ljudi, ki bi bili bolj potrebni v prvih bojnih vrstah, opravljalo pisarniška dela.

Poglavje zase so bila partijska in politična poročila. Modno je bilo poročanje po različnih obrazcih.

11.junija 1943 so v 2.četi VII. oz. Kranjskega bataljona napisali poročilo za Pokrajinski komite Komunistične partije v 22 točkah. Partijska celica I.čete IV. oz. Selškega bataljona je 28.junija 1943 odgovarjala na opomnik z 18 točkami. Pod trinajsto zvemo: "Partijci poročajo pogosto svojemu sekretarju, a on jih kontrolira s tem, da sprašuje: "Si naredil to, si naredil ono?" Odrednim partijskim celicam so 31.januarja 1944 poslali obrazec za poročila v sedmih točkah, "po katerem se mora točno vsakega 1. in 15. v mesecu pošiljati poročilo, nadalje dnevni

red, po katerem se vrše celični sestanki". Omenili smo že, da so marca 1944 odrednim enotam naložili še pisanje političnih poročil z odgovori na 13 vprašanj z mnogimi podvprašanji. (11)

Aprila 1944 namestnik odrednega politkomisarja še ni imel poročil o partijski organizaciji, zato je izdal navodila za sestavljanje poročil, julija pa je poslal partijskim celicam t.i. Vprašanja- direktive, na katere je bilo treba odgovarjati vsakega 1. in 15. v mesecu. Obsegale so 10 glavnih vprašanj s 26 podvprašanji, npr. prvo s podvprašanji od a do c o članih in kandidatih Komunistične partije ter skojevcih, drugo s podvprašanji od a do g o delu partijske organizacije, četrto s podvprašanji od a do e o vplivu partije v enoti itd.. 6. avgusta 1944 je dodal še Vprašanja- direktive za skojevske grupe in biroje s štirimi glavnimi točkami in 21 podvprašanji.

Veliko poročil so morali napisati odgovorni za posamezne odseke in v odrednih ustanovah. Naslovi, na katere je bilo treba pošiljati poročila, so se pogosto spreminjali.

Aprila 1944 so v odredu uvedli enotno vpisovanje prispelega in izdanega materiala v 1. in 2. skladišču ter v 1. in 2. transportni enoti.

Od konca novembra 1943 so poročila propagandnega odseka pošiljali le III. operativni coni in ne več glavnemu štabu. Statistiko je po novem pripravljaval operativni oficir in jo pošiljal statističnemu odseku III. operativne cone.

Veliko administrativnega dela so imeli kurirji. Nadzor nad njihovim delom in odpravljenost pošto je bil temeljit.

Zelo pogosto je bilo poročanje obveščevalcev. Npr. obveščevalec Boris je vsak teden napisal tri strani o stanju sovražnih enot in o njihovih postojankah na Bledu, Bohinjski Beli, včasih še v Kamni Gorici in Podnartu. Razen številčnih sprememb med poročili skoraj ni bilo vsebinskih razlik. (5)

Navdušenja nad pretirano birokratizacijo ni bilo in podrejene je bilo treba stalno priganjati k poročanju. 15. maja 1944 je odredni referent za orožje, municijo in delavnice pisal enotam, da so že 19. aprila zahtevali, naj orožarji poročajo. Zdaj je ukazal, naj takoj postavijo orožjarje in ti naj začnejo pošiljati poročila vsakega 1. in 15. v mesecu. (14)

V odrednem štabu je bil administrativni aparat tako obsežen in opremljen, da je pisarniško poslovanje potekalo nemoteno. Več težav so zaradi pogostih premikov in za pisanje malo primernih okoliščin imeli v bataljoni in četah. Nekaj partizanov se v ta način poslovanja ni zvičevalo. Edvard Pohar je julija 1943 obiskal Grogovo ambulanto. Gropa je takrat v podzemnem bunkerju oskrboval tri ranjence. "Gropa je dobil napotke o načinu zakonspiriranja, o običajni oskrbi rane in uporabi zdravil, ki jih bo dobil od odredne bolnišnice. Kmalu po tem obisku se je Gropa preselil v gozd v pobočju Blegoša, kjer je zgradil manjšo barako in deloval na tem kraju do konca vojske. Pozneje ni bilo več nadrobnejših podatkov o Grog, ker se ni hotel administrativno povezati z odrednim zdravnikom in se je že takrat uprl birokraciji." (147, 188)

Da je vsa papirna reka, ki so jo zahtevala partizanska vodstva, stekla, je bilo nujno zagotoviti pisarje, obrazce, pisalne stroje, žige.

Leta 1942 je prejela I. grupa od glavnega poveljstva "dve odredni in eno grupno štampiljko s pripadajočim tušom in blazino". Junija 1944 je želel odred čimprej priti do žigov, julija pa je pooblastil politkomisarja novo ustanovljenih odrednih kurirskih zvez, da je pri Oblastnem komiteju Komunistične partije dvignil zaprosene pripomočke. (3, 5)

Pisarniške pripomočke so partizani večinoma zaplenili. 13. junija 1943 je npr. 3. četa VIII. oz. Loškega bataljona na občini v Medvodah zaplenili 3 pisalne stroje, 1 ročni razmnoževalni stroj, 4 škatle matric, 1 šapirograf, pol litra črnila, pisarniški papir in nekaj blaga. (4)

Razmnoževanje različnih obrazcev je bilo med pomembnimi opravili partizanskih tiskarn. 29. februarja 1943 je odred zahteval od odredne tehnike, da je razmnožila obrazce o stanju moštva, orožja in municije, in sicer po 30 izvodov za I. in II. bataljon in 2. četo, po 15 izvodov

pa za minerske vode in za obe transportni enoti. Odredni odsek za zveze je 3.februarja 1944 poslal tehniki primerek izkaznic, ki so jih potrebovali 150. Tehnika B je od 31.marca do 6.aprila 1944 razmnožila 140 kadrovskih pol in po 180 obrazcev za stanje moštva in oborožitve, od 17. do 23.aprila pa 220 izvodov Objave in 600 izvodov Popisnice, delovodne in ekspedicijske protokole. Manevrski bataljon je 24.maja 1944 zahteval od tehnike A 400 obrazcev za prepustnice. Od 1. do 7.maja 1944 je ta tehnika odposlala odredu 10 knjig v obliki protokola "Za svobodo padli borci 1944" in 200 obrazcev "Predlogi za imenovanja". Od 8. do 14.maja so izdelali 40 knjig transportnega ekspedicijskega protokola, 70 knjig tranzitnega ekspedicijskega protokola. Od 15. do 21.maja so stiskali 150 pozivnic.

Za tehnike in za pisanje, tipkanje oz. razmnoževanje vseh pisanih izdelkov je bilo treba zagotoviti precej papirja, matric, barv ipd., skratka vsega, kar so partizani poimenovali tehnični material. Z njim so jih oskrbovali predvsem sodelavci partizanskega gibanja.

Enote so se počasi opremile s pisalnimi stroji in pisarniškim osebjem. Marca 1944 so iz odreda prosili nekega funkcionarja, naj mobilizira "tipkarico, za katero smo zadnjič govorili. S to iz občine ni nič, prvič ni izvežbana, povrh tega pa še plašna in bolna". 21.maja 1944 je odredni obveščevalni center pisal II. bataljonu, naj takoj pošlje "eno tipkarsko moč na Obveščevalni center Ljubnik, seveda s pisalnim strojem". V odrednem načrtu za tekmovanje junija 1944 je bilo tudi vabilo, "katera edinica bo poslala na štab IX. Korpusa čimveč pisalnih strojev, konj in ostalega materiala, poleg tehničarjev, kurirjev in strojepisk". (5, 148)

Gorenjski partizani so se vseskozi sporazumevali v slovenščini. Ker niso poznali slovenske vojaške terminologije, se pri vojaških zadevah vpletali kakšno besedo, ki so jo poznali iz jugoslovanske vojske. Tako je vodja pušcarske delavnice A v poročilu za marec 1944 napisal, da je naredil "novo oprego za izvlakač metkov", med deli omenja še "zatvarač, grivno, nišan". (14)

Slovenščina je bila partizanski uradni jezik. Slovenski glavni štab je 1.maja 1944 izdal odredbo o rabi slovenskega jezika. 10.maja so enako povelje poslali iz IX. korpusa. Nazadnje je 17.maja 1944 odredni operativni oficir poslal odrednim enotam prepisano povelje glavnega štaba, ki je napovedovalo nove odnose v vojski, drugačne od predvojnih, ko je bila armada srbizirana: "Bodoča federativna demokratična Jugoslavija jamči slehernemu narodu popolno politično in tudi jezikovno svobodo." V prilogi so navedli slovenska povelja. (5)

Včasih pa se je pri poveljevanju primeril tudi kak zabavnejši jezikovni zaplet: "Zjutraj po zajterku je zbor. Tovariš Lovrač, dežurni, zvesto vrši svojo službo. Poravna četo. Ko pride tovariš komandant, kateremu bo predal raport, se ta postavi pred četo, ter z zvonkim glasom poveljuje. "Prgmah!" Komaj je bilo to povelje izvršeno, že pride drugo, nič manj duhovito: "Na desno poglihat!" Tovariši se poravnajo, pa je že spet: "Prgmah!"

Tedaj se nekateri niso mogli več zdržati ter so bruhnili v bučen smeh. Posledica: zvečer premik. Ne smete pozabiti, da je bilo to v času konspiracije, ko smo še hodili po prstih, kihali v rokave, lupili drva in uši utapljali, da ne bi preveč pokalo, ko bi jih stiskali." (41)

Partizani so med mehanizmi nadzora razvili tudi cenzorski sistem.

Januarja 1944 je v 4. oz. Jelovski četi odgovorni za "odsek za pošto in zveze" skrbel "predvsem, da je vsa pošta cenzurirana in da so veze v redu!"

Marca 1944 so očitali politkomisarju I. relejne kurirske linije, ker je cenzuriral uradno pismo. Iz odreda so pojasnili Oblastnemu komiteju Komunistične partije, da so "dali točne direktive kontrolorjem in politkomisarjem linij, da se cenzurirajo samo privatna pisma, ki niso naslo-

vljena na štabe ali ostale forume in pisma ki nimajo točnih naslovov". Cenzura je bila nujna, ker "so šla po kurirskih vezah pisma, katera so pošiljali plavogardistični elementi".

Iz Oblastnega komiteja so v odgovoru poudarili, da pisem "na linijah, ki so označena z naslovom foruma nima pravice nihče cenzurirati, niti načelnik odseka za zveze. Cenzurirajo se lahko le privatna pisma, ki ne gredo osebam političnega ali vojaškega foruma, to je, ki so namenjena na teren privatnim osebam".

Boj proti pretiranemu poudarjanju partijskih prvin v javnosti je pomembno določal partizansko promocijsko in prireditveno politiko. Odgovorni so bdeli nad besedili, namenjenimi objavi in tudi že objavljenimi pa tudi nad vsebino prireditev.

Zanimivo je, da je bil eden prvih cenzorskih ukrepov povezan prav z odrednim glasilom. Z odredbo Glavnega štaba z dne 4.februarja 1944 je bila "zaradi teksta in slike na str. 29 zaplenjena št. 4/II Gorenjskega partizana z dne 15.januarja 1944., glasilo Gorenjskega odreda NOV in PO Slovenije". Prepovedali so širjenje te številke in potegnili dosegljive izvode iz obtoka. (5)

Na inkriminiranih straneh Gorenjskega partizana je šlo za ironiziranje učinkovitosti zahodnih zaveznikov in njihove pomoči partizanom. Objavljena je bila risba zavezniškega letala, ki prešerno leti čez slovensko deželo, partizanom pa spušča le prazne bencinske sode. V rubriki Ali že veste? pa je bilo pikro zapisano, "da bodo Angleži leta 1947 že v Trstu, če bodo napredovali s tako brzino kot do sedaj ...". (41)

21.februarja 1944 so iz IX. korpusa ukazali podrejenim, da niti v ožjem krogu ne smejo zabavljati čez zaveznike (npr. čez učinke bombardiranj). Glasnika prave linije oz. zaželenih odnosov do zaveznikov sta bila Slovenski poročevalec in Ljudska pravica.

Cenzorji za odredne tiske so bili tudi v odredu. 11.aprila 1944 so pisali Tehniki A, da če je "stvar glede aprilske izjave nujna, lahko isto predložiš v cenzuro Milošu, vendar se bomo v bodoče izogibali takega postopka in slične stvari pošlji pravočasno v cenzuro nam".

14.maja so grajali vodjo Tehnike A, ker glede pesmarice ni upošteval navodil, ki so mu jih "sporočili v dopisu št. 194 z dne 27.4.44". Zahtevali so poprejšnji pregled, Kovač pa je pesmarico kar natisnil in jo šele potem dal cenzurirati. "Ker imamo stroge predpise proti sektašenju v naši vojski (prepis tozadevne okrožnice štaba IX. Korpusa smo priložili), je cenzura črtala Internacionalo, stran 4, Marjane Marjane, stran 29, Krasnoje znamja, stran 41, Avanti popolo, stran 46, in Asturiana, stran 47. Razen tega je treba v Svobodni Sloveniji, stran, 22 v 4. vrstici namesto "sovjetska bodeš ti" vstaviti "in srečna bodeš ti", v "Črrolaski", stran 26, namesto "Slovenija rdeča" - "Slovenija naša". Pesem "Hej brigade" ima novo tretjo kitico."

Kovaču so dovolili, da nadomesti izločene pesmi, novi izbor pa bi morala odobriti cenzura. 24.maja so glede pesmaric odločili, da so jih pustili "zaenkrat take kot so. Stopili bomo v stik z Oblastnim komitetom Komunistične partije, če jih bo morda hotel prevzeti."

Odred je 24.maja 1944 svetoval tehniki A : "Vendar upoštevajte pri sestavljanju članka momente, ki jih poudarja Cene Logar v svoji kritiki Gorenjskega partizana. Številko Smernic, v kateri je pod naslovom "Naloge našega tiska" kritika objavljena, ti pošiljamo v uporabo in uvažanje pri sestavljanju nadaljnjih prispevkov za Gorenjskega partizana."

20. avgusta 1944 je odredni politkomisar poročal, da so izdelali več osnutkov za letake in jih poslali v razmnožitev tehniki. Po en izvod pa so poslali v pregled propagandnemu odseku IX. korpusa. (5)

Tudi na prireditvah je bilo ukazano "dosledno zastopati zavezniško linijo in pobijati sektaštvo". 20.aprila 1944 je odredni propagandni referent poudaril: "Naša borba ni razredna borba, naša vojska ni partijska armada, zato ne sme biti nikjer nakazana razredna nota; zato ne sme biti nikjer govora o rdečih zastavah, o borbi za pridobitve oktoberske revolucije, ne sme se peti internacionala in pesem o sovjetski Sloveniji in podobno. Zastava naše vojske je belo-modro-

rdeča s peterokrako zvezdo. Propagandisti so dolžni poskrbeti sami sebi za pojasnitev pojma o sektaštvu." (14)

Ta navodila in cenzorska prizadevanja so kljub temu, da je dominacija Komunistične partije dajala utrip partizanski borbi, dokaj uspešno preprečevala pretirano poudarjanje partijskih ciljev, in so ti, vsaj kar se tiče agitacije in propagande, ostali podrejeni narodnoosvobodilnemu poslanstvu boja.

Ženske so bile v partizanskih enotah v manjšini že med borci, še bolj pa med funkcionarji. Posebne pozornosti obravnavam ženske politike niso namenjali. 7. avgusta 1944 je namestnik odrednega politkomisarja poročal, da so med temami, ki jih je obdelovala Komunistična partija, načeli tudi tisto "O vlogi tovarišic v vojski".

Malo je poročil, ki omenjajo žensko vprašanje, pa še tista so napisali predvsem moški. 1. minerska četa je aprila 1944 imela 44 moških "in eno tovarišico, ki je zamenjala kuharja. Odnos tovarišev do tovarišic je bil tovariški in prijateljski. Tovariši so ji v vsem pomagali, posebno še, ker je bila tovarišica prostovoljka iz Štajerske in ji je bilo tukaj vse novo. Isto velja za obratno." V 1. transportni enoti so imeli borko, ki "se nas do sedaj še ni tako navadila. Upam pa da bomo vsi zadovoljni z njo. Če pa ne bi bila dobra, Ti bom pa že sporočil."

V enotah so obdržali predvsem tipkarice, kuharice, bolničarke ipd.. 27. marca 1944 je Gorenjski odred sporočil IX. korpusu, da nimajo za operativne enote nesposobnih tovarišic. Take so že odstopili iniciativnemu odboru Slovenske protifašistične ženske zveze za Gorenjsko, "kjer se sedaj nahajajo v službi". Imali pa so v odredu tri tipkarice. (5)

Če so bile ženske v bližini, je ostala v navadi tradicionalna delitev dela na moško in žensko. To razmerje je lepo opisano v sestavku o partizanskem prodoru v dolinske vasi junija 1944: "Kadar koraka partizan po cesti ima namreč še prav posebno samozavesten občutek. Če zasedejo partizani vas, tedaj je morala na višku. No, tudi mi smo naslednji dan takorekoč osvobodili za dva dni neko vas. Tu smo se odpočili, očistili, tovarišice so nam pa šivale in prale. Vlado je res pravo tovarštvo." (191)

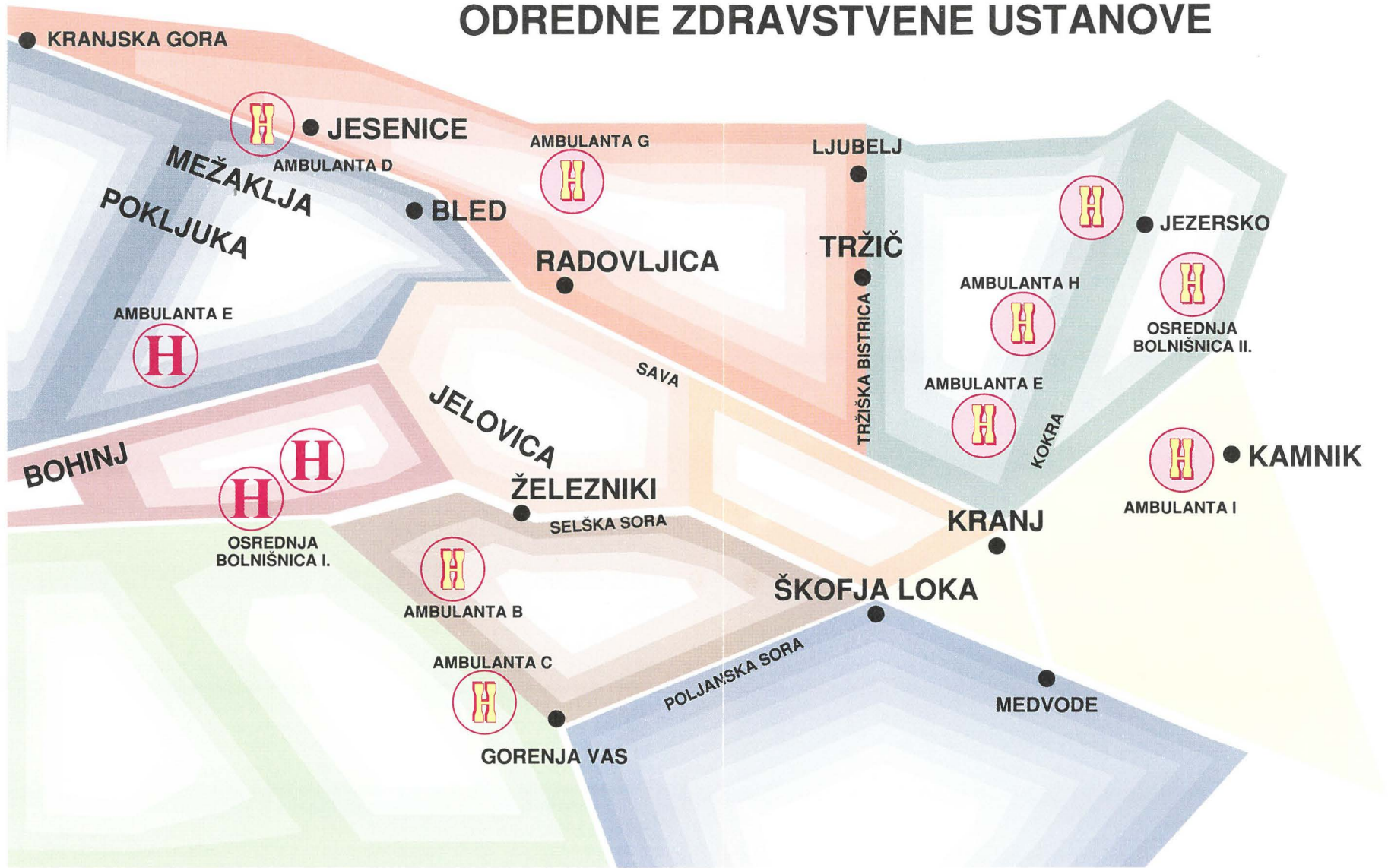
1. avgusta 1944 je odredni štab iz 2. minersko-sabotažnega voda premestil v 2. transportno karavlo "tov. Ančko, ki je v 2. MSV prala in šivala ter se je izkazala pridno in marljivo". (2)

Kljub vsemu pa so glede na pomanjkanje žensk tudi moški prevzeli mnogo opravil, ki jih verjetno v miru ne bi opravljali pogosto. Pri obveščevalcih je bil kurir, ki je moral tudi kuhati. Ni mu bilo prav, da so žensko, ki jim je prej kuhala, poslali naprej. V ambulanti E so vsi ranjenci pomagali pri lupljenju krompirja, navijanju obvez. Tudi zdravnik je nosil sneg, sekal drva, upravniki pa je postiljal ležišča, pristavljal lonce. (118, 198)

Ženska pomoč sodelavk partizanskega gibanja in sorodnic pri pranju in podobnem je partizanom marsikdaj zelo olajšala bivanje.

Zanimivo je bilo sodelovanje II. oz. Pokljuškega bataljona z ženskim svetom. Bataljon je leta 1942 taboril na Dornikovi planini. Prišel je odredni kurir z ukazom, da je treba pripraviti za 200 ljudi za tri dni suhe hrane. Dijak je predlagal peko kruha na Zatrniku. Šli so k Hudoverniku na Poljšico po moko. Naslednjega dne so šli na Zatrnik. Postavili so zasede. Po štirje borci z desetimi kilogrami moke so šli v vsako hišo. Pri treh hišah so ženske po prvem strahu pomagale in je bil kruh dober. Pri Adamovcu pa je bil vodja Božo brez ženske pomoči. Hlebi so bili pretenki in slabo pečeni. Ob kruhu so takrat zbrali še mesnine, sir in drugo. Ker se II. grupa ni prebila na to ozemlje, je bataljon med hajko porabil hrano zase. (91)

ODREDNE ZDRAVSTVENE USTANOVE

Vojna pretrga veliko ljubezenskih sanj in zvez. Mnogi partizani pa so živeli v bližini svojih krajev in so prišli do deklet. Predvsem partizani iz enot ali ustanov, ki so se stalneje zadrževale v svojih okoliših, so lahko obiskovali domačije z dekleti. IX. bataljon je razposlal čete na svoja območja. Štab je ostal pri 2.četi. Komandant je zvečer hodil na obisk na domačijo v Ravne. Tja je hodil tudi politični delavec, ki mu je bilo všeč eno od domačih deklet pa tudi drugi partizani so "bili tam zaradi deklet pa tudi zaradi dobrega žganja in mleka". (193)

Kljub načelno negativnemu odnosu do čustvenih navezanosti so v enotah nastali parčki ali vsaj vzcvetele simpatije.

Bolničarka Ambulante E je bila požrtvovalna, kot "da ne opravlja le gole delovne dolžnosti. Zato so nekateri do nje začeli gojiti takšna čustva, ki so že preraščala normalne tovariške okvire. Tem, že skoraj intimnim čustvenim nagibom pa se je Rosvita spretno izogibala, ker se je zavedala, da bi med ranjenci lahko povzročila nesoglasja, ljubosumnost ali še kaj hujšega." (118)

Resnejše zveze so povzročile nejevoljo in ukrepe v skladu z opredelitvijo, naj se vojak med vojno ogiba žensk.

26.marca 1943 je partijsko vodstvo II. oz. Stražišarjevega bataljona zahtevalo, naj s prvo zvezo pošljejo nekoga "iz Odreda ali Partije, da se to razčisti. Ženske morajo spati skupaj. Bataljonski komandant mora prekiniti vse osebne stike z ... radi moralnega vzgleda ostalim tovarišem." 5.aprila 1943 so zahtevo ponovili: "Ženske morajo spati skupaj in ne pri nobenem funkcionarju." Januarja 1944 je partijska celica 4. oz. Jelovške čete obravnavala četnega komandirja "radi njegovih intimnih odnosov do tov. Zaradi tega je šla na teren." (5, 11)

Značilno za partizanske pripovedi je, da o ljubezni malo povedo. Zastrta je zgodba partizan-skih Romea in Julije, Jožeta Gregorčiča in Marte Tavčar. Ona je pustila doma sinčka in pred aretacijo pobegnila v partizane. Jože in Marta sta oba padla septembra 1942 na Lipniški planini.

Čeprav so pare, ki so nastali v enotah, večinoma razdelili, jih je nekaj ostalo skupaj. In nekateri so med maršem smrti izobesili pleničke, zastave življenja.

Ko je bila 9. novembra v Bohinju napadena 3. Tončkova četa, je bila ujeta noseča borka. 19. novembra 1943 so jo izpustili iz Begunj. Maja 1943 je spet odšla v partizane. Konec leta 1943 je o svojem zajetju in zasiljanjih po njem napisala zgodnico v žepni časopis. V njej svoje nosečnosti ne omenja. Kmalu je zaradi ponovne nosečnosti odšla iz odreda. (17, 195)

Partizanski par sta bila Vida Jurman in Andrej Žvan. Vida je leta 1944 rodila prvega otroka, drugega pa po Andrejevi smrti leta 1945. "Sprašujete me, če so me zaradi ljubezni v partizanih kdaj žalili. Ne, nikdar. Saj so vsi vedeli za najino ljubezen, ki je vzkliła še pred vojno," je Vida odgovorila Jožetu Vidicu, ki je zapisal njeno zgodbo. Je pa imela več težav septembra 1944, ko je z otrokom bežala po požigu Srednje Radovne, pa je politični delavci niso hoteli vzeti s sabo "zaradi otroka, ki se dere", bali pa so se jo sprejeti tudi domačini. Končno je našla zatočišče v hiši v Zgornji Radovni, kjer je bilo "več majhnih otrok, žena pa je bila spet noseča". (279)

Vendar je bilo to brstenje, ki ga tudi vojna in prepovedi niso mogle zatreti, le drobci v morju bolečin zaradi raztrganih zvez, ovdovelosti, osirotelosti, ki so nastale zaradi odhodov najbližjih v vojsko in njihove smrti. Vojna je pokopala mnogo več ljubezni, kot je je vzbrstelo.

Partizani so ostrigli kar nekaj Gorenjk, ki so bile preveč prijazne s okupatorskimi moškimi. Tovrstno spogledovanje so šteli za hud greh. Izjemom pa jo je staknil tudi okupatorski vasovalec. Orožniški komandir Bergmann je lazil za dekletom, ki je imela fanta v partizanih. Dogovorila se je z njim in ta je s soborcem neke noči postavilasedo. Bergmann je prišel s kitaro "in kmalu se je začela kitarina in zavijanje zaljubljenega mačka". Brž nato sta ga partizana prišla za vrat in mu določila, "da jih dobi trideset z leskovo mastjo! ... Kmalu se je spet začelo tužno zavijanje mačka, a sedaj se je precej razlikovalo od prejšnjega in bilo je brez spremljave s

kitaro." Orožniškega trubadurja so še slekli in naslednje jutro so vaščani na cesti "našli slamnatega moža, oblečenega v obleko orožniškega komandirja in s kitaro v roki! Na kitaro pa je bil pritrjen listek z besedami:

"Vsakemu Švabu prav slaba gre,
če le pogleda na partizansko dekle."" (49)

Organiziranega verskega življenja v partizanskih enotah ni bilo. O tem, kaj je borecem v bojih in drugačnih stiskah pomenila vera, koliko so bile krščanske zapovedi partizanom нравni kaži-pot in opora pri premagovanju hudega, negotovosti, je malo znano. Niti o raznih vražah, praznoverjih ipd. ni kaj več podatkov. Tudi o tem, ali je svetovnonazorsko in politično nestrinjanje s partijsko politiko povzročalo pomembnejša trenja pri posameznikih, iz odrednih pisnih virov ni mogoče veliko zvedeti.

Pogovorov o svetovnonazorskih izbirah v partizanih ni bilo ravno veliko, saj si je partizansko vodstvo izbralo za svoje izhodišče materialistični nazor. So pa obravnavali odnos vere in države v Sovjetski zvezi in zanikali trditve domobrancev o uničujočem odnosu komunizma do vere.

V 1. oz. Loški četi so 9. novembra 1943 obravnavali temo Komunizem in kmet, 17. novembra temo Komunistična partija, vera in cerkev. Proti domobranski propagandi so naperili takšne ne posebej zanesljive trditve: "1.- Slovenski partizani še nikdar niso žalili verskega čuta vernikov in jih ne preganjajo in ne skrunijo cerkva in božjih podob. Na osvobojenem ozemlju uživa vera vso svobodo, prav tako tudi pri Srbih in Hrvatih.

2.- V SZ uživa vera popolno svobodo.

3.- Člen 124. sovjetske ustave govori o svobodi vesti." (5)

Partizani so upoštevali verske praznike, ki se praznujejo ob obloženi mizi, zlasti božič in veliko noč.

Skupina borcev, ki je odhajala v Ljubljansko pokrajino, je bila za veliko noč leta 1943 lačna, mikala pa jih je potica. Šli so k Sv. Lenartu nad Lušo v hišo, pri kateri so imeli dva fanta v nemški vojski. Materi so to očitali, ona pa jim je vrnila, da krađejo in živijo kot volkovi. Nato so pobrali hrano in potico. (150)

Lepše so praznovali veliko noč leta 1944. Patrulja 1. čete I. oz. Tomaževega bataljona je šla na Mrzlico in prinesla okoli 120 kilogramov peciva, ki so ga zbrali politični delavci. Pol ga je bilo za bataljon, pol za odredno bolnico. Velikonočnih priboljškov pa je bilo takrat pripravljениh še trikrat toliko. (5)

V 4. oz. Jelovski četi so leta 1943 praznovali Miklavža. "Kuhar Janko se je oblekel v belo obleko, si nadel papirnato pokrivalo ter pritrdil tudi brado. Dobil je pa kakor običajno dva spremljevalca, parklja ter angela. Tudi ta dva sta se primerno napravila. Pripravila so se darila. Zbudili so tovariše. Napravili smo polkrog pred kočo in prikazala se je omenjena trojica. Bil je lep večer. Polna luna je sijala na nebu in Miklavž je stal pred nami oblit z mesečino. Prišel je z govorom na vse. Potem pa smo hodili eden za drugim k njemu. Daroval je darove ter vsakemu potrkal na srce. Nekatere je hvalil, druge grajal, vsakemu to, kar je zaslužil. Tudi parkel je dobro izvrševal svojo nalogo. Le angelček se je spozabil ter prižgal cigareto." (49)

3. oz. Kranjsko četo so za božič 1943 obdarili tržiški skojevci in skojevke. Vsak borec je dobil paket ali dva. Krofi, zaseka, klobase, nogavice. Priložene so bile čestitke. Po kosilu so pripravili kulturni program, petje in ples s hramoniko. Polnočnica je bila zaradi policijske ure že ob petih popoldne. Četa je po maši pripravila miting v Trsteniku. 31. decembra 1943 je ta četa imela miting v Trsteniku ob petih. Ob štirih je enota zasedla vas in poslala skupino borcev z zastavo na čelu v cerkev, "ki je prisostvovala maši, izvzeti so bili partijci in pa ZKM-ovci." Po maši je

bil miting: uvodna beseda (komandir Luka), Hej Slovenci! (četni zbor), Vam kmetom (govor sekretarja rajonskega odbora Osvobodilne fronte), Nabrusimo kose (pevski zbor), Slovenski mladini (govor sekretarja okrožnega odbora Zveze slovenske mladine), Stoji na gori partizan (pevski zbor), Stane je bral iz četnega časopisa: Vrni se , ko bo svoboda, Spoznajte nas (Ružotov govor), Žrtvam (pevski zbor). Minerski vod Grintavec je pripravil miting na velikonočno nedeljo. Udeležili so se ga tudi civili. "Poskrbljeno je bilo za kulturno stran, zabavo in želodec." (5, 200)

1. minerska četa je aprila 1944 štela okoli 45 ljudi. V velikonočnem tednu je opravila večji kazenski zaplembi. "Na Veliko soboto se je vršila nabiralna akcija za Veliko noč. Ljudje so bili prijazni z nami in je rad vsak po možnosti prispeval tako, da smo tudi mi lepo praznovali praznike." (27)

V 1. oz. Loški četi četi se 25.decembra 1943 "vsled priprave božičnega mitinga ni izvršilo ničesar pomembnega". (5)

Stikov s tistimi nekaj duhovniki, ki so med vojno opravljali svoje dolžnosti po Gorenjskem, so imele odredne enote zelo malo. Pri Sv.Lenartu je bil duhovnik, ki so ga klicali na pogrebe padlih. (147)

Pomladi 1944 so iz odreda poročali na IX. korpus, da je bilo med mobiliziranci nekaj "takih, kateri imajo oziroma so neke vere, katera jim prepoveduje nositi orožje, delati na kmetih, če gredo proizvodi v našo korist itd. ... Ker pa glasom partizanskega zakona ne smemo žaliti verskega čuta tovariša vernika, se obračamo na vas za pojasnila, kako naj postopamo z njimi". (5)

PROPAGANDA

Partizanski propagandisti so se ukvarjali predvsem s predstavljanjem osvobodilnih ciljev gibanja.

V štabu I. grupe odredov je bil prvi odgovoren za propagando in tehnike Adolf Arigler-Bodin, ki je jeseni 1942 ustanovil tehniko Meta na Jelovici.

Konec leta 1942 je odredni štab po vzoru glavnega poveljstva med navodili omenjal tudi vojaško in politično vzgojo v enotah. "Preganjajte nezdravo polegavanje in lenarjenje s stalnimi zanimivimi predavanji in debatami."

V letu 1942 enote niso imele veliko propagandnega gradiva. Dobivali so ga iz Ljubljanske pokrajine, iz tehnike Meta in nekaj iz tehnike II. oz. Poljanskega bataljona. V letu 1943 so dobivale propagandni material predvsem iz tiskarn pokrajinskega in okrožnih komitejev Komunistične partije.

Agitacijsko in propagandno delo enot se je močno razvilo z jesenjo 1943, ko so začeli delovati propagandisti, kulturni referenti, odredna tehnika.

Odred je organiziral propagandni odsek po ukazu glavnega štaba z dne 7. oktobra 1943. Vodil ga je Niko Žumer-Niko Kovač. Ta odsek se je nekaj časa imenoval tudi odsek za propagando in statistiko. 5. aprila 1944 so za odrednega propagandnega referenta imenovali Antona Pipana-Črtomira.

Odredni štab je 3. decembra 1943 poročal, da je bilo kulturnih večerov malo, mitingi ob obletnici oktobrske revolucije so bili pripravljeni, napisanih je bilo nekaj številk žepnih časopisov. Tri enote so pošiljale statistične podatke, tri pa ne.

V partizanih je pomembno agitacijsko vlogo odigrala politično intonirana kulturna dejavnost. Z okrožnico št. 1 je odredni propagandni referent ukazal namestitvev kulturnikov po vseh enotah, z okrožnico št. 2 pa razširil smernice za delo kulturnikov. Do začetka decembra 1943 so bili kulturni referenti imenovani v štirih enotah, v dveh pa kljub pozivom še ne. V letu 1944 so bili kulturno-propagandni položaji po enotah razmeroma dobro zasedeni. Mnoge enote so razvile pestro politično, kulturno in družabno življenje. (5, 37, 148)

Tako partizani kot okupator in njegovi sodelavci so na vse načine uničevali sovražne propagandne izdelke, skušali razvrednotiti vse sovražnikovo in čim bolj svetlo prikazati sebe.

Leta 1942 se je I. oz. Cankarjev bataljon zadrževal nad Sv. Petrom nad Begunjami, kjer so "počivali in šale uganjali". Stražar je opazil psa. Imeli so nemško zastavo, ki so jo razrezali in psu privezali kljukasti križ na hrbet. S tem tovorom je pes prišel v dolino. Partizani so se še večkrat znesli zlasti nad občinskimi prostori, ki so jih navadno razdejali in ponečedili. (150)

13. oktobra 1943 je minerski vod Grintavec miniral progo pri Sv. Joštu. Nato so podnartovski orožniki, železničarji in možje iz enote, ki je varovala progo, na Poljšici pri Podnartu ubili nekaj vaščanov. Potem so Nemci izdali "letake, na katerih piše, da so vse to napravili partizani ter da ne sme nihče govoriti, da so to napravili Nemci". Enako je na zborovanju, ki so ga sklicali v Podnartu, govoril tudi okrožni glavar Hochsteiner. O podobnem partizanskem propagandnem protiidaru je odredni politkomisar poročal 19. julija 1944: "Pri odhodu II. (oz. Vekotovega, op.p.) bataljona, odnosno ob njegovem pokretu v 31. divizijo je moštvo med potjo na rekvizicijah delalo velike napake. Jemali so kure, zlatnino, ter zunaj stresali fižol in podobno. Seveda je to naredilo na naše ljudi zelo slab vtis. K sreči so se terenski delavci dobro izgovorili, češ da so to bili švabobranci, kar je civilno prebivalstvo verjelo."

Tako okupatorji kot partizani so spremljali predstavitve nasprotnikov, ugotavljali njihov učinek in se odzivali nanje.

Oredni obveščevalni center je aprila 1944 poročal o človeku, ki je govoril naokrog: "Pustite partizane in hodite k beli gardi, kajti le be-ga ima bodočnost. Prišla bo Amerika. Pa bomo skupno z Nemčijo udarili po Rusiji in partizanih. Taka propaganda zelo kvarno vpliva pri nepoučenih ljudeh."

Za zavračanje domobranske propagande so partizani izrabili vsako priložnost. Aprila 1944 so razpošiljali izvlečke iz govora, ki ga je imel Winston Churchill 20. aprila 1944 v spodnjem domu. "Izredno važno je, da s tem govorom tolčete Rupnikove švabobranske tolpe; odnosno belo in plavo gardo."

1. maja 1944 je prišlo na Sv. Jošt nad Kranjem 150 domobrancev "po zastavo, ki so jo naši (1. minerski vod) obesili na turen na dan 1. maja, ko so kurili kres", skupina nemških vojakov pa je zleza na Babji zob nad Bohinjsko Belo, da je tam snela zastavo, ki so jo obesili minerci in vosovci. Tisti, ki jo je snel, je dobil 14 dni dopusta.

Partizani so z nekaj propagandnimi posegi prodirali tudi v sovražne vrste. Junija 1943 je bila v VII. oz. Kranjskem bataljonu Nemka prostovoljka, ki je sestavljala "razno gradivo in letake" v nemščini.

Oredni obveščevalci so 18. junija 1944 nedvomno pretiravali, ko so poročali, da so partizanski propagandni letaki, namenjeni nemškim vojakom, imeli velik uspeh: "Marsikateri se je priključil naši vojski, drugi pa kažejo veliko zanimanje za našo NOV." (5, 11)

Oredni propagandist je 1. julija 1944 poročal, da je treba novince prekvasiti v prave partizane z ustreznim politično-propagandnim zorenjem (ker novinci "nosijo v podzavesti kali sovražne ali sredinske propagande, moramo politični vzgoji tovarišev posvečati največjo pozornost"). (5)

Vendar so pri politični vzgoji partizanov večjo pozornost namenili razlaganju razvoja dogodkov, poudarjanju uspehov in pojasnjevanju ciljev partizanskega boja, manjšo pa uveljavljanju marksistične ideologije in razlagam umišljenih sovjetskih vzorov.

Le malo enot je propagandno delo usmerilo tako izrazito promarksistično-leninistično in prosovjetsko kot so to storili v tedenskem programu agitpropa v 2. četi V. oz. Kokrškega bataljona konec junija 1943: "1. Izток, marksizem, leninizem v teoriji in praksi, Slavko, zmagoviti pohod Sovjetske zveze in reakcionarna buržuazija, Krstan, sovjetski patriotizem- vir nepremagljivosti delavsko kmečke Rdeče armade, Ljubo, Sovjetska zveza, velika družina svobodnih in enakopravnih narodov, Lado, zakon štiti zasebno lastnino državljanov, Samo, moralni in kulturni preporod v Sovjetski zvezi, Grom, boljševizem lahko vsem služi kot vzorec tektonike/Lenin." (11)

Da bi bilo partizansko gibanje sprejemljivo za čim širši krog ljudi, so omejevali poudarjanje partijskih izhodišč, torej t.i. partijsko sektaštvo. Delo propagandistov in kulturnikov je bilo zamejeno v trdno določen okvir. Z "linijo" so poimenovali partijsko diriganje partizanskega delovanja in tudi oblikovanje propagandnih sporočil. Njeno uresničevanje je zagotavljala nadzorna in cenzorska veriga od Centralnega komiteja Komunistične partije navzdol.

11. maja 1944 je oredni politkomisar naročal vsem podrejenim politkomisarjem: "Sektaštvo, kršitev linije se dogaja pri funkcionarjih največkrat podzavestno in vsled njihove nezgrajenosti." Zato "obravnavajte stvari, ki so v skladu z OF linijo ... Najvažnejše gradivo in vprašanja so danes o Osvobodilni fronti (iz brošure Kaj je in kaj hoče OF?) pokazati gnilo stanje in tiste režime za časa obstoja Jugoslavije. Razkrinkavajte reakcijo, belo-plavo gardiste, kdo so ti gospodje, njihovo izdajalsko delo in s kom sodelujejo itd. O graditvi naše narodne oblasti in

državnosti - AVNOJ, NKOJ, SNOS. Resnica in klevete o komunizmu in razpravljanju sličnih vprašanj. Za predavanja in obravnavanja zadnjih vprašanj se morate temeljito pripraviti, da boste znali čim bolj razumljivo razložiti tovarišem."

Odretni politkomisar je 19.julija 1944 v političnem poročilu št.3 pisal, da so poslali okrožnico za politično delo in prepis tez za politične ure iz smernic. 7.avgusta je namestnik odrednega politkomisarja sporočal oblastnemu komiteju, da je po okrožnici centralnega komiteja z dne 29.junija 1944 ukazal nameniti posebno pozornost direktivnim člankom v partijski in oefovski(frontovski) literaturi. Vse direktivne članke so, preden so jih poslali v enote, označili z važno, posebej važne stvari pa so podčrtali. (5)

Pogosta so bila t.i. protisektaška opozorila. V II. oz. Vekotovem bataljonu so ostro kritizirali naslovnico četrte številke žepnega časopisa 1.čete: "Naslikan je srp s kladivom. Kot znak razredne borbe nima ta znak mesta v našem časopisu." (53)

Raznovrstno sestajanje je močno prispevalo k vzdušju v enotah. Politično sestankovanje je bilo v enotah pogosto.

V I. oz. Gregorčičevem bataljonu so januarja in februarja 1943 imeli v 1.četi 6 rednih in 3 izredne sestanke, v 2.četi 5 rednih in 1 izrednega in v 3.četi tri redne in 1 izredni sestanek. V 1.četi so imeli od 1. do 15.maja 1943 12 političnih ur in razprav o partizanski mobilizaciji, ciljih boja, partizanskem zakonu, 25-letnici SZ in Rdeče armade, slovenski narodnoosvobodilni vojski, komunizmu-veri-cerkvi, ustavi Zveze sovjetskih socialističnih republik.

V 4.četi III. oz. Kebetovega bataljona so od 27.marca do 20.aprila 1943 imeli 15 političnih ur, 2 samokritiki ter 18 vojaških "teoretskih in exercirnih" ur.

3. četa IV. oz. Selškega bataljona je od 1. januarja do 8. maja 1943 imela takšne politične ure:

Marec

2. *Dva značaja in dve vojski*
11. *Branje literature "Poročevalec"*
14. *Razlaga o novem družbenem redu*
27. *Druha in tretja internacionala*
28. *Pravilno obnašanje do civilnega prebivalstva ter prave in napačne rekvizicije*
29. *"Proleter" V čem je smisel bratstva Balkanskih narodov*
30. *"Proleter" Nacionalno vprašanje o Jugoslaviji in narodno osvobodilni borbi*
31. *"Proleter" Nova vloga mlade generacije v narodno osvobodilni borbi in naloge Zveze komunistične mladine*

April

5. *Branje in razlaga brošure Farizejska bela garda*
6. *Branje in razlaga 2.del brošure*
10. *Branje in razlaga 3.del brošure*
11. *Branje in razlaga Ljudska pravica*
13. *Branje in razlaga Ljudska pravica*
15. *Branje in razlaga Ljudska pravica*
20. *Branje in razlaga Mladina*
5. *Branje in razlaga Komunizem in kmet, ter kolhozi in solhozi*
7. *Branje in razlaga Slovenskega poročevalca (11)*

1. četa I. oz. Tomaževega bataljona je bila ustanovljena 8. februarja 1944 in od takrat do 15. aprila so v njej pripravili številne politične ure:

Februar

- 13. Politdelegat Žiger govoril o podlosti naše reakcije
- 17., 20. in 21. Drugi politdelegat Primožič: Kaj je in kaj hoče Osvobodilna fronta

Marec

- 1. in 4. Politična in kulturna ura
- 5. Branje poročil in komentarja
- 9. Politkomisar je predaval, zakaj so odvzeli pravice emigrantski vladi in prepovedali vrnitev kralju Petru
- 10. in 11. O politični situaciji
- 12. Politdelegat Korenčan
- 13. Tov. Primožič: Kaj je Osvobodilna fronta
- 14. Svetovni politični položaj zaradi nemških porazov na vzhodu in kritična ura
- 17. Churchillov govor o Jugoslaviji
- 18. Brošura Kleвете in resnice o komunizmu
- 19. O pomenu mobilizacije in miting
- 20. Kritična ura
- 21. Politkomisar je govoril novincem o pomenu Osvobodilne fronte
- 25. in 26. Politična ura za novince
- 28. Primožič o Komunistični partiji
- 31. "Tovarišem so bolj nejasna vprašanja o agrarni reformi po vojni, kar je vpliv belogardistične propagande."

April

- 2. O svetovnem političnem položaju
- 4. O slovenskih mejah
- 5. O drugem zasedanju Avnoja
- 8. Sovjetska Rusija in slovanske države
- 12. Pomen Osvobodilne fronte
- 13. in 14. Bataljonski politkomisar je govoril o razvoju in ciljih borbe, "nato je bilo petje"
- 15. Triletnica razpada Jugoslavije. (21)

Politično delo je mnogim zagotovilo partizanski kruh. O tem, da so politični funkcionarji v enotah krepko delali, priča poročilo odrednega politkomisarja z dne 18. aprila 1944, v katerem je pisal o potovanju po enotah na levem bregu Save, na Mežakli in na Pokljuki. Obiskal je III. bataljon, 3. minersko četo, kurirske postaje G 19, G 16, G 14, G 6, G 8, G 10, G 10a, G 17. Imel je štiri konference (v obeh enotah ter z vojaškim in politkomisarskim kadrom), pet sestankov s političnimi organizacijami, vosovci in gospodarskimi komisijami, osem sestankov s komandirji kurirskih postaj, tri celične sestanke (enega štabnega, dva v enotah), šest političnih ur, mitinge v Vrbi, Zasipu, na Breznici in pri Sv. Neži. Sestal se je tudi s komandantom Zahodno-koroškega odreda, ki je bil na mitingu v Vrbi.

Aprila 1944 so bili študijski sestanki zaradi premikov in razhodov enot "do sedaj v večini slučajeve le po enkrat tedensko in to do sedaj le v I. in II. bataljonu," poslušalce pa so najbolj zanimala razlage maksimalnega programa, odnosa komunizem-kmet-zasebna lastnina, o belo-plavi gardi, o priznanju naše vlade, "nadalje po prevzemu oblasti po proletariatu". Junija 1944 je

novince najbolj zanimal razvoj Osvobodilne fronte, vloga Komunistične partije v njej, potem vse "v zvezi s sovražno propagando", "delo, razvoj in razkrinkavanje belogardistične bande", "kaj bo s švabobranci, ki pravijo, da imajo zveze z zavezniki", kakšen bo odnos Komunistične partije do kmeta in cerkve. Spraševali so o slovenskem parlamentu, o volitvah, ki so bile na Dolenjskem, o tem, kakšna bo bodoča slovenska vlada in sploh prihodnji razvoj državnosti, "kdaj bo priznana naša vlada "de iure", kaj bo z begunsko vlado", kaj bo z drugo fronto.

Politične ure so pripravljali po navodilih politkomisarja IX. korpusa (o slovenskih mejah, o graditvi narodne oblasti, o sklepih in odlokih Avnoja in Slovenskega narodno-osvobodilnega sveta, triletnici Osvobodilne fronte, o 1.maju), s članki iz literature in radioporočili. Pri politično vzgojnih urah za novomobilizirance so obravnavali temeljne pojme Osvobodilne fronte, pomen partizanskega boja in Osvobodilne fronte, graditev narodne oblasti in državnosti ter to, kdo so in kaj delajo nasprotniki slovenskega naroda in Narodnoosvobodilne vojske, belo-plavo gardisti. (5)

Le v malo enotah so ob priporočenih temah obravnavali vprašanja, ki so jih zmogli načeti sami. Npr. 9.junija 1943 so v eni od enot govorili "o naselitvi Slovencev". (11)

Politkomisarji so včasih pripravljali enote tudi za izpolnitev njihovih nalog. Tako so borcem iz 4. oz. Jelovške čete pred pohodom v Slovensko Benečijo razložili, kje Benečija je, da je bila že desetletja pod Italijo ipd. Borcem so zabičali, da se morajo v stikih s prebivalstvom obnašati dostojno in da ne smejo žicati. Ti nasveti v tem primeru niso padli na najbolj plodna tla, saj je pohod od okoli 45 borcev ob nekaj padlih preživel le osem Gorenjcev. Drugi so vključno s komandirjem in politkomisarjem dezertirali in se vrnili na Gorenjsko. (147)

27. decembra 1943 je odredni štab med drugim naročal, naj bo čim več mitingov, za katerih vsebino in potek so pripravili navodila: "Pritisnite na kulturnike, da se za to stvar čimbolj usposobijo in zainteresirajo." Najprej boj, nato kulturno in politično delo. (5)

Z javnimi nastopi so enote krepile samozavest ter demonstrirale svojo moč prebivalstvu in sovražniku. V 1.četi III. oz. Keбетovega bataljona so v aprilu 1943 priredili "par mitingov, petja in probanja orožja v našem rajonu. ... Začeli smo se kretati po dnevu da podignemo moralo čete katera je že itak precej na visokem nivou." Enote pa so teren obladovale postopoma. Tako so v III. bataljonu imeli najprej razne "pevske in debatne mitinge po hišah, kod predpripravo za mitinge večjega obsega". Tudi I. oz. Gregorčičev bataljon je deloval na nevarnem ozemlju, zato se je "omejil na osebno propagando po hišah in razdeljevanje literature". (11)

Kjer pa je bilo možno, so partizani s svojimi nastopi dokazovali svojo moč. I. oz. Cankarjev bataljon je oktobra leta 1942 med svojim pohodom izpod Stola na Jelovico priredil miting v sokolskem domu na Koprivniku. Na steber so obesili zastavo z zvezdo. Mičo je govoril. Po mitingu so partizani šli po hišah. V vsaki hiši so jih prosili, naj ne povedo sosedom, da so pri njih kaj dobili. 7.marca 1943 je imela I. oz. Poljanska četa III. oz. Keбетovega bataljona prvi miting pri Primožu v Jazbinah. Pevski zbor je pel partizanske pesmi, harmoniko pa je igral domači sin.

4. oz. Jelovška četa je 17. novembra 1943 pripravila v šoli v Podlonku miting s takimle dnevnim redom: 1) razvijanje prapora s petjem narodne himne Naprej, 2) kulturnik razloži "Krde-lov" (Kardeljev) govor ob 26-letnici oktobrske revolucije, 3) Nabrusimo kose, 4) politkomisar je govoril o plavi gardi, 5) Po hribih jaz okrog blodim; Krasni flot, 6) Črnolaska; Hej, Slovenci. Med posameznimi točkami je Janko Habjan igral narodne pesmi. Nato je do enajstih zvečer tekla prosta zabava, med njo pa "razne šaljive točke". (5, 150, 168)

Pomladi in poleti 1944 se je število mitingov še pomnožilo. Politični komisar je 6.maja 1944 poročal, da so pripravili več mitingov ob 3. obletnici Osvobodilne fronte in ob 1.maju. Po vaseh

so trosili tudi parolne listke. S prebivalci so se pogovarjali o narodnoosvobodilnem boju, trenutnem položaju, o partizanskem parlamentu itd.. 8.junija 1944 je odred poročal v štirinajst-dnevnem poročilu, da so bili mitingi v Skaručni, pri Sv.Neži pri Tržiču, v Zgornjih Gameljnah, Lešah, Trbojah. Povsod so delili partizansko literaturo. Napovedovali so tudi gostovanje igral-ske skupine IX. korpusa. (5)

Mnogi partizanski nastopi so bili pripravljeni z velikim navdušenjem in v danih razmerah na zelo visoki ravni.

I. oz. Tomažev bataljon je proslavo 1.maja 1944 pripravil v dvorani prosvetnega doma pri Sv.Lenartu. Uporabili so tamkajšnji oder in kulise. Na programu je bilo 17 točk. "Vsi govori, pevske točke in deklamacije so imeli za ozadje gozdno gorsko pokrajino, katera je bila zelo primerna za partizanski miting. Za igro Lisjak smo pa odstranili te kulise in postavili na oder kmečko sobo." Igro Gospod Lisjak "so pod vodstvom kulturnega referenta I.čete tov. Hladnika igralci skrbno izvežbali. Sodelujoče je skrbno maskiral tov. Zdešar. Glavno zaslugo za uspeh pa je nedvomno imel tov. Verbič, ki je sijajno odigral glavno vlogo gospoda Lisjaka." Po igri je bila prosta zabava. "Med plesom so se vrstile komične točke." (14)

Partizanskih nastopov niso povsod enako naklonjeno sprejemali.

3. maja 1943 je imela četa I. oz. Tomaževega bataljona miting v Strmici. Navzočih je bil 21 vaščanov, "ki so bili navdušeni za borbo Sl.nar. ter skladni za OF, ki je edina priznana oblast na Slov. ozemlju". 16.maja pa je bil miting v Pozirnem, na katerem je bilo 11 vaščanov, ki "so bili bolj hladni. Sicer so pritrdjevali našim govorom a za stanovitnost njih zadržanja se ne more reči". (11)

Od jeseni 1943, ko so v enotah namestili kulturnike oz. kulturne referente, je bilo živahnejše tudi bivanje v enotah. 18. novembra 1943 je kulturnik 3. oz. Kranjske čete poročal o prvem kulturnem večeru: "Z zakašnjenjem se je tudi pri nas vršil propagandni večer. Za spored sem uporabil kar četni časopis, ki sem ga prebral pred vso četo.

1. Poziv tovarišicam in tovarišem
2. Recitacija Poslednji boj
3. Petje treh pesmi
4. Brezdomci in taki smo, iz četnega časopisa
5. Petje dveh pesmi
6. Humoristična točka: Tilen sanja, Boji v vznožju Poljane, Oglasi ... " (5)

Oglejmo si kulturno-politično življenje v 2.minerski četi v marcu in v prvi polovici aprila 1944. 6.marca je izšel žepni časopis Glas Jelovice, 7. zvečer je bila pevska ura, 10. zvečer so brali iz četnega časopisa in partizanskih dnevnikov, 22. zvečer so zapeli Janko, Jože, Kolman, 25.je bil kulturni večer. 6. in 7.aprila so se pripravljali na miting, ki je bil 9. v Lipnici od 15. do 22. ure. Prišlo je 80 povablencev, vseh navzočih pa je bilo 150. (28)

Tovrstno delovanje je bilo zelo pestro v I. minersko-sabotažnem vodu maja 1944: "Takoj po izmenjavi (mišljeno je preoblikovanje iz minerske čete v minersko-sabotažni vod-op.JD) sta bila prejšnji komandir in politkomisar premeščena. Vod je bil sedaj navezan popolnoma na svoj novi mladi komandni kader, ki je pa svojo nalogo na splošno zadovoljstvo kar najbolje izvrševal. Posebno se je dvignil čut tovarištva. V MSV se je posebno razvilo petje. Sklenilo se je, da bo vsaj enkrat na teden pevska vaja. Propagandist tov. Drago je odsek vodil in preskrbel pesmarico. Kmalu je stalo petje na lepi stopnji, tako da so minerce povsod vabili na mitinge. ...

Dne 30.4.44 smo priredili proslavo 1.maja in obenem kurili kres. V programu proslave so bile deklamacije, recitacije, nagovor in pesmi. Na koncu je bila zabava s plesom. Intendant je presrbel tudi za priboljšek. Za mitinge in kulturne večere so bili tovariši vedno navdušeni. Prireditve je organiziral tov. propagandist Drago. Kot komik se je izkazal tov. Marjan. Tudi tov. Fazan je vedno prispeval s šalami. Iger radi pomanjkanja pripravnega prostora nismo prirejali. Dne 1.maja smo bili povabljeni na miting terencev, kjer smo sodelovali s petjem. Imeli smo dobrega godca, ki je največ prispeval k zabavi in petju. ... Dne 7.5.44 smo priredili kulturni večer. Dobro se je le izkazal tov. Jure. Kot star partizan je znal zelo dobro prikazati namen in cilj naše borbe. ...

Dne 12.5. smo zopet priredili kulturni večer. Čitalo se je žepni časopis, debatiralo se je o vojno-političnem položaju, vmes pa so se oglašale pesmi, partizanske in narodne." (29)

Partizani so imeli svoje praznično leto. Praznovali so nove praznike in obhajali dogodke, ki so jih imeli za prelomne. Nove sestavine prazničnega leta so bile čaščenje oktobrske revolucije, Rdeče armade, prvega maja, Osvobodilne fronte itd..

14. februarja 1944 je odredni propagandist prosil pokrajinskega tehnik za vsaj 300 letakov za trosilno akcijo ob obletnici Rdeče armade. 22.februarja 1944 sta 2. četa in vod 1. čete II. oz. Vekotovega bataljona z vosovci priredila miting v proslavitev obletnice Rdeče armade. Govori, pesmi, šaljivi prizor Hitler pri krojaču in prosta zabava so trajali od osmih zvečer do polnoči. "Udeležilo se ga je 60 civilov, kateri so neradi in s strahom prišli in pravtako neradi z mitinga odšli, ker so spoznali, da nismo nikaki razbojniki. Splošen utis prebivalstva zelo dober.

Isti dan je 2. četa kurila na Štefanji gori velik kres, ki se je videl po celi dolini. Ljudem se je tudi razložilo, da ne praznujemo pustni torek, temveč proslavljamo 26 letnico bratske Rdeče armade." Na dan Rdeče armade, 23. februarja 1944, je odredni štab med pohodom na levi breg Save priredil miting v Kropi. Navzoča je bila vsa vas. (5, 188)

Pred 1. majem 1943 je Poljsanska četa skupaj s političnimi delavci kurila kresove. Četna patrulja ga je prižgala na Bevcih nad Malenskim vrhom in na vrhu Blegoša. Odredno poročilo 3. maja 1943 navaja, da so kljub hajki goreli prvomajski kresovi na Ratitovcu, Blegošu, Mohorju, Jelovici itd. Loška četa oz. III. Kebetovega bataljona je 1. maja 1943 požgala "kočo na Lubniku v spomin na praznik delovnega ljudstva". Vendar prvomajski praznik ni bil edini motiv za požig koče. Nemške patrulje so jo namreč večkrat uporabile za opazovalnico in zatočišče. Ko je koča zagorela, so izstrelili še častno salvo. Zvečer so patrulje trosile listke po Bitnjah, Sv.Duhu ter na Fari. (4)

Organizacija Zveze komunistične mladine VIII. oz. Loškega bataljona je na predvečer 22. junija 1943 (na ta dan je Nemčija leta 1941 napadla Sovjetsko zvezo) raztresla po raznih krajih listke z napisi: Živela OF, Živel Stalin, Živel Tito, Vsi v partizane itd.. V Retečah so sredi vasi obesili meter in pol dolgo slovensko zastavo in "na javne hiše(občina ipd.,op.p.) napisali naša gesla z minium barvo".

V počastitev obletnice oktobrske revolucije so leta 1943 pripravili prireditve in razmnožili Kardeljev govor. 7.novembra 1943 je miting v počastitev oktobrske revolucije priredila 2. oz. Jeseniška četa s I.bataljonom Prešernove brigade. Navzočih je bilo 150 partizanov. Razvili so zastavo in zapeli himno Naprej, nato Nabrusimo kose. Politikomisar je s klenimi besedami govoril o razvoju revolucije. Šledila je humoristična recitacija Micka, nato sta govorila namest-

nik politkomisarja odreda in politkomisar I.bataljona o pravični vojni, Titu in Stalinu. Deklamirali so Borove pesmi, vmes peli partizanske. Miloš je igral narodne in partizanske. Zadnja točka je bila Hej, Slovenci.

Na predvečer 1.decembra 1943 (jugoslovanski državni praznik v spomin na ustanovitev države leta 1918) je 1.četa pripravila miting in zakurila kres na Osolniku. Navzoči so bili tudi civilisti. Govoril je politkomisar Bine. Petje: Le vkup ..., Črnolaska. Govor kulturnika o 1.decembru. Petje: Oj, devica; Bratje, le k... . Deklamacija: Hrast: Mi gremo. Petje: Pozimi pa..., Hej, brigade. Na koncu se je politkomisar zahvalil za obisk "in nato se je razvila prijetna domača zabava s plesom".

3. decembra 1943 je odredni štab določil proslavljanje 25. obletnice smrti Ivana Cankarja, ki je bil slovenski pisatelj, "znan po svoji moderni socialistični miselnosti". Večkrat so se spomnili tudi Franceta Prešerna. (5)

Enote so pripravile tudi več priložnostnih svečanosti.

21. avgusta 1942 so v 2. oz. Loški četi II. oz. Poljanskega bataljona, ki je bila takrat pod vrhom Ratitovca, od pastirja na Prtovču zvedeli, da je prišlo do poskusa zavezniške invazije v Franciji. Od veselja so zmetali nekaj bomb v kotanjo pod kočo in preizkusili mitraljez. (136)

Decembra 1943 je odredni štab pripravil miting ob menjavi komandantov. Politkomisar je povzel zasluge Antona Bertonclja- Zvonka in pozdravil Leopolda Škrabarja-Vanjo. Tudi tadva sta govorila, ob pevskih, glasbenih in zabavnih točkah.

7. januarja 1944 so iz odreda poročali o mitingih za novo leto, o mitingu ob proslavitvi imenovanja Tita za maršala. Za maršala so zbirali tudi podpise. (5)

Že med vojno so praznovali Titov rojstni dan. 6.marca 1944 je 1. četa I. oz. Tomaževega bataljona "v proslavo rojstnega dne tov. Maršala TITA" pripravila "dve uri trajajoči kulturni večer z nagovori, recitacijami, pevsкими točkami ter igranje harmonike". (14)

8.februarja 1944 je bil oblikovan I. oz. Tomažev bataljon in sočasno 1.četa. Govoril je odredni komandant Vanja. Pohvalil je bataljon in mu zaželel, naj ostane najboljši v odredu. "Sledila je prosta zabava s petjem in plesom". Zvečer so čete odšle na svoja območja delovanja.

Minerski vod Grintavec je imel 11.februarja 1944 zvečer "kulturni večer z lepim programom. Po parih deklamacijah je sledila prosta zabava tovarišev". 13.februarja pa so imeli večerni miting v slovo politkomisarju Kekcu. Po nekaj govorih je bila zabava z muziko. (5)

"Sinoči smo ob ognju dolgo peli v zvezdno noč. "Vse trpljenje partizanov bo poplačano s krvjo!" ... Tako čudovito lepa pesem se mi je zdela. Še in še smo peli in se ob pesmih navduševali." (49)

Petje in muziciranje sta bila pomembna družabni in kulturno- propagandni sestavini. Pesmi, ki so jih vadili v taboriščih, so partizani peli na nastopih.

VII. oz. Kranjski bataljon je maja 1943 priredil mitinge po raznih vaseh, med drugim v Strmici, Poreznu, na Čepuljah: "Na sporedu so bile debate, petje in godba (kvartet 1.čete)". V 3. četi IV. oz. Selškega bataljona junija 1943 v taborišču niso peli zaradi konspiracije, ko pa so se selili "se je zapelo par part.pesmi in nekaj ljudskih". (11)

Za 26. december 1943 je odredni štab pripravljval miting. Nanj so se resno pripravljali. Ker niso imeli nikogar, ki bi igral na "klavirsko harmoniko", so prosili okrožnega tehnika Janoša, da jim je prišel igrat: "Vezo dobiš pri Mohoriču".

Instrumente so partizani imeli svoje ali pa so jih zaplenili. 30. aprila 1944 je 1.minerski vod požgal poslopje v Sv. Duhu. Tedaj so dobili dve harmoniki, dve kitari in nekaj obleke. (5)

V začetku julija 1942 so partizani II. oz. Poključskega bataljona v Vovkovi koči pri Grajski planini prebili nekaj mirnih dni. "Vmes smo nabirali celo jagode in nekje staknili tudi tarok karte, ki smo jih pridno metali po mizi, stoječi ob koči." (187)

Pomladi 1943 je sovražnik preganjal pod Davovcem dva dni V. oz. Kokrški bataljon. Bili so brez hrane, deževalo je, "vendar v četi ni manjkalo humorja in veselja. Tega je odlično znal ustvariti tovariš Puškin, doma iz Kranja." (143)

V 2.četi VII. oz. Kranjskega bataljona so maja 1943 "organizirali pevski zbor in večerne zabavne ure". (11)

V ambulantni E so z veseljem brali humoristično glasilo Pavliha. Nekateri ranjenci so kot pravi komedijanti zabavali sotrpine, včasih pa sta jim zapeli Alenka in Rosvita. (118)

Ti utrinki nam pričajo, da so partizani znali užiti sproščen smeh in se zabavati. Poseben dokaz življenjske radoživosti so humorne rubrike Malo za šalo, Ali že veste ... in Mali oglasi v odrednih žepnih časopisih. Tam ne manjka raznih zbadljivk, ironizacij posameznih peripetij iz partizanskega življenja. In seveda norčevanja iz propadajočega tretjega rajha, zlasti iz njegovega malarskega firerja.

Tudi smeh je bil del partizanskega propagandnega arzenala: "Smeh torej ni sam sebi namen, ampak je propagandno sredstvo." (41)

PROPAGANDNE AKCIJE PARTIZANOV MED PREBIVALSTVOM

Del odredovih stikov z domačini so bile propagandne akcije po naseljih.

V noči od 14. na 15.maj 1943 je V. oz. Kokrški bataljon razdejal občino v Goričah, kjer je nekdo vrgel v Hitlerjevo sliko na zidu steklenico s črnilom. Zaplenili so hrano v trgovini, "kulturna skupina pa je sredi vasi zapela nekaj borbenih partizanskih pesmi in raztrosili letake z pozivom- vsi v partizane!" V tem bataljonu so julija 1943 "spisali propagandne letake in trosili po vaseh". (11, 143)

Decembra 1943 so v štabu odreda pripravljali šablone za napisne akcije. Izdelali so poskusne modele iz povoščene lepenke.

Julija 1944 je odredni politkomisar poročal, da so priredili nekaj mitingov, lepili plakate in opravljali trosilne akcije. Avgusta 1944 je isti poročal o trosilnih in lepilnih akcijah. Posebej so se izkazali obveščevalci, ki so "organizirali odnosno raztrosili" propagandne lističe za domobrance in Nemce po vseh mestih. Pošiljali so jih tudi v domobranske postojanke. "Posebej Nemci se tepejo za listke, kateri povzročajo pri njih pravcato anarhijo in pobijajo njihovo fricovsko moralo." (5)

Partizani so po tem, ko so jih prebrali v enotah, ljudem delili tudi partizanski tisk. Partijski biro II. oz. Stražisarjevega bataljona je 17.junija 1943 prosil Pokrajinski komite Komunistične partije za več literature, "kajti terenski(politični delavci, op.p.) ne zajamejo vsega ljudstva, literatura pride v roke le par odbornikom". "Vso predelano literaturo izročimo obveščevalcu in patrolam, da isto razdelita med civilno prebivalstvo", so poročali iz 2.čete I. oz. Tomaževega bataljona maja 1944. (5, 11)

Pisano, pretipkano ali ciklostirano, včasih tudi tiskano besedo so partizani imenovali literatura in je bila ob govornjeni besedi glavni sporočilni posrednik. V letu 1942 so jo gorenjski partizani dobivali iz Ljubljanske pokrajine in od septembra 1942 iz tehnike Meta I. grupe odredov, nekaj pa tudi iz razmnoževalnice II. oz. Poljanskega bataljona.

21. julija 1942 je grupe štab I. pisal II. grupi odredov, da niso dobili novega čtiva: "Imamo samo "Odlok" in nekaj slik, katere vam bomo poslali. Tiskati novo literaturo zaenkrat ne moremo, ker nimamo papirja. ... Iz Lj. pokrajine ne dobimo nobene vesti, torej tudi nobene nove literature, najbrž je težak prehod čez mejo." (3)

V letu 1943 so enotam večino tiskov pošiljale gorenjske partijske tiskarne. Vendar količine niso bile posebno velike.

Februarja 1943 odred ni mogel poslati II. oz. Stražišarjevemu bataljonu "večje množine literature, ki bi jo vsi nujno rabili..., ker jo sami nimamo, pač pa bomo skušali dobiti nekaj števil, ki jih bomo morda v kratkem prejeli".

Kljub temu je bilo gradivo po "knjižnicah" enot razmeroma raznovrstno:

2. četa I. oz. Gregorčičevega bataljona februarja 1943: vse številke Poročevalca, O kadrih, 3., 4. in 5. številka Dela, Slovenski partizan, Ljudska pravica, Mladina, Narod v ječi. 1.četa tega bataljona februarja 1943: Zgodovina VKP/b, Delo številka 4. in 5. 5. Vprašanja leninizma, Partija, Slovenska revolucija.

4. četa III. oz. Kebetovega bataljona aprila 1943: 3., 4. in 5. številka Dela, Vprašanja leninizma, Partija, 1.-4., 7., 8. in 10. poglavje Zgodovine VKP/b; Dve vojski, dva značaja, dva namena; Žensko vprašanje, Ustava, O kadrih, Govor Stalina, Mednarodni značaj oktobrske revolucije, Referat tov. Stalina 6. novembra 1942, Proleter, Farizejska bela garda, Dokumenti, Slovenska revolucija, prva številka Slovenskega partizana, 1. in 3. številka Ljudske pravice.

2. četa II. oz. Stražišarjevega bataljona maja 1943: Delo, Ljudska pravica, Žensko vprašanje, pet števil Poročevalca, Slovenski partizan, Farizejska bela garda, O kadrih. "Obravnavale so se vsaka po malo." (11)

V odred je aprila 1944 prišla tale literatura: Sklepi in odloki SNOS, Drugo zasedanje AVNOJ in slovenski narod, O graditvi narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru federalne Jugoslavije, Sovjetska zveza in Slovanski narodi, Slovenski poročevalec, Partizanski dnevnik, Ljudska pravica, Mladina. Maja 1944 so prejeli: O naših mejah(ponatis iz odrednih tehnik), Kam gre Bolgarija, Naša štirinajsta na Štajerskem, Slovenski partizan, Ljudska pravica, Pregled dogodkov, Uradno glasilo SNOS. Odredni politkomisar je v političnem poročilu št.3 8.junija 1944 omenjal tole literaturo: Ustava, Dve vojski, Dva značaja in dva namena, Slovenski partizan, Ljudska pravica, Partizanski dnevnik, Kmečki glas. Junija 1944 so bile novice O vprašanjih lastnine, reda in zakonitosti; O gospodarskih, finčnih in zdravstvenih problemih, nalogah ter ukrepih; Rdeča armada na čehoslovaških tleh. Julija 1944 so poročali o tehle novostih: Govor Churchilla, O sovjetskih zmagah, Časopisi in zavezniški propagandni material, avgusta pa: Sovjetska zveza v borbi in delu, Mauthausen; Kri mučencev - naše seme, Slovenski partizan, Ljudska pravica, Kmetki glas, Partizanski dnevnik, Naša žena. (5)

Z nastankom odredne tehnike so Gorenjskega partizana, obrazce in del potrebnih tiskov za politično in vojaško delo razmnoževali v odredu sami. Ob vojaških priročnikih in Gorenjskem partizanu so v odrednih tehnikah natisnili tudi več političnih in kulturnih brošur. Med drugim so februarja 1944 razmnožili brošuro Partija v NOV, ki so jo ponatisnili maja, marca Klevete in resnico o komunizmu, aprila O slovenskih mejah, Gospoda Lisjaka, Kaj je in kaj hoče OF.

Aprila so zbrali tudi material za pesmarico, ki jo je v 450 izvodih natisnila selška tehnika, v Tehniki A pa so jih nato sestavili. (82-87)

Enote so dobile določeno število izvodov literature. Po razdelilniku za literaturo, ki ga je odred poslal tehniki A, je leta 1944 vsak od štirih bataljonov prejel po 16 izvodov razmnoženega, trije minersko-sabotažni vodi po pet, 1. transportna četa pet, druga transportna četa in obe transportni karavli po štiri ter štab odreda pet primerkov, 20 izvodov pa je ostalo v rezervi. Iz Tehnike A so na IX. korpus pošiljali obvezne izvide, in sicer po šest izvodov od 30 tiskanih, osem od 30-50 tiskanih in 14 izvodov od nad 50 tiskanih primerkov. Poleg tega pa so iz tehnik pošiljali posamezne izvide po naročilu. 14. aprila 1944 so iz odreda naročili Tehniki A, da so iz zaloge brošur Partija in NOV poslali po en izvod na kurirske postaje, dvajset v odredni štab, osem pa politkomisarju 1. gorenjske linije. (5)

Informativno sredstvo so bila tudi radioporočila.

V Odredni bolnici I nad Brsničarjem si je Karel Kozar-Romi želel radia. Kmetje v okolici so skrli radijske sprejemnike pred okupatorjem, vendar so se mnogi pokvarili. Iz uporabnih delov je Romi sestavil aparat, ki je delal. Pisali so radioporočila za odredne enote. Za sprejemnik sprva niso imeli baterij. Prinesli so sto steklenic od radenske, ki so jim odžagali vratove, da bi jih lahko uporabili za galvanske baterije. Cinkove plošče so dobili iz municijskih zabojev jugoslovanske vojske. Bakreno žico so sneli z drogov. Vendar je bil tok iz teh členov neuporaben. Pozneje so dobili baterije, v steklenice pa so nabirali vodo, da je ni bilo treba nositi. (188)

Predvsem v letu 1944 pa so se z razvojem dogodkov doma in po svetu seznanjali iz radioporočil, ki so jih dobivali od drugod, od maja 1944 pa na dva dni iz odredne tehnike B.

Posebej za ranjence so priskrbeli tudi dodatno čtivo. Odredni propagandist je 1. januarja 1944 pisal političnemu delavcu, da morajo za ranjence zbrati nekaj dobrega čtiva in spraševal, kako priti do političnih delavcev, da bi ti organizirali zbiranje knjig. V Ambulanto E na Pokljuki je oskrbnik nanosil "skladovnico knjig, brošur in časopisov" ter stenski zemljevid Evrope. (5, 118)

Novo politično okolje je prineslo partizanom mnogo novih pojmov, ki so jim občasno povzročali težave. Tako so se februarja 1943, ko so v 2. četi I. oz. Gregorčičevega bataljona sestavljali odgovore na Vprašanja-direktive, spraševali, "kaj pomeni "Socialni sestav"". Maja 1944 je bilo kritično ocenjeno miselno obzorje osebja in ranjencev v ambulanti na Pokljuki: "Splošni potek človeške družbe jim ni jasen."

Kljub nekaterim takim oznakam pa ohranjeni odredni dokumenti pričajo o zadovoljivi pismenosti v odredu. Nepismenih skoraj ni bilo, vendar pa je bilo pisno izražanje mnogim ljudem hudo zoprno. Ko so s pisanjem vseh mogočih poročil in nato s pojavom žepnih in drugih časopisov od veljakov in borcev začeli zahtevati pisno oblikovanje sporočil, se je po eni strani marsikdo, ki bi sicer ne pisal, lotil pisanja in nekateri tudi skladanja stihov, po drugi strani pa je bilo marsikomu tovrstno spodbujanje hudo odveč.

Maja 1943 so bili v 3. četi III. oz. Kebetovega bataljona uspešni pri zbiranju dopisov za Slovenskega poročevalca "potom četnega žepnega časopisa. Tov. so postali bolj agilni in je že precej dopisov". Več težav pa so imeli v 1. minersko-sabotažnem vodu, ki je maja 1944 nadaljeval izdajanje žepnega časopisa Minerski glas. "Vnema za literaturo je v tem razdobju malo padla. Tovariši so zelo radi prebirali naše časopise. Težje jih je bilo pripraviti do pisanja za žepni časopis, tako, da je imel propagandist precej otežkočeno delo, posebno še, ker ni bilo stroja in se je vse pisalo na roko."

Ob žepnih časopisih sta bila pomembnejši pisateljski opravili predvsem vojno poročevalstvo in pisanje kronik posameznih enot.

Odredni odsek za propagando in statistiko je 22. oktobra 1943 poročal glavnemu štabu, da so v zvezi z okrožnico z dne 18. oktobra dali enotam "nalog organiziranja vojno poročevalske službe in določitve vojnega poročevalca pri vsaki edinici". Za vojne poročevalce so izdali okrožnice, navodila, vzorce ter osebno priporočili to področje komandantom in politkomisarjem.

31. januarja 1944 je odredni propagandist razposlal Navodila za vojna poročila in reportaže. "Pošiljanje vojnih dopisov je za vojne dopisnike obvezno. ... Vojni dopis je na najkrajši način podana objektivna slika (dejansko stanje) borbene akcije. ... Reportaža je subjektivno (tako kot jo je videl pripovedovalec sam) podana slika borbene akcije." Objava besedila je bila prva nagrada za dopisnike. "Drugo jim bo dala bodoča svobodna Domovina, v kateri bodo tudi sveži časnikarski kadri izpodrinili stare skorumpirane, ki so se prodali in služili reakciji s svojim peresom." (5, 11)

V Gorenjskem partizanu so redno poročali o odredovem vojaškem delovanju, napisanih pa je bilo tudi precej zgodb o posameznih spopadih.

8. marca 1944 je odredni propagandist naročil enotam pisanje vojaških kronik. "Odkar je naša borba prešla iz gverilskega načina bojevanja v odprto kombinirano borbo in smo iz majhnih edinic zrastle v mogočno Narodno-osvobodilno vojsko Zgodovina bi nam očitala, če bi bodočnosti ne mogli postreči s podrobnim opisom o nastanku in razvoju, ter o potankostih življenja naših vojaških edinic." Propagandisti so začeli pisati vojaške kronike enot od njihovega nastanka. Če ni bilo na razpolago arhiva, so poiskali priče. (21-40)

Februarja 1944 so v Gorenjskem partizanu jedrnat opozorili na glavni namen izdajanja žepnih časopisov: "Naša glasila so najprvo za nas. Vsebovani članki ne smejo biti le lepo čtivo, ampak tvarina in gonilo za našo vzgojo. Pri zasledovanju teh ciljev najdemo v teh spisih prikazano trpljenje in borbo naroda, obdelovanje specialnih problemov, pred katere je bil postavljen delavec in kmet, razkrinkava se izkoriščanje in gniloba sedanje družbe. Vse te prigode nam dajejo zavest, da smo mi borci za resnično svobodo in boljšo bodočnost. Prikazi akcij naj nam služijo za vojaško izpopolnjevanje. Strokovni članki nam nudijo potrebno znanje o nam manj poznanih stvareh. Politični pregledi nam dajejo pravo sliko o vseh vojaških in političnih dogodkih doma in v svetu, važni so za nas in prebivalstvo, ki je navezano samo na nemško propagando in bi brez teh ne imelo resnične slike o domačih in svetovnih dogodkih." Še bolj vzneseno je poslanstvo pisane besede opisano v eni naslednjih števil: "Mi smo narodova vojska, mi smo avantgarda našega ljudstva. Biti moramo dosledni. Če s puško v roki pobijamo okupatorja, moramo tudi s peresom zasledovati isti cilj: naši časopisi naj bodo odraz naše borbe, naj se v njih razlega pokanje pušk in mitraljezov in naš bojni krik. Naj netijo borbenost v naših vrstah." (41)

Tovrstno usmeritev je najbolje udeležil Gorenjski partizan, ki je ob prispevkih borcev priobčeval najboljše prispevke iz drugih odrednih časopisov. Uredniški odbor Gorenjskega partizana so tvorili odredni funkcionarji: propagandni referent Anton Pipan- Črtomir, predsednik vojaškega sodišča Janez Lotrič-Jonkl in vojni dopisnik Milan Medvešek-Drago. Črtomir, JONkl in DRago so se podpisovali kot ČRJONDR. (148)

V Gorenjskem partizanu so objavljali redno rubriko o odredovih vojaških akcijah, številne akcije pa so posebej opisane (Dve zmagi, Zaseda, Borbe pod Stolom, Kako smo začeli boj proti okupatorju, Zbrojevko smo zaplenili, S kolom, ključ in 10 pfenigi, Zmage našega orožja na Dolenjskem, Skozi nemške obročje). Nekaj prispevkov je posvečenih vojaškim analizam odredovega delovanja in različnim vojaškim navodilom. Odredni politkomisar je redno objavljajl pre-

gled vojaških in političnih dogodkov, pomembnejše dogodke so omenili posebej (Prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta). Posebej so spremljali kulturno-propagandno delovanje odrednih enot in analizirali prireditve, pa tudi vsebino žepnih časopisov, jih hvalili ali grajali, obenem pa tudi svetovali, kako čim uspešneje delati na tem področju. Nekajkrat so objavili bodrilne spise (Komandantov pozdrav, Novoletna poslanica štaba ipd.). Vrsta prispevkov je bila posvečena spominu padlih soborcev (Tov. Šveju v spomin, Rajkotu v spomin, Komandantu Tomažu v spomin, Padlemu možu, Padlemu tovarišu ipd.). Posamezni prispevki so obravnavali okupatorjevo nasilje (npr. Preseljenci v lagerju, Ujeti ženi), zgodbe dezertirjev iz nemške vojske (npr. Kako sem doživel švabsko vojsko). Vsebinsko so zaokrožale šaljive rubrike Malo za šalo, Mali oglasi, Ali že veste. Likovna oprema se je zelo izboljšala, ko je 27. marca 1944 v Tehniko B prišel France Slana, zdaj znan akademski slikar. (41)

Izpovedne in pripovedne oblike so bile raznovrstne: reportaže, črtice, pesmi različnih oblik, strokovni članki, skeč itd.

S podobno, čeprav manj bogato vsebino so se ponašali še številni žepni časopisi odrednih enot. Žepni časopisi odrednih enot, pretipkavani v nekaj izvodih (le Gorenjski partizan je kot odredno glasilo imel večjo naklado), so najpomembnejši dokaz pisne ustvarjalnosti borcev Gorenjskega odreda med vojno. (41-72)

V 1. četi I. oz. Gregorčičevega bataljona je 26. aprila 1943 izšel četni žepni časopis Glas tovarišev: "List obsega zunanje politične sestavke, popisuje domače novice poučnega značaja iz borb proti okupatorju ter razne druge bodrilne spise, ki jih tovariši pišejo iz življenja in bojev slovenskega naroda." Pozneje so omenjali, da "vsaki dan precej obsežen izhaja". Maja 1943 so v vseh četah VII. oz. Kranjskega bataljona izhajali žepni časopisi, ki so imeli "naslovno sliko, ilustracije, članke in pesmi". Četni in bataljonski žepni časopis so junija 1943 imeli v IX. bataljonu. V V. oz. Kokrškem bataljonu so junija 1943 izdajali žepni časopis Partizan pod Storžičem. (11, 143)

Od jeseni 1943 pa skoraj ni bilo odredne enote, ki ne bi imela svojega žepnega časopisa. V decembru 1943 je izhajalo pet žepnih časopisov enot in odredni list Gorenjski partizan.

V Gorenjskem partizanu in nekaterih bataljonskih časopisih so propagandisti redno ocenjevali žepne časopise. Pošiljali so jih v oceno in pregled nadrejenim štabom. 12. novembra 1943 je odredni odsek za propagando in statistiko poslal na glavni štab prvo številko Partizanskega glasu 1. čete in ga tudi ocenil. "Njegova vsebina je v skladu z navodili, kaj naj žepni časopis vsebuje." Rime niso bile nič posebnega. Dobra je bila resnična črtica brat Tone. Časopis so razmnožili in ga poslali drugim enotam za spodbudo. Odredni propagandist je 26. novembra 1943 pohvalno ocenil 2. številko Partizanskega glasu 1. čete. Pohvalo pa je pospremil z opominom: "Omeniti pa moramo, da nam je dolžnost poslati dalje 4 izvode vsakega žepnega časopisa ter prosimo v bodoče izdelajte kar vam bo največ mogoče."

Osrednje odredno glasilo je bil Gorenjski partizan.

1. decembra 1943 je odredni propagandni referent izdelal prvo številko Gorenjskega partizana v 12 izvodih, "ki so bili napisani na stroj". Še decembra je izšla druga številka v 12 izvodih in tretja, ki jo je v 75 izvodih natisnila selška rajonska tehnika. Tehnika A je januarja 1944 natisnila 130 izvodov Gorenjskega partizana, februarja eno številko partizana v 130 in drugo v 135 izvodih. Marca so natisnili dve številki Gorenjskega partizana v 80 izvodih. Nato je razmnoževanje Gorenjskega partizana prevzela Tehnika B in od 24. do 30. aprila natisnila 150 izvodov Gorenjskega partizana, dvojno št. 9/10 na 56 straneh, s platnicami v dvobarvnem linorezu, ki so jo od 1. do 7. maja odposlali "po ključu razpošiljativ". Od 8. do 14. maja so tiskali naslovnico in od 15. do 31. maja dovršili Gorenjskega partizana št. 11/12, ki je imela 50 strani. Vsega skupaj je od decembra 1943 do septembra 1944 izšlo 17 števil Gorenjskega partizana. (5, 148)

KOMUNISTIČNA PARTIJA

PARTIJSKA ORGANIZACIJA

Prvine partizanskega gibanja (vojska z zalednimi ustanovami, politične organizacije, oblastne ustanove, varnostno-obveščevalna služba) so se sčasoma oblikovale v razmeroma samostojne združbe.

Vse plasti partizanskega gibanja obvladujoč in za nepartijce bolj zaprt in skrivnosten je bil svet Komunistične partije. V 3.četi II. oz. Stražišarjevega bataljona so 22.marca 1943 sklenili : "6) Tov. partijci naj se bolj konspirativno opozarjajo med seboj", v partijskem biroju Stražišarjevega bataljona 7.aprila 1943 pa: "4. Partijski sklepi morajo ostati tajni, če se bo ugotovilo kršenje se bo tovariše javilo." (11)

Partijski sistem je bil izjemno učinkovit. S prevlado nad vojsko, varnostno-obveščevalno službo, političnimi in oblastnimi ustanovami so partijci ločili drugače misleče od odločanja. Brez ustreznega protigrala si je partija zagotovila popolno oblast v partizanskem gibanju.

Ta cilj je dosegla predvsem tako, da so bili sprejeti v partijske vrste domala brez izjeme vsi, ki so prevzeli vodilne položaje v kateri koli prvini partizanskega gibanja in povrh še velika večina vseh, ki so se izkazali v boju proti okupatorju in s podporo partizanom.

Vpliv partije je zagotavljalo tudi število političnih funkcionarjev v enotah. Ob politkomisarjih, ki so skrbeli za politično delo, so se politkomisarji in politdelegati ukvarjali posebej s partijsko in skojevsko organizacijo. Februarja 1944 so bili v 1.četi I. oz. Tomaževega bataljona politkomisar in dva politdelegata kot namestnika politkomisarja v vodih. (5)

Komunikacijske poti mednarodnega komunističnega gibanja so iz Sovjetske zveze dosegle prek jugoslovanskega in slovenskega centralnega komiteja tudi Gorenjsko. Kljub včasih slabemu poznavanju razmer na Gorenjskem so ukazi iz osrednjih vodstev v Ljubljanski pokrajini oblikovali partizansko gibanje tudi na Gorenjskem.

Edvard Kardelj je v pismu Lojzetu Kebeu 14. oktobra 1942 zahteval utrjevanje položaja partije: "Razvijajte zlasti v našem komandnem kadru in politkomisarskem kadru avtoriteto Partije do skrajnosti, da se vam ne razvijejo taki "vojvode" ...". Franc Leskovšek-Luka je 1. novembra 1942 pisal Edvardu Kardelju, da sta na Gorenjskem padla Kebe in Gregorčič, "kar nam je na Gorenjskem popolnoma predrugačilo situacijo. ... Sedaj na Gorenjskem ni niti enega starega člana PK (Pokrajinskega komiteja, op.p.), vse bomo morali postaviti na novo". Poslali bodo nove kadre, je zagotovil. Nato je Gorenjsko obiskal Boris Kidrič in 14.decembra 1942 poročal Centralnemu komiteju Komunistične partije Jugoslavije, da so na Gorenjskem okrepili Pokrajinski komite Komunistične partije in da bodo novi tovariši vnesli izkušnje množičnega dela iz Ljubljanske pokrajine. S tem se je začela široka prenova partizanskega gibanja na Gorenjskem. (247)

Partijska organizacija v četah in bataljonih je bila organizacijsko vezana na rajonske komiteje v krajih, kjer so enote delovale. V Pokrajinskem komiteju Komunistične partije je Stane Bizjak-Kosta odgovarjal za partijsko delo v odredu. Za skojevsko delo je bilo odgovoren Vinko Hafner. Vinko Hafner in Stane Bizjak sta posredovala sklepe Pokrajinskega komiteja Komunistične partije v odredni štab in enote, tako da je politični kader v enotah dobil dovolj podlage za svoje delo v enotah in med ljudmi. Pozneje so politična navodila iz Pokrajinskega komiteja prišla v rajone/okraje, od tam pa v odredne enote. (186, 230)

Od začetka leta 1944 so omejili vpliv političnih vodstev na vojaško delovanje enot, ostale pa so partijske zveze.

Iz odreda so aprila 1944 pisali vsem celicam, da bodo v skladu z zadnjo reorganizacijo vojske in političnih organizacij "moralí odslej vsi sekretarji celic po naših edinicah, kurirskih stanicah, bolnicah, ambulantah in tehnikah, pošiljati poleg pošiljanja poročil na Partorganizacijo GO tudi okrožnim in okrajnim komitetom KPS". I. oz. Tomažev bataljon je poročal škofjeloškemu, II. oz. Večkovt kranjskemu in III. oz. Planinčev jeseniškemu okrožju. Vse druge enote so poročale tistim okrajnim komitejem, kamor so spadale. (5)

Oskar Šavli-Jakob je v brošuri Partija v NOV, ki jo je februarja 1944 v 55 in maja 1944 v 90 izvodih razmnožila Tehnika A, razložil glavna načela organiziranosti Komunistične partije v partizanskih enotah: "Organizacijska zgradba partije v NOV se naslanja na organizacijsko zgradbo NOV. ...

Partija je vsota, je enotni sistem partijskih organizacij. Osnovna organizacija v NOV je celica. Vsak član partije v NOV mora biti član določene celice v NOV."

V četah so bile četne celice, v bataljonskih in odrednih štabih pa še štabne celice. Ob teh celicah naj bi delovali tudi aktiví (nekaj časa imenovani tudi grupe) Zveze komunistične mladine. Sekretarji četnih aktivov so sestavljali bataljonski komite Zveze komunistične mladine. Njegov sekretar in sekretarji četnih partijskih celic so sestavljali bataljonski biro Komunistične partije. (87)

Partijske sekretarje so preimenovali v namestnike politkomisarjev. Partijska organizacija je bila po teh načelih vzpostavljena v odrednih enotah in ustanovah, manj uspešno pa so razvijali Zvezo komunistične mladine.

Vojaške naloge so imele prednost pred političnimi in večkrat so bili partijci tako razpršeni, da je politično delo zastalo.

Sekretarja 2. in 3.čete IV. oz. Selškega bataljona so poslali v IX. oz. Dražgoški bataljon, kot je bilo ukazano. V obeh četah so bili vsi partijci odsotni. Tudi skojevci so bili večinoma odsotni.

V razmerah, v katerih so se znašli partizani, so bili mnogim partijski ukazi pomembna oporna točka. V Loški četi so avgusta 1943 tožili: "Četa obstaja že en cel teden. Toda od nikoder ni nobenih direktiv", kar se partije tiče.

Partijsko seme je v odrednih enotah padlo na plodna tla. Partijski prijemi so bili kot na kožo pisani vojnim razmeram. Z avtoritarnostjo in dobrim taktičnim vodenjem je partija mnoge prepričala o pravilnosti svojih usmeritev.

Sekretar 3.čete I. oz. Gregorčičevega bataljona se je 14.februarja 1943 zahvalil Pokrajinskemu komiteju Komunistične partije "za okrožnico in kontrolna vprašanja", s katerimi "ste nam omogočili, da smo si prišli na jasno glede naših nalog in da smo lahko kritično preudarili vse dose-danje delo ter odkrili celo vrsto nedostatkov v celičnem in izvenpartijskem delu, tako celotne celice, kakor tudi njenih poedinih članov. Odslej bomo napeli vse sile za boljše vizacijo naše celice, da bomo zares avantgarda, ne pa repaši in registratorji nar. osvobodilnega gibanja slov. ljudstva in razrednega boja slov. proletariata."

V letu 1943 so gorenjske partizanske enote nastajale skoraj na novo in z njimi vred so se levile tudi partijske organizacije. Tako kot je bil neskončen proces uveljavljanje vojaške discipline, tako je stalno potekalo tudi prekrščevanje novincev v komuniste. V nekem poročilu je bilo poudarjeno: "Celica je bila doslej zanemarjena, predvsem radi mladosti in neizkušenosti njenih članov." Četa je imela politkomisarja šele od 12.januarja 1943, "preje ni bilo četnega političnega dela".

I.četa IV. oz. Selškega bataljona je maja 1943 poslala oznake petih najboljših borcev s pripombo, da so njim in tudi drugim borcem v četi "smernice KP še precej nepoznane, ker

nimamo na razpolago primerne literarne gradiva, nam samim kot mladim partizanom pa je delo na tem sektorju jako otežkočeno", v IX. oz. Dražgoškem bataljonu pa niso mogli postaviti četnih partijskih celic, zato je bataljonska celica tega dne sklenila, "da se izbere za vsako četo sekretarja, kateri bi se učil pri bat. sekretarju, ko pa bi se bataljon razdelil po četah, bi pa prijeli vsak za svoje delo". Do 19. junija 1943 so celice že imele sestanke in začele delati. Namestnik bataljonskega politkomisarja VIII. oz. Loškega bataljona se junija 1943 ni čutil sposobnega za to dolžnost. Rad bi ostal četni sekretar, saj se še ni vpeljal, "da bi samostojno vodil četni celični sestanek in zapisnik tega sestanka. Pri delu ga ovira sestavljanje in vodenje programa". (4, 11)

Takole pa je bilo partijsko vzdušje v enem od minersko-sabotažnih vodov decembra 1943:

"2) Partijskega materiala nismo obdelovali, ker je celica še mlada.

3) Partijski nivo se izboljšuje iz dneva v dan, ali manka nam starejšega člana, ki bi nam raztolmačil težja vprašanja, ki jih ne razumemo.

4) Vsi partizani spoštujejo partije kakor tudi partijo, ker so že sami starejši partizani ...

8) Potrebovali bi kakšno lažjo partijsko literaturo, ker do danes nismo imeli nobene literature."

Marca 1944 je namestnik odrednega politkomisarja dal novemu namestniku politkomisarja "vsa potrebna navodila direktive za vodenje in vršenje organizacijskih in vzgojnih sestankov tako v bataljonu kot v četah in kontrolo ki jo ima vršiti nad poslovanjem štaba", aprila pa je predlagal IX. korpusu postavitev dveh ali treh partijskih instruktorjev in sicer zaradi obsežnega ozemlja, na katerem je odred deloval. "S tem ukrepom bi se zelo dvignil in utrdil položaj Partije v vojski, obenem pa bi se veliko hitreje odkrivali in vzgajali novi kadri." Iz aprila je tudi tale njegova misel: "Namestniki politkomisarjev so v večini slučajev še mladi partijci, politično in teoretično še zelo malo ali pa sploh neizgrajeni, vendar imajo trdno voljo, da se v tem oziru izpopolnjujejo." Pravzaprav z njim ni bilo dosti drugače, saj si je želel: "Vsled pomanjkanja teoretičnega znanja, nujno prosim, da se mi da možnost obiska enega partijskega kurza."

Aprila 1944 je bila partijska organizacija v odredu po oceni odrednega politkomisarja precej pomanjkljiva, ker zanje ni nihče odgovarjal. "N.pr. celični sestanki so se vodili kot tradicionalni običaji in seveda kot taki niso imeli pravega pomena niti uspeha." Delo politkomisarjev in kontrolorjev relejnih linij je bilo slabo, nekatere kurirske postaje so bile brez politkomisarjev in partijskih celic. Avgusta 1944 se je po njegovi oceni vpliv Komunistične partije večal: "KP se začinja zavedati svoje vloge in se počasi otresa formalizma. Partizani so začeli z zanimanjem v nekih edinicah opazovati delo in obnašanje partijcev, v kolikor sploh vedo, da obstaja KP v edini."

Novi namestnik odrednega politkomisarja je bil imenovan 1. junija 1944: "Takoj sem se podal v edinice, kjer sem se zadržal 1 mesec. Opazil sem, da je Partija zelo nisko ali da je ponekod sploh ni. Moral sem večinoma orati ledino in postaviti organizacijske in teoretične osnove.

...

Do sedaj vpliva KP v edinicah skoraj ni bilo, ker se KP ni zavedala svoje vloge in nalog, ker je bila to neka formalna organizacija. Odnos partizanov do KP je mlačen, ker niso bili poučeni o Partiji in jo smatrali za sektaško organizacijo. Popularizacija Partije se je vršila le na nekaj reklamnih način in pa z vzgledom in delom."

V tem poročilu je namestnik politkomisarja navedel organizacije v bataljonih, minersko-sabotažnih vodih, transportnih enotah, prištabnih in štabnih enotah. "Poleg tega obstajajo še razne manjše ustanove z 1-3 tovariši, kjer celice ne obstajajo. Gledalo se pa bo, da se take tovariše, ki so vredni postati člani KP, priključi k najbližji celici." V drugem poročilu, 7. avgusta, pa je pisal, da bodo v puškarskih in drugih delavnicah, na novih kurirskih postajah in obveščevalnih centrih ustanovili celice, brž ko bodo v njih trije partijci. (5)

V vojaških enotah je potekal stalen mobilizacijski proces, v katerem so številne partizane pridobili za cilje partizanskega gibanja in jih sprejeli v Komunistično partijo.

V IV. oz. Selškem bataljonu so pomladi 1943 imeli veliko dela z novinci. Z njimi so imeli težave, "ker jim ne moreš dopovedati, zakaj je potrebna mobilizacija. Nisem mislil, da so ljudje še tako nezavedni." Podobna je bila ocena novincev v 2.četi III. oz. Kebetovega bataljona 17.aprila 1943, v kateri pa so že opisani uspehi političnega prepričevanja: "Mnogi med njimi niso imeli skoro nobenega pojma še manj pa razumevanja o potrebi in nujnosti osvobodilne borbe sl. nar., ter so bili na tem, da vsak hip kdo pobegne. Z vztrajnim delom ter političnim predavanjem pa mi je uspelo, da sem jih zgradil ne samo za zveste in požrtvovalne vojake domovine, pač pa je že mnogi tudi zavesten in ponosen Partijec."

Glavno merilo za sprejem v Komunistično partijo ni bila ideološka nabrušenost, ampak dokazana borbenost in delavoljnost. Izbrane borce so najprej sprejeli med kandidate. Nekaj časa so kandidate pripravljali na sprejem na kandidatskih sestankih.

Eden takih sestankov je bil 1.aprila 1943, ko so sprejeli "14 novih tovarišev za kandidate K.P. Navzočih je bilo 17 tovarišev. Predavanje je držal tov. Peter in tov. polit. komi. Vojteh. 7.aprila so na kandidatskem sestanku obravnavali: 1) kaj je kandidat, 2) zakaj je v S.R. (Sovjetski Rusiji, op.p.) zmagala K.P., 3) zakaj se bori delavski sloj proti delavskemu sloju, 4) odgovori na vprašanja tovarišev, 12.aprila pa: 1) tolmačenje AFŽ (protifašistična ženska organizacija, op.p.) bosanskih žena in organizacija naših žena in deklet, 2) kdo je te žene vzgojil, 3) delovanje KP pred vojno, 4) kje je pravica, 5) kdo ima pravico pisati zakone življenja, 6) kdo je tista Rusija, ki je ustavila val fašizma, 7) avstrijska revolucija leta 1928, 8) življenje delavcev pred revolucijo v Avstriji, 9) politična debata, 10) odgovori na vprašanja.

V partizanskih enotah so skušali partijsko organizirati čim večji del moštva.

V 2.četi III. oz. Kebetovega bataljona so maja 1943 "razvili veliko kampanjo za Partijo in postavimo takoj vsakemu novincu kandidaturu, samo če je pošten in vnet za našo stvar. Na vsakem sestanku prerešujemo vse, kateri imajo vsaj malo podlage in jih takoj sprejemamo v naše vrste. Vsak dobi takoj svoj sektor dela." Vse najboljše so sprejemali v Komunistično partijo, kandidate pa v Zvezo komunistične mladine. V minerskem vodu Triglav januarja 1944 ni bilo kandidatov za sprejem, ker "kar je bilo sposobnih smo jih sprejeli". (11)

Marca 1944 je bilo v odredu "partijskega kadra spričo večine novomobilizirancev silno malo, ter je naročeno vsem funkcionarjem, kakor tudi članom Partijcem, da posvetijo vso pažnjo vzgoji novih kadrov in partijcev". (5)

Merila za sprejem so bila precej enostavna. V 3.četi IV. oz. Selškega bataljona so za enega sprejetega napisali, da je bil sprejet, ker je "hraber borec, ubogljiv, disciplinski in tovariški ter je vdan partiji", za drugega, ker "je vdan partiji, ubogljiv, hraber ter tovariški", za tretjega, ker je bil "kurir, zvest, zanesljiv, hraber, ubogljiv ter vdan partijski liniji". Morda so še najbolj jedrnato opredelili prag za sprejem v 4. oz. Jelovski četi januarja 1944, v kateri sta bila dva borca sprejeta v Komunistično partijo zato, "ker sta se zelo dobro izkazala". Razlog za sprejem pa je bilo včasih tudi napredovanje. Praviloma so bili sprejeti v partijo nosilci vodstvenih položajev. Tako je bil borec 2.čete IV. oz. Selškega bataljona sprejet v partijo, ker je bil imenovan za polit-delegata. Četni politkomisar v VIII. oz. Loškem bataljonu je bil 4.aprila 1944 sprejet v partijo in obenem imenovan za sekretarja celice. Namestnik politkomisarja je 1.julija 1944 v časnem navodilu za delo Komunistične partije pod 4. točko dnevnega reda je zapovedal odrednim enotam "obravnavati vprašanja sprejemanja novih članov in kandidatov, predvsem iz vrst mladine hrabrih in predanih borcev, ter proletariata in polproletariata. V Partijo morajo vsi predani, pri-ljubljeni in borbeni ter disciplinirani borci s čisto preteklostjo do slovenskega delavnega ljudstva in naroda." Ko je odredil način dela po odsekih, je partijcem tam, kjer so postavljeni funk-

cionarji nepartijski, ukazal "le **kontrolirati in pomagati**, nikakor pa ne sme direktno posegati v delo. ... Po možnostih naj celica gleda, da se že imenovani funkcionarji za te odseke vzgoje in pridobe za člane Partije." (5, 11)

Prvo mesece leta 1943 so poročali o socialni sestavi partijcev in kandidatov, vendar pa ni opaziti, da bi pri sprejemanju in napredovanju imel pomembnejšo vlogo socialni oz. razredni determinizem.

V 1.četi I.bataljona so bili maja 1943 v Komunistični partiji 1 srednji kmet, 10 obrtniških pomočnikov, 2 izobraženca, med kandidati 1 mali kmet, 1 izobraženec, 1 tovarniški delavec, 9 obrtniških pomočnikov, v Zvezi komunistične mladine pa 2 velika kmeta, 2 srednja kmeta, 2 izobraženca, 2 tovarniška delavca, 9 obrtniških delavcev. 2.četa II. oz. Stražišarjevega bataljona je maja 1943 imela v partiji "10 malih kmetov in kajzarjev, 8 čavce, 3 ženske, 8 raznih profsionistov, drugi so navadni delavci".

Sprejem so opravili partijski funkcionarji enot, včasih tudi politični delavci iz rajona/okraja ali okrožja. 1.četo I. oz. Gregorčičevega bataljona je dvakrat obiskal sekretar bataljonskega partijskega biroja in "njegovo delo je bilo, da je sprejemal nove tovariše v partijo". Leta 1944 je Ambulanto E obiskal okrajni partijski sekretar in tri ranjence sprejel v Komunistično partijo z vznesenim govorom. (4, 11, 118)

Ravnanje, na katerem je temeljilo sprejemanje, je bil zaželeni vzorec obnašanja partijcev. Tako ni čudno, da so partiji v 4. oz. Jelovski četi 13.januarja 1944 kritizirali sodruga, da je "preveč boječ, paničen, kar partijec ne sme biti". (5)

Zveza komunistične mladine z bolj uveljavljenim imenom Skoj ali Savez komunističke omladine Jugoslavije je bila partijski podmladek. Skojevcu so delovali pod nadzorom partije.

V 1.četi V. oz. Kokrškega bataljona je bil junija 1943 za ta sektor pristojen "mlad partijec, ki nadzoruje in kotrolira druge". V začasnem navodilu za delo Komunistične partije 1.julija 1944 je bilo zapisano: "Sekretar SKOJ-evske grupe naj bo po možnosti Partijec (član celice), od katere dobi navodila za delo SKOJ-a."

Kjer so Zvezo komunistične mladine resno upoštevali, so skušali vanjo sprejeti čim več borcev. V partijskem biroju II. oz. Stražišarjevega bataljona so se februarja 1943 odločili vse sposobne novince "organizirati v ZKM in vzgojiti v smislu marksizma". V 2.četi III.oz. Kebetovega bataljona so marca 1943 sprejeli 23 novincev "v ZKM, kjer se vzgajajo v duhu Marxizma Leninizma s pomočjo liter. ter raznih predavanj in debat, na sestankih". Novembra 1943 je bila v 3. kranjski četi v veljavi "parola: vse v ZKM! Seveda jih moramo preje politično dodobra poučiti in prekaliti".

Avgusta 1944 je bila Zveza komunistične mladine v nekaterih enotah organizirana in skojevcu so izvajali uspešne akcije. (5, 11)

ŠTEVILO PARTIJCEV, KANDIDATOV, SKOJEVCEV

V letu 1942 so bili med padlimi gorenjskimi partizani tudi številni partiji in skojevcu. Kljub temu se je partijska organizacija ohranjala. Sredi julija 1942 je bilo v odredu 21 članov in 7 kandidatov, II. oz. Poljanski bataljon pa 16 članov. Septembra 1942 je bilo v odredu v I. oz. Cankarjevem bataljonu 21 partijcev in šest kandidatov, v II. oz. Stražišarjevem 10 članov in dva kandidata, v II. oz. Poljanskem bataljonu 16 članov in osem kandidatov. Skupaj torej 47 članov in 16 kandidatov. Decembra 1942 je bilo v gorenjskih partizanskih enotah okoli 50 partijcev. (230, 247)

Za leti 1943 in 1944 povprečno velja, da je bila polovica moštva članov Komunistične partije, Zveze komunistične mladine ali kandidatov za sprejem v Komunistično partijo. Se je pa število partijsko organiziranih v enotah zaradi stalnega pritoka novincev in zaradi številnih premestitev precej spreminjalo.

V nekaterih enotah so bili v partijskih vrstah skoraj vsi borci, v II. oz. Stražišarjevem bataljonu maja 1943 pa prav vsi. Med 71 borci tega bataljona jih je bilo maja 1943 v partiji 28, 29 je bilo kandidatov, 14 pa skojevcev.

Število partijsko organiziranih borcev v nekaterih odrednih bataljonih maja 1943:

	<i>Člani KP</i>	<i>Kandidati</i>	<i>Člani ZKM</i>	<i>Organi- zirani</i>	<i>Vsi borci</i>	<i>Odstotek organiziranih</i>
<i>9.6.43 VIII. bat.</i>	16	11	24	51	88	58 %
<i>17.6.43 VII. bat.</i>	37	27	21	85	110	77 %
<i>1.1.43 IV. bat.</i>	29	14	24	67	150	45 %
<i>2.7.43 IX. bat.</i>	25	4	*25	54	180	30 %

* Ob 25 skojevcih so imeli še 7 skojevskih kandidatov. (4, 11)

Aprila 1944 je bilo v odredu 350 borcev, med njimi pa 95 partijcev, 31 kandidatov in 74 skojevcev, skupaj torej 200 organiziranih (ali 57 odstotkov). Julija 1944 je bilo v odredu 630 borcev. Organiziranih je bilo 312 (ali 49 odstotkov), in sicer 166 partijcev, 38 kandidatov in 111 skojevcev. Avgusta 1944 je bilo od 755 borcev organiziranih 281 (ali 37 odstotkov). (2, 5)

Pred odhodom v partizane je večina borcev vedela o komunizmu le tisto, kar so zoper njega grmeli s prižnice. Kljub množici sprejetih v Komunistično partijo in Zvezo komunistične mladine pa je več znakov, ki govorijo, da do globinskega prodiranja partijskih nauk v zavest članstva ni prišlo.

Oglejmo si usodo Zgodovine VKP/b. Zgodovina sovjetske boljševistične partije naj bi bila partijski katekizem. V odredovem vsakdanu pa je bila navzoča bolj kot neoprijemljiva zvezda vodnica, redki viri jo omenjajo kot predmet preučevanja. V minerskem vođu Grintavec je 12.februarja 1944 politkomisar med politično uro "čital in razlagal zgodovino VKP/b/", v minerskem vođu Triglav pa so aprila 1944 največ razpravljali "iz knjige V.K.P.-/b/".

Lahko verjamemo nekaterim partizanom, ki pravijo, da je komaj kdo pri branju Zgodovine VKP/b prebral več kot prvi dve poglavji. Razen nenaklonjenosti ljudi do filozofičnih naporov je preučevanje Zgodovine VKP/b obtičalo ob trdnem dejstvu, da je bilo na razpolago zelo omejeno število izvodov te knjige. Politkomisar IV. oz. Manevrskega bataljona je junija 1944 "za študijske sestanke ter za vzgojo kandidatov za partijce" nujno potreboval prva dva dela Zgodovine VKP/b. Ker ju ni imel, je prosil zanju Oblastni komite Komunistične partije. Namestnik odrednega politkomisarja je 4.julija 1944 poročal, da je odred prejel 3 izvide Zgodovine VKP/b. Eno so imeli v štabu, eno v I. oz. Tomaževem in eno v II. oz. Vekotovem bataljonu. Tadv a sta odšla v 31. divizijo. III. oz. Planinčev in IV. oz. Manevrski bataljon te knjige nista imela. 6.julija pa je v svojem prvem rednem poročilu poudaril: "Nujno bi rabili nekaj izvodov VKP(b), katere nima skoro nobena celica, zelo pa povprašujejo zanje." (5)

Seveda pa so se s partijsko dogmo v odredu srečavali v številnih tiskanih dokumentih, ki so jih dobivali iz centralnih in pokrajinskih partijskih vodstev. Omenili smo že brošuro Partija v

NOV, ki sicer govori o brigadni partijski organizaciji, so jo pa razmnožili za odredne potrebe. V njej je Oskar Šavli napisal navodila za partijsko organiziranost, vodenje sestankov in delo po sektorjih. Ne razlaga posebej natančno partijskega vrednostnega sistema, vendar je nekaj misli vrednih omembe:

*"Partija /in NOV/ je vsota organizacij, ki jih vežejo v celoto, enoten sistem- enotna pravila in enotna disciplina. Pri tem je jasno, da enotna pravila Partije: podrejanje manjšine večini, posameznih organizacij centru, nižjih organizacij višjim, ne morejo priti do izraza brez **enotne in železne discipline**. ... Borba za partijsko disciplino je torej borba za bolševizacijo Partije v najpristnejšem pomenu besede. ...*

Najbolj ljudska politična organizacija, edina dosledna zastopnica ljudskih interesov je Komunistična Partija. Njeno prepričevanje, njena agitacija in propaganda se zato najbolj sklada z resnico. V tem je osnovni vzrok silne moči komunističnega prepričevanja, komunistične agitacije in propagande. Komunizem je vsemogočen, ker je resničen! In narobe- to je osnovni vzrok slabosti n.pr. fašističnega prepričevanja, fašistične agitacije in propagande. Laž ima kratke noge!" (87)

Partija je posegla v domala sleherno poro življenja v enotah. Partijske celice so obravnavale vojaško delovanje, določale pa tudi ravnanje posameznikov.

17.junija 1943 je bil dnevni red partijske celice 2.čete IV. oz. Selškega bataljona takle: 1) mobilizacija, 2) novi člani in kandidati, 3) delo po sektorjih, 4) Kritika in samokritika, 5) Slučajnosti; v 2. oz. Jeseniški četi 16.januarja 1944 pa takle: politična situacija, disciplina v partiji, delo po sektorjih, kritika in samokritika, slučajnosti. Partijcem so naložili odgovornost za t.i. sektorje. Januarja 1943 so imeli vojaški, politični in kulturno-prosvetni sektor, sektor za higieno, za Zvezo komunistične mladine, za kandidate in za civilno prebivalstvo.

V 2.četi III. oz. Kebetovega bataljona so si partijci marca 1943 takole razdelili delo:

- a) Simon, sekretar celice in namestnik politkomisarja
- b) Gubec - za kandidate
- c) Vojteh - za politično delo
- d) Pajo - za vojaško delo
- e) Alfonz - za kurirsko službo
- f) Luka - za higieno in stranišča
- g) Simon - za žepni časopis
- h) Ivan - za literaturo.

Oskar Šavli je v februarja 1944 izdanem priročniku Partija v NOV navajal tele sektorje: vojaškega, političnega, kulturno- prosvetnega, odsek za žepni/stenski časopis, za higieno, za vojno obveščevalno službo, za Zvezo komunistične mladine, za žene, za civilno prebivalstvo, za kandidate in za pošto in zveze. Podobno so bili določeni sektorji v začasnem navodilu odrednega politkomisarja za delo Komunistične partije z dne 1.julija 1944.

Pomembna partijska naloga je bila vzgajanje in nadzorovanje soborcev. Npr. v 2.četi VII. oz. Kranjskega bataljona so bili partijci, ki niso imeli obveznosti po sektorjih, odgovorni "za 3 tovariše, ki jih podučujejo in gledajo, da se ne godi sabotaža". V tej četi je junija 1943 na vsako rekvizicijo šlo nekaj partijcev, ki so odgovarjali za njen pravičen potek. Tako je partija prevzela odgovornost za celotno življenje v enotah. To na svojski način ilustrira izjava iz IV. oz. Selškega bataljona 20.junija 1943: "Tudi večkrat imamo solato, za katero se pobriga partija, da jo dobimo." (5, 11, 87)

Medsebojno opazovanje in ocenjevanje je bilo ena od značilnosti medsebojnih odnosov v partijskih vrstah. Značilna je za ureditev, v kateri je posameznih podrejen skupini.

V minerskem vodu Grintavec so 8. februarja 1944 "imeli kritično uro. Tovariši so se kar dobro skritizirali med seboj, ter se vidi da se dobro dograjujejo". (5)

Nedoločene besede o kritiki in samokritiki kot so bile gornje in tudi tele iz VII. oz. Kranjskega bataljona 2. junija 1943, da se je "kritika vršila in so se dobro predelali", kažejo, da se to skupno spovedovanje kot oblika nadzora in spodbujanja marsikje ni obneslo. Vendar pa sta v nekaterih enotah vnesli kritika in samokritika zanimive poskuse urejanja odnosov.

V 3. četi IV. oz. Selškega bataljona so si 4. maja 1943 očitali naslednje: "Tov. Dušan predlaga, da tov. komandir poprime bolj disciplino v četi, tov. polit. komisar namesto, da nastopi disciplinsko, se pa prepira s tovariši, kot kakšen otrok. Tov. Miran mora postati bolj resen po kritiki tov. Dušana. Tov. Miran mora sam bolj paziti na red, da ne bo drugič več pozabil puške na pokretu. Tov. Dušan naj pazi, da ne kvanta, grdo govori in ne zmira tovariše z nesramnimi prijemki, po kritiki tov. Robina. Tov. Janez se odgovarja in ne drži konspiracije po kritiki tov. komandirja. Na predlog tov. Boltija naj se dajo vampi od živine v kakšno hišo, da jih zase pripravijo, kot pa da bi jih mi zavrgli."

Večkrat so se lotili precej bontonskih tem. V 1. četi IV. oz. Selškega bataljona sta bila 28. februarja 1943 dva partijca "opozorjena radi vzburljanja starih nedostojnih spominov in fantovskih lumparij", v minerskem vodu Triglav pa so 14. januarja 1944 kritizirali, ker "partija še malo preklinja".

Nekajkrat so bile spovedi precej dolgotrajne. V VII. oz. Kranjskem bataljonu je ena kritična ura trajala prvi dan tri ure in se je nadaljevala naslednji dan še dve uri. (11)

Podatkov o partijskih kaznih imamo razmeroma malo.

V 3. četi IV. oz. Selškega bataljona je partijska celica 26. marca 1943 soglasno odvzela kandiduro borcu "radi velikega egoizma in neubogljivosti, ter neresnosti. Po večkratnem opominu ni bil nič boljši".

Partijci 1. čete tega bataljona so na izrednem sestanku 15. aprila 1943 izključili člana "radi godrnjanja čez bat. komando in sploh v četi". Komandant ga je kaznoval s premetitvijo v I. oz. Gregorčičev bataljon, a so vsi partijci nato prosili, "da ostane v četi, ker je odličen borec".

Junija 1943 je borec 1. čete I. oz. Jelovškega bataljona stalno godrnjal in kritiziral, se prepiral s funkcionarji. 7. junija, ko so padli v zasedo, je izgubil pištolo, drugi borec in zdravnik pa puški. Vsi verjetno zaradi bojazni, da bi jih ujeli. Neki stari partizan je tudi stalno godrnjal in kritiziral. Kljub temu, da je bil sprejet v Komunistično partijo, se še ni poboljšal. Prvega in zadnjega omenjenega so določili za premetitev. Prvega so ocenili kot primernege le za "za rekvizicijo ali likvidacijo z dvojko ali trojko".

Izjemen dogodek je bila razpustitev partijske celice. Na izrednem sestanku celice 1. čete II. oz. Stražišarjevega bataljona junija 1943 so pod drugo točko- razpustitev celice- "vsi tovariši molče sprejeli izključitev, odnosno razpustitev celice 1. čete II. bataljona Gorenjskega odreda". 17. junija so razložili, da so celico obiskali pokrajinski funkcionarji in da "je bila radi stalne ribarije med funkcionarji razpuščena". (4, 11)

VII. del

POVZETEK

Posebnost Gorenjskega odreda med slovenskimi partizanskimi enotami je bila, da je deloval neprenehoma od pomladi 1942 do konca poletja 1944. Pod enotnim imenom so v tem času delovali pravzaprav štirje odredi.

Prvi je bil odred v sestavi I.grupe odredov, ki je bil ustanovljen z ukazom Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 30. marca 1942. Dejansko je bil njegov I. oz. Cankarjev bataljon dokončno ustanovljen 20. junija 1942, njegov II. oz. Poključski bataljon pa sredi julija 1942. II. oz. Poljanski bataljon je od aprila 1942 deloval kot samostojni bataljon pri I.grupi odredov (od oktobra do konca leta 1942 je bil formalno podrejen Dolomitskemu odredu, nato je bil vključen v Gorenjski odred).

Konec leta 1942 je bil odred reorganiziran in podrejen III. operativni coni. Njegova osrednja naloga je bila mobilizacija. Zaradi njene uspešnosti je odred s treh bataljonov v januarju 1943 narasel na devet bataljonov v juniju. Julija 1943 je iz večine odredovega moštva nastala Prešernova brigada.

Potem je bil odred oblikovan na novo. V njem so ostale sprva tri, nato štiri čete in dva, nato trije minersko-sabotažni vodi.

Odred je bil spet reorganiziran v začetku leta 1944, imel je tri, nato štiri bataljone in tri minersko-sabotažne enote.

Razen teh enot je odred organiziral posebne službe in ustanove. Ob uspešni intendantski in obveščevalni službi je od leta 1942 do 1944 nastala mreža sanitetnih postojank, od poletja 1943 do marca 1944 je bil odred odgovoren za gorenjske relejne kurirske postaje, nato pa za vojaške kurirske zveze. Konec leta 1943 in v letu 1944 je ustanovil lastne transportne enote, dve tehniki in delavnice.

*

Odred je leta 1942 deloval s I. oz. Cankarjevim bataljonom pod Stolom (oktobra 1942 je prešel na Jelovico) in z II. oz. Stražišarjevim s Poključke. II. oz. Poljanski bataljon je deloval na škofjeloškem območju.

Leta 1943 je razširil delovanje na celo Gorenjsko. Težišče delovanja je bilo na desnem bregu Save, na levem je bil dejavnejši šele pomladi tega leta. Tam je pogosteje deloval v letu 1944, ko se je tja z večino enot preselila tudi glavnina odrednega štaba.

*

Ob ustanovitvi odreda in II. oz. Poljanskega bataljona leta 1942 so bili glavnina njunih borcev gorenjski partizani iz leta 1941, pomladi 1942 pa se jim je pridružila skupina borcev iz Ljubljanske pokrajine. Drugi novinci v letu 1942 so bili ljudje, ki so bežali pred okupatorjevim nasiljem, tisti, ki so jih partizani prepričali, in redki, ki so jih mobilizirali. V letu 1943 se je razvil partizanski naborni sistem. Odred je do maja 1943 odgovarjal na okupatorjevo mobilizacijo Gorenjcev (letniki 1916-1926) v nemško vojsko predvsem tako, da je skušal s prepričevanjem in dogovarjanjem prepričati nabornike, naj se ne odločijo za vstop v nemško vojsko. Tudi pozneje je bil v mnogih primerih vstop novincev v partizane posledica političnega prepričevanja obveznikov oz. njihove prostovoljne odločitve, številni novinci posebej v letu 1944 so bili dezertjerji iz nemške vojske. Večino novincev pa je odred od maja 1943 zbral na podlagi partizanskih mobilizacijskih odlokov (splošna mobilizacija moških starih od 17-45 let od septembra 1943). Čeprav odrednim enotam številni kraji niso bili dostopni, čeprav so imele težave z izmikanjem novincev, "lokalpatriotizmom" in dezerterstvom, so v tesnem sodelovanju s političnimi delavci partizanskega gibanja, ki so pripravljali mobilizacijske sezname in vodili odredne enote pri mobilizacijah, uspešno zbirale novice.

Od januarja do konca junija 1943 je odred zbral več kot 1100 novincev (600 so jih poslali v Ljubljansko pokrajino, 550 borcev je šlo v Prešernovo brigado). Od septembra do konca leta 1943 je mobiliziral še okrog 900 novincev in jih 650 poslal v druge partizanske enote. Leta 1944 je mobiliziral več kot 3 tisoč novincev. Ni pretirana ocena, da je odred v času svojega delovanja zbral več kot 6 tisoč novincev. Ocenjujemo, da je v partizane prišlo na mobilizacijskem območju odreda (približni obseg sedanje gorenjske regije), ki je imelo več kot 100 tisoč prebivalcev, več kot deset tisoč oseb. Torej je bil odredov delež v partizanski mobilizaciji na tem območju skoraj polovičen. Zato ocenjujemo odredovo mobilizacijsko dejavnost za njegov največji uspeh.

*

Junija 1942 je bilo v odredu okrog 75 in v II. oz. Poljanskem bataljonu okrog 125 borcev. Poleti se je odred okreplil na 160, bataljon pa na 195 borcev. Konec leta 1942 je bilo v odredu okrog 180 borcev, v bataljonu 70.

Leta 1943 se je odred naglo krepil. V začetku aprila je štel okoli 600 borcev, pomladi je število naraslo na več kot tisoč. Od avgusta do decembra 1943 je imel 230-290 borcev. Do marca 1944 je število naraslo na 670 in se do razpustitve odreda ni bistveno povečevalo (največ avgusta-755).

*

Zbrali smo podatke o več kot 3200 borcih in funkcionarjih odreda in II. oz. Poljanskega bataljona.

Tudi njimi je bilo 95 odstotkov moških (partizanke so bile le prostovoljke).

V odredu so bili predvsem moški do 40. leta starosti. Manj kot odstotek popisanih je bilo rojenih pred letom 1900, tretjina jih je bilo rojenih med leti 1900 in 1915, skoraj šest desetin med leti 1916 in 1926, manj kot desetina jih je bilo rojenih leta 1927 oz. mlajših. Večina funkcionarjev je bila stara med devetnajstimi in tridesetimi leti.

Večina partizanov je bila samska (po nepopolnih podatkih je bilo razmerje med samskimi in poročenim 3:1).

Tudi podatki o poklicih popisanih pred njihovim vstopom v partizane niso popolni. Po njih jih je bilo 7 desetin tovarniških in obrtnih delavcev, dve desetini kmetov in kmečkih delavcev. Med poveljniki je bilo nekaj več ljudi s poklici, ki so zahtevali več znanja (pri kadrovanju ni bil bistven razredni ključ).

Kraji bivanja popisanih pred vstopom v partizane dokazujejo, da so v odred prihajali predvsem borci z območja delovanja odreda.

Leta 1941 je prišlo v partizane okrog 110 popisanih (mnogi med decembrsko vstajo, nato so odšli domov in pozneje spet v partizane), leta 1942 okrog 220, leta 1943 več kot 1120 (tri četrtine do julija) in leta 1944 do razpustitve odreda okrog 880.

Le redki so ostali v istih enotah daljše obdobje. Mnogi so bili premeščeni že po nekaj dneh, večina po mesecu, dveh.

*

Odred je bil matična partizanska enota, v kateri so začeli svojo pot številni partizanski poveljniki. Izpopolnili so moštva in vodstva Prešernove brigade ter odredov (drugega Kokrškega, Škofjeloskega in Jeseniško-Bohinjskega), pa tudi partizanskih enot drugod po Sloveniji. Večina jih je svoje dolžnosti uspešno izpolnjevala in so po vojni v novem sistemu prevzeli pomembne naloge.

*

Sovražnik je na ozemlju, kjer je deloval odred, vzpostavil precej več kot sto postojank, ki so ogrožale odredne enote. Največ je bilo orožniških in policijskih. V njih je bilo v vsakem obdobju vsaj desetkrat več moštva kot so ga imeli na razpolago partizani. Številne od teh postojank so imele več orožja in streliva kot cel odred. Imele so tudi motorna vozila, radijske in telefonske zveze, urejeno preskrbo s hrano, opremo in municijo.

Okupator je močno zavaroval prometne poti, pomembnejša središča in gospodarske obrate.

Osrednja naloga sovražnih enot je bilo uničevanje partizanov. Izvajale so ofenzivne akcije velikega obsega (ofenziva Encijan oz. Enzian od julija do septembra 1942 in Kap oz. Traufe novembra 1943), številne hajke, v katerih so obkrožile in prečesale dele ozemlja, patrolirale so in postavljale zasede. Partizani so se večjim udarcem večinoma uspešno izmikali. Zlasti uspešno sta se iz sovražnih obročev med 12. in 15. majem 1944 prebijala II. oz. Vekotov in IV. oz. Manevrski bataljon.

Okupator je partizane moral priznati za resne nasprotnike.

Čeprav so partizani moralno moč črpali iz zavesti, da bijejo osvobodilni boj, so mnogi goreli v maščevanju, ker jim je sovražnik pobil ali kako drugače prizadel svojce, zaplenil premoženje. V okupatorskih vrstah kljub partizanskemu pritisku v času spopadov z odredom ni prišlo do razkrajanja enot.

*

Odred se je boril po načelih partizanske taktike.

Ukaze višjih štabov so operativno izvajali štabi enot, ki so potem akcijo opravile. Ti so sami izbirali način napada in tako izrabljali svoje dobro poznavanje krajevnih razmer. Odred je vzemirjal sovražnika, kolikor je bilo v njegovi moči (nenadni napadi na manjše postojanke, napadi iz zased na šibkejšie enote in Transporte, uničevanje prometnih poti in sredstev).

Ofenziva se je začela v juliju 1942. Tudi potem partizani niso bili povsem v defenzivi. Nato je bil odred do ustanovitve Prešernove brigade julija 1943 zaposlen predvsem z mobilizacijo, avgusta in septembra 1943 pa je bilo čutiti posledice poraza Prešernove brigade na Žirovskem vrhu. Od konca leta 1943 do razpustitve odreda so partizani na mnogih območjih prevzeli iniciativo ali vsaj vzpostavili ravnotežje sil v stalnem merjenju moči s sovražnikom.

Največ akcij je odred izvedel v Blejskem kotu, pod Karavankami, Jelovico ter na škofjeloškem območju, manj pa je bil dejaven v v Gornjesavski dolini, Bohinju in ravninskih predelih levega brega Save. Od začetka leta 1943 so odredove enote posegale tudi na Koroško.

*

Od blizu 3200 partizanov, o katerih smo zbrali podatke, jih je med vojno izgubilo življenje v odredu in drugih partizanskih enotah okoli 1070. Od več kot deset tisoč ljudi, ki so šli v partizane z območja sedanje gorenjske regije, jih je v partizanih izgubilo življenje več kot 2500. Tudi to priča, da je bil odred nosilna gorenjska partizanska enota.

Med padlimi, ujetimi in ustreljenimi oz. v koncentracijskih taboriščih preminulimi partizani, ki so bili daljši ali krajši čas v odredu in II. oz. Poljanskem bataljonu jih je leta 1942 padlo okoli 110, leta 1943 več kot 300, leta 1944, do razpustitve odreda več kot 330 in od razpustitve odreda do konca vojne še okoli 325.

Zbrali smo podatke za 327 partizanov, ki so izgubili življenje v odredu in II. oz. Poljanskem bataljonu (poleg njih je padlo še več kot dvajset neznanih borcev). V bojih jih je izgubilo življenje 244. Od več kot 145 ujetih so jih 71 ustrelili, 11 jih je preminulo v koncentracijskih taboriščih.

V letu 1942 je padlo ali bilo ustreljenih 87 borcev Gorenjskega odreda in II. oz. Poljanskega bataljona. Od januarja do konca julija 1943 je na ta način izgubilo življenje 68 odredovih partizanov, od avgusta do decembra 1943 24 in v letu 1944 65.

Števila sovražnikov, padlih v bojih z odredom, ne poznamo. Verjetno pa jih je bilo nekaj sto.

*

Odredne akcije so imele širok odmev pri sovražniku in med domačini. Eno od sredstev, s katerimi je sovražnik skušal zavreti odredovo vojaško dejavnost, je bilo streljanje talcev. Od 1. julija 1942 do 15. januarja 1944 so nacisti kot odgovor na odredove akcije ustrelili v osmih skupinah 157 talcev.

*

Kljub premoči sovražnika in pomanjkljivi lastni oboroženosti je odred izvedel na stotine napadov na sovražnika. Med najbolj odmevne sodi prodor odrednega štaba s 3. četo II. oz. Stražišarjevega bataljona in Koroško četo v Bistrico v Rožu na Koroškem med 17. in 18. majem 1943, pri katerem so onеспособili tovarno in osvobodili sovjetske državljane. Med napadi na prometno omrežje je v ospredju akcija I. oz. Cankarjevega bataljona, ki je na večer 25. junija 1942 požgal železniški in cestni most v Mostah blizu Žirovnice. Med zasedami sta bili najuspešnejši zaseda IV. oz. Selškega bataljona 31. marca 1943 v Jesenovcu blizu Železnikov, pri kateri je padlo 12 orožnikov in zaseda 2. minersko-sabotažnega voda 20. junija 1944 pri Palovičah pod Dobrčo, pri kateri padlo 10 sovražnikov in so partizani požgali dva kamiona.

Med napadi na sovražne postojanke je bil najdrznejši vdor borcev I. (prej III. oz. Planinčevega) bataljona v noči s 6. na 7. avgust 1944 v domobransko postojanko v Lescah. Padlo je 6 domobrancev.

Odredovo močno orožje so bile diverzantske akcije. Z njimi so ogrožali sovražnika tudi v najbolj varovanih centrih (Bled: razstreljeni transformator, bencinska črpalka, kavarna, sedež gestapa, zaplenjeno orožje). Diverzije na prometnem omrežju so večkrat opravili s priročnimi sredstvi (požigi cestnih mostov, ročno razmikanje tračnic), v letu 1944 pa so izvedli tudi številna miniranja. Partizani so uničili ali poškodovali več kot 20 cestnih mostov, okrog 30 lokomotiv, na desetine vagonov, mnoge tirnice, okrog 20 železniških poslopij.

Proizvodnjo za vojaške potrebe je odred najbolj motil z mobilizacijo delavcev. V noči od 28. na 29. avgust 1942 so borci I. oz. Selške čete II. oz. Poljanskega bataljona onеспособili tovarno Plamen v Kropi. Partizani so preprečili izkoriščanje gozdov s prepovedjo poseka, uničenjem nekaj žičnic, žag in skladišč lesa. Rušili so električne vode k tovarnam in elektrocentrale (zlasti Kranjske industrijske družbe na Jesenicah in obratov v Trziču).

Žagali so telefonske vode in pobirali žico.

Večkrat so vdrl v občinske urade in jih onеспособili. K razkroju okupacijskega sistema so prispevali tudi z onemogočanjem delovanja vermanšafta, preganjanjem nemških kolonistov in s preprečevanjem mobilizacije Gorenjcev v nemško vojsko.

Zato, da so preprečevali nastanek novih sovražnih postojank, so uničili ali onеспособili za bivanje okoli 40 stavb.

*

Moralni vzorniki partizanov so bili neustrašni borci. Čeprav so sprejemali vojna tveganja, partizani niso šli v napad preziraje lastno življenje niti niso sprejemali frontalnih spopadov s sovražnikom. Udarjali so iz zasede, pred sovražnimi napadi so se navadno umikali in se porazdelili.

Svojih padlih partizani večkrat niso mogli zavarovati. Nad trupli nekaterih so se sovražniki izživljali. Kjer so mogli, so partizani svoje padle pokopali in vzdrževali njihove grobove. Spominjanje so obujali na prireditvah, v žepnih časopisih, dnevnikih poveljih.

*

Vsakdanja partizanska izguba je bila smrt enega, dveh v sovražni zasedi, manjšem spopadu. Nekajkrat so partizani doživeli večje izgube. Najhujše izgube je imel II. oz. Poljanski bataljon v ofenzivi Encijan leta 1942 (15 padlih in 4 ujeti v hajki na Blegosu, 27 padlih na Lipniški planini). 18. januarja 1943 je bilo v zemljanki v Košančevem grabnu ubitih sedem in ujetih pet partizanov 1. oz. Poljske čete III. oz. Kebetovega bataljona. 25. februarja 1943 je bila med Špičastim hribom in Smolevim obkoljena 1. četa I. oz. Gregorčičevega bataljona. Padlo je 7 borcev, 17 novincev je bilo ujetih. 3. julija 1943 so bili obkoljeni borci 2. čete II. oz. Stražisarjevega bataljona in udarnega voda. 13 borcev je padlo, 22 je bilo ujetih. 2. decembra 1943 je bilo na Žirovskem Vrhu ujetih 9 kurirjev postaje G-9. 28. januarja 1944 je bila napadena 3. oz. Kranjska četa na Kozjeku pod Storžičem. Padlo je 6 borcev, nekaj je bilo ujetih. I. (prej III. oz. Planinčev) bataljon je 6. julija 1944 padel v zasedo pri prečkanju Save pod Podnartom. Po nepreverjenih podatkih je padlo od 13 do 16 borcev, od 10 do 15 pa jih je bilo ujetih.

*

Odred se je moral za svoje preživetje zelo truditi. Veliko večino potrebnega si je zagotovil sam na svojem območju delovanja. V letu 1942 so se partizanske enote morale znajti v največji meri same, od konca leta 1942 in zlasti od leta 1944 so jim pomagali politični delavci partizanskega gibanja. Posebej občutljivo vprašanje je bilo oskrbovanje s hrano. Gorenjske partizanske enote niso bile lačne. Od jeseni 1943 so jim praviloma odkazovale hrano gospodarske komisije, nekaj pa so je zbrali sodelavci partizanskega gibanja s prostovoljnimi prispevki. Večina potrebnih stvari je bila zbrana z zaplembami (oblika prisilne oddaje) in kazenskimi zaplembami. Tako so jemali imetje izseljencev, ki ga je zaplenil okupator, tisto, kar je okupator določil za prisilno oddajo, imetje dezertarjev in nasprotnikov partizanov. Precej blaga so partizani dobili v trgovinah in skladiščih.

Kolikor so partizani imeli denarja, so z njim del odvzetega poplačali, za nekatere odvzeme pa so izstavili potrdila.

Partizanski intendantni so bili odgovorni za nadzor nad prejetim in izdanim blagom, njegov transport in skladiščenje. Skrbeli so za pravično razdelitev "kolektiva" - to je skupnega premoženja enote.

*

Telesno vzdržljivost so partizani dokazali pri vzpostavljanju transportnih in kurirskih zvez. Predvsem na lastnih ramah so morali tovoriti hrano, municijo, pošto. Med najuspešnejše partizanske transportne podvige uvrščamo prehode novincev čez nemško-italijansko mejo, ki so potekali od pomladi 1943. Teh dobro zavarovanih in prikritih pohodov sovražniki niso odkrili. Uspešni so bili tudi prenosi municije in orožja s Primorske na Gorenjsko.

Od poletja 1943 do marca 1944 je bil odred odgovoren za mrežo kurirskih postaj gorenjskih relejnih linij. Tako je v tem obdobju vzdrževal partizanski komunikacijski sistem na Gorenjskem.

Od začetka svojega delovanja je imel kurirje za zveze med svojimi enotami, nadrejenimi štabi in s političnimi vodstvi, v letu 1944 je vzpostavil vojaške štafetne kurirske linije, imel radijske zveze, signaliste in del telefonskega omrežja.

Poleg tega je vzdrževal številne stike z okoliškim prebivalstvom, borci pa so, kolikor je bilo mogoče, vzpostavljali zveze s svojci.

*

Odred je od 1942 do 1944 vzpostavil na svojem operativnem območju zdravstveno mrežo z 9 ambulantami in 2 bolnicama. V teh ustanovah so nudili zdravstveno pomoč tudi drugim partizanom. Poleg tega so ranjenim in bolnim partizanom pomagali številni civilni zdravniki in prebivalci.

*

V letu 1942 partizanska obveščevalna služba ni bila posebej organizirana. Nato se je razvila od obveščevalcev enot v prvi polovici leta 1943 do več obveščevalnih centrov sredi leta 1944. Obveščevalci so zbirali podatke o sovražnih postojankah, posadkah, njihovi oborožitvi in premikih, o upravi, prometu in gospodarstvu, o nasprotnikih partizanov med domačini. Dobivali so jih od svojih zaupnikov, tesno pa so sodelovali z varnostno- obveščevalno službo in političnimi delavci.

Poleg tega so v enotah razvili prvine protiobveščevalnega dela. Notranji nadzor v enotah je obsegal predvsem omejitve gibanja pripadnikov enot in nadzor nad njimi, preverjanje novincev in osumljenih (gestapovski vrinjenci).

Posebno pozornost so partizani namenili zavarovanju bivališč, pohodov in akcij z različnimi oblikami prikrivanja (konspiracije), s stražami, patroljami.

Oblika prikrivanja in zavarovanja je bilo nadevanje ilegalnih imen za partizane, pa tudi za posamezne lokacije.

*

Od delavnic je odred vzpostavil v letu 1944 tri orožarske in eno čevljarsko. Tiskovine in druge tiske so razmnoževali v odrednih tehnikah A in B.

*

Največ so se partizani naučili med izpolnjevanjem različnih nalog. Že v letu 1943 in zlasti v letu 1944 so nekateri partizani iz odreda opravili različne vojaške (pri Glavnem štabu, IX. korpusu in 31. diviziji) in politične (partijske) tečaje.

*

Vojna je za partizane po eni strani pomenila duhovno, socialno, čustveno, telesno, materialno ogroženost in osiromašitev, po drugi strani pa je bila za mnoge silovit življenjski izziv.

Partizani na Gorenjskem v času delovanja odreda niso izbojevali trdnjkejšega osvobojenega ozemlja in so bili stalno izpostavljeni nevarnosti sovražnega napada. Zato so morali pogosto menjavati taborišča. Pretežno so živeli na prostem. Dejstvo, da so postavili precej več kot sto stalnih postojank, od katerih jih je bilo odkritih in napadenih v času, ko so bile obljudene, le nekaj, kaže, da so partizani uporabili svoje dobro poznavanje ozemlja, in tudi na to, da jih je prebivalstvo podpiralo in varovalo.

Partizanska prehrana je bila zadostna, čeprav obroki niso bili dovolj raznovrstni. Kuhali so predvsem v kotlu, prehranska stalnica je bila mešta (sestavine moka, krompir in zabela).

Partizani so se oblačili predvsem v lastna oblačila, bolj so se uniformirali šele v letu 1944.

Za čistočo so precej skrbeli. V taboriščih so postavili stranišča, občasno so se umivali (mila je manjkalo). Ušem se niso mogli izogniti. Skoraj vsi so bili obriti (večina pa še golobradi).

Orožje in municija sta določala partizanski ritem. Odred in zlasti II. oz. Poljanski bataljon (orožje s predvojnne Rupnikove obrambne linije) sta bila v letu 1942 zadovoljivo oborožena. Odred je imel dovolj oborožitve tudi v zadnjih mesecih leta 1943 (malo borcev in orožje, dobljeno po kapitulaciji Italije). V prvi polovici leta 1943 in v letu 1944, ko je odred intenzivno mobiliziral, pa je bila oboroženost skromna. Tudi do polovica (in v nekaterih enotah še več) borcev je bilo neoboroženih, na vsakega je prišlo po nekaj deset nabojev in navadno niti ena bomba. Spoznavanja orožja in vojaških večšin so se učili pri vojaških urah.

*

Partizansko gibanje je bilo narodnoosvobodilno, vendar je njegov značaj bistveno določala njegova voditeljica, revolucionarna Komunistična partija. Ta je spodbudila odporniško gibanje in ga vodila. Razumljivo je, da je z naraščanjem vpliva partizanskega gibanja rasla tudi verjetnost revolucionarnega prevzema oblasti.

Odred in II. oz. Poljanski bataljon sta v letu 1942 zdržala najhujši sovražni pritisk. Jeseni 1942 so iz gorenjskih partizanskih enot poslali prve politične organizatorje, ki so vzpostavili mrežo sodelavcev partizanskega gibanja. Še več političnih delavcev so iz odreda poslali leta 1943. Razen političnih vodstev se je v letu 1943 razvila varnostno- obveščevalna služba. V letu 1944 so se te prvine partizanskega gibanja v oblikovanju njegove državnosti osamosvojile.

*

Odred je ob tem, da je zagotovil vrsto kadrov za politična vodstva, izvedel tudi del represivnih ukrepov proti partizanskim nasprotnikom med domačini. Mednje sodijo opozorila, kazenske zaplembe in usmrtilve. V enotah so partizane kaznovali z opozorili, bojkotom, premestitvami, degradacijami, usmrčitvami (predvsem tiste, ki jih je v enote vrnil okupator, dezertarje, redke zaradi disciplinskih prekrškov).

Odred in II. oz. Poljanski bataljon sta do vzpostavitve varnostno-obveščevalne službe v letu 1943 (nekaj tudi pozneje) usmrtila več kot 135 domačinov. O usmrčitvah so v večini primerov odločali kolektivno (sodelavci partizanskega gibanja, politični delavci, štabi, partijske celice).

*

Splet odnosov, ki so se razvili v partizanih, je bil določen z ustrojem gibanja in prilagojem razmeram, v katerih je to delovalo.

Ko so se odločali o napredovanjih, so upoštevali predvsem partizanski staž (že nekaj mesecev partizanjenja je veliko pomenilo), partijsko organiziranost, hrabrost, sposobnost za vodenje in čustveno uravnoteženost. Položajev je bilo na razpolago veliko, tudi zaradi številnih smrti, premestitev in reorganizacij. Štabi so bili nekaj časa maloštevilni, potem pa so imeli kar precej članov (vojaški in politični funkcionarji, vodje odsekov). Pri imenovanjih funkcionarjev so imeli včasih pomembno besedo kolektiv enote, partijsko organizirani borci ter politična vodstva, v glavnem pa nadrejeni štabi.

Poveljevanje je v partizanih potekalo tako, da je bilo operativno poveljevanja prepuščeno štabom enot, ki so izvajale akcije. Nadrejeni so pogosto obiskovali enote. Že v letu 1943 in zlasti v letu 1944 so v enotah poznali pisana dnevna povelja ipd..

Slepa vojaška pokorščina se v partizanih ni uveljavila. Vseskozi je pri oblikovanju odnosov v enotah imel pomembno vlogo kolektiv enote, prвина samoupravnega urejanja odnosov v skupnosti.

Novince so vpeljali v enote s prisego. Štabi so krepili moralo enot s poudarjanjem partizanske odločnosti in nepopustljivosti. Najboljše borce in poveljnike so spodbujali s pohvalami.

Svetel vzor so videli v boju narodov Sovjetske zveze. Učinkovitost delovanja enot so skušali krepiti s tekmovanji. Odredne enote so sodelovale pri tekmovanju v počastitev tretje obletnice Osvobodilne fronte od 27. maja do 27. julija 1944.

Z razvojem partizanske države se je okrepilo administriranje. Partizani so zlasti v letu 1944 napisali nič koliko dnevni, dvodnevni, štirinajstdnevni, mesečni, redni in izredni poročil. Življenje marsikoga je bilo ujeto v ritem datumov in obrazcev poročanja.

V partizanih so bili cenzurirani vsebina prireditev, objavljena besedila in pošta. Eden prvih partizanskih tiskov, ki je doživel zaplembo, je bila ena od števil odrednega Gorenjskega partizana.

S položajem žensk se v odredu niso kaj prida ukvarjali, namenili so jim predvsem kuhanje, pranje in administrativna opravila.

Ljubezni vojna ni naklonjena, a zatreči je ni bilo mogoče. Zgodbe parčkov, ki so nastali v odredu, so bile večinoma povezane s tragičnimi vojnimi zapleti.

Organiziranega verskega življenja v enotah ni bilo, čeprav so protiverske nastope označevali za prepovedano partijsko sektaštvo.

*

Vzdušje v partizanskih enotah je odločilno oblikovalo agitacijsko-propagandno delo. Do oktobra 1943, ko je nastal odredni propagandni odsek, so bile odredne enote vezane predvsem na gradivo političnih vodstev in nadrejenih štabov. Je pa odred ostal še naprej vezan na teme, ki so jih obravnavala in popularizirala osrednja vodstva. Glavna naloga je bilo propagiranje ciljev partizanskega gibanja in odgovarjanje na sovražno propagando. Poudarjali so narodnoosvobodilni pomen boja, ni bilo dovoljeno postavljanje razredno-revolucionarnih ciljev v ospredje. V enotah so organizirali redne politične ure, kulturne večere, petje narodnih in partizanskih pesmi ipd.. S temi programi so nastopali tudi na mitingih med civilnim prebivalstvom. Radoživost partizanov se kaže mdr. v humornih vložkih, ki jih najdemo predvsem v številnih žepnih časopisih odrednih enot. Slednji so tudi dokaz o partizanski pismenosti. V odredu je delovalo nekaj vidnih partizanskih piscev (Bogo Flander, Oto Vrhunec, Anton Pipan), Gorenjskega partizana je opremiljal France Slana.

*

Odločilen vpliv Komunistične partije v enotah je utrjevalo dejstvo, da so bili funkcionarji praviloma člani Komunistične partije. V enotah so delovali številni politični organizatorji (politkomisarji, namestniki politkomisarjev, politdelegati). Stalno so si prizadevali, da bi med člane in kandidate Komunistične partije ter med člane Zveze komunistične mladine sprejeli čim več borcev. Število organiziranih se je zaradi številnih premestitev in novincev v posameznih enotah in po obdobjih precej spreminjalo, povprečno pa je bila partijsko organizirana približno polovica moštva.

Partija je s tem, ko je članom dodelila odgovornosti za posamezne sektorje življenja v enoti, prevzela nadzor nad enotami. Zanimiv poskus urejanja odnosov v partijskih vrstah je bila kritika in samokritika. Partijske kazni so bile razmeroma redke.

Čeprav o komunizmu večina članstva ni vedela kaj dosti, pa se je v enotah kovalo tako trdno kot trdo partijsko jedro.

*

Vsakodnevno dogajanje se je združilo v množico dosežkov, zmag in porazov, naporov in sprostitev, radosti in solz, ki so se nabrale v nekaj več kot dveh letih delovanja odreda.

Vsakdanja vojaška opravila enot so bile straže, izvidnice, patrulje, poizvedovanja. Na vsakih nekaj dni so enote odhajale po hrano, v mobilizacije, se spopadale s sovražnimi enotami, kaznovale nasprotnike med domačini, menjavale kraje bivanja. To pomeni 5-6 000 novih borcev, ki jih je zbral odred, na stotine dogodkov, v katerih so padali ljudje, na stotine prehranjevalnih in preskrbovalnih akcij, na tisoče mitingov, vojaških in političnih ur, na stotine menjav taborišč, tisočletja stražarjenj, patrulj, poizvedovanj, zased, pohodov. Neskončne prehojene poti borcev, otovorjenih z lastno opremo, strelivom, razstrelivom, hrano, ranjenci, pošto... Pri vsem tem pa slabo oboroženih ali celo neoboroženih, z malo streliva, bomb in razstreliva.

V takih razmerah je rasla partizanska skupnost, ki je mnogim ostala v spominu kot človeško doživetje, ki jih je povezalo, ki je med njimi staklo vezi vzajemnosti in tovarištva. Svojo življenjsko potenco je ta skupnost izkazala v boju proti okupatorju in s tem, da je vzpostavila možnosti za nastanek novega oblastnega reda.

Gorenjski odred je bil osrednja gorenjska partizanska enota. Vzdržal je sovražni pritisk na območju, ki ga je okupator določil za priključitev k rajhu. Prešel je skozi štiri organizacijske oblike, razvil ustrezne službe (posebej intendanco, zveze in transport, obveščevalno in protiobveščevalno službo ter saniteto). Opravljal je tudi naloge varnostno-obveščevalne službe in bil del partizanske sodne oblasti. Uspešno je mobiliziral, napadal sovražnika po celotnem gorenjskem ozemlju. Posrečilo se mu je zagotoviti si razmeroma dobro prehrano, bival je v trdem naravnem okolju. Vodenje odreda, njegovo vojskovanje in delovanje, notranje vzdušje v enotah in njihovo nastopanje med civilnim prebivalstvom je usmerjala Komunistična partija.

VIII. del

**VIRI,
LITERATURA
IN OPOMBE**

UVOD

Pomladi 1991 je Skupnost borcev Gorenjskega odreda sklenila pogodbo z raziskovalno skupino, v kateri smo bili France Benedik, Nataša Budna, Jože Dežman in Janez Lušina. Kot vodja skupine sem pripravil scenarij raziskave; raziskovalna skupina ga je sprejela in predložila komisiji, ki jo je imenovala Skupnost.

Ko smo se opredeljevali za izhodiščna razmerja pri svojem ukvarjanju z zgodovino Gorenjskega odreda, je bilo naše temeljno izhodišče predstaviti življenje in delovanje odreda ter ovrednotiti njegovo vlogo med drugo svetovno vojno na Gorenjskem. Po dogovoru z naročnikom je opisano tudi delovanje II. oz. Poljanskega bataljona I. grupe odredov v letu 1942.

Drugo izhodišče je bilo, da bomo izluščili posamezne življenjske plasti, ki so bile najbolj pomembne v odredovem bivanju, in jih predstavili v razponu od streljanja in razstreljevanja do golaža in uši, od revolucionarnosti do narodnega prebujenja, od propagande do pesmi, od ljubezni do smrti. Več je miselnih spodbud, na katerih temelji takšna vsebinska zasnova besedila, vendar naj omenim eno.

Leta 1989 je v New Yorku izšla knjiga Paula Fussla Čas vojne- razumevanje in obnašanje v drugi svetovni vojni. Fussel, sam vojak v drugi svetovni vojni, je knjigo posvetil očetu in materi, ki sta mu pošiljala na fronto nogavice in knjige. Avtor je željo po spoznavnem preboju, ki ga je vodila pri pisanju knjige, izrazil v uvodnih mislih. Upravičeno trdi, da je to knjiga o duševni in čustveni kulturi Američanov in Britancev med drugo svetovno vojno, o racionalizacijah in evfemizmihi, s katerimi so ljudje poskusili obvladati nesprejemljivo stvarnost vojnih let od 1939 do 1945. Pisal je o zelo hudih frustracijah poželenja oz. hrepenenja v vojni in o nekaterih možnostih njegovega zadovoljevanja. Fussel je izhajal iz tega, da je vojna škoda na telesih, zgradbah, letalih, tankih in ladjah očitna. Manj očitna je škoda, povzročena razumu, sposobnosti razlikovanja, poštenosti, individualnosti, celovitosti, prijateljstvu in ironiji, ne da bi posebej omenjal zasebnost in duhovnost. Petdeset let so zavezniško bojevanje prikazovali prečiščeno in romantizirano do nespoznavnosti zaradi sentimentalnosti oz. osladnosti, prismojenega domoljubja, nevednosti in krvočnosti. Fussel je pisal svojo knjigo zato, da bi uravnotežil tehtnico. Tudi Rado Jan je, ko je bral osnutek besedila o odredu, ocenil, da je nastajanje novega ravnotežja tisto prizadevanje, ki pomembno označuje naše delo. (114, 241)

Tretje izhodišče, ki smo se mu ob začetku dela zavezali, je skupinsko delo. V arhivu Skupnosti je zbrano bogato gradivo, ki smo ga člani skupine še dopolnili s pregledom novih virov in z oblikovanjem računalniških zbirk podatkov. Iz kazala je razvidno, kdo od članov skupine je sodeloval pri pisanju posameznih poglavij oz. delov besedila. Vendar, čeprav besedilo lahko označimo kot zbornik, smo z Janezom Lušino in Natašo Budna po tem, ko smo po sprejetem scenariju oblikovali poglavja, medsebojno sodelovali in se opozarjali na gradivo, ki je prihajalo v poštev.

Pripoved smo snovali tako, da smo izluščili tiste strukturno- razvojne prvine, ki so najbolj značilne za življenje in delovanje partizanskih enot na Gorenjskem. Večina poglavij je zgrajena tako, da v njih predstavljamo svoje glavne ugotovitve, ki jih dokazujemo in ponazarjamo z navedbami iz virov ter ustreznimi prilogami. Naš namen ni bilo vseobsežno prikazovanje posameznih tem, ampak smo se omejili na tiste dokaze in zgodbe, ki govorijo o povprečnostih oz. vsakdanjostih, pa tudi na tiste, ki se umeščajo na tak ali drugačen rob partizanskega in sploh vojnega življenjskega kroga.

Zavedamo se, da obstaja še cela vrsta virov, ki bodo prihodnjim raziskovalcem omogočili, da bodo posamezna vprašanja, ki jih mi nismo celovito pretehtali, še dodatno raziskali in dopolnili ali preduргučili dejstva, kot smo jih predstavili mi. Naša pripoved še vedno temelji predvsem na odredovih virih, torej virih, ki jih je ustvarilo partizansko gibanje, manj pa je bilo uporabljeneга okupatorskega gradiva, gradiva partizanskih nasprotnikov med domačini in drugih sodobnikov dogodkov.

Osnutek besedila je prebrala skupina partizanov, ki so se vsi po vrsti ukvarjali oz. se še ukvarjajo z raziskovanjem dogodkov, katerih sodobniki so bili med vojno in tudi s pisanjem o njih. Napisali so več kot sto strani razmišljanj, načelnih in konkretnih pripomb, vrsto katerih smo pri zaključnem oblikovanju besedila upoštevali. Predvsem o terminoloških vprašanjih smo se pogovorili na skupnem sestanku. Upoštevali smo tudi nekatere pripombe recenzentov, ki sta ocenjevala besedilo za Komisijo za zgodovino pri Republiškem odboru Zveze združenj borcev.

Četrto izhodišče, ki smo ga upoštevali po dogovoru z naročnikom, je bilo, naj bo besedilo čim manj obremenjeno s kritičnim aparatom.

VIRI, LITERATURA IN OPOMBE

Arhivi

Arhiv Gorenjskega odreda ni v celoti ohranjen. Tudi shranjen ni na enem mestu. V skladu z vsebinsko zasnovno besedila smo iskali vire, ki so nam omogočili oblikovati vsaj delne odgovore na zastavljena vprašanja in s tem pregled nad razvojem, delovanjem in življenjem odreda.

I. ARHIV GORENJSKEGA MUZEJA, KRANJ

1. FASCIKEL 1a: Arhiv iz jame Pasice

V letih 1959 in 1960 so pod Ostro pečjo nad Globokim v jami Pasici našli arhiv, v katerem so dopisi osrednjih partizanskih vodstev, dopisi Vinka Hafnerja na različne naslove in poročila odrednih enot iz zadnjih mesecev leta 1942 in prvih mesecev leta 1943.

2. FASCIKEL 18: Arhiv Gorenjskega odreda iz leta 1944

Tri mape vsebujejo dele arhivov odrednih enot (štirje bataljoni, transportne karavle, transportne čete in minersko-sabotažni vodi oz. minerske čete) iz pomladi in poletja (predvsem julij in avgust) 1944, odrednega obveščevalnega odseka od februarja do avgusta 1944, odrednega štaba iz avgusta 1944 in popisne liste funkcionarjev.

II. ARHIV INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO (ZDAJ ARHIV SLOVENIJE), LJUBLJANA

3. FASCIKEL 2: Arhiv Jožeta Gregorčiča

Leta 1944 so partizani našli snopič dokumentov I. grupe odredov, ki jih je pred smrtjo shranil Jože Gregorčič. Dokumenti omogočajo spoznavanje delovanja I. grupe odredov, II. oz. Poljanskega bataljona in Gorenjskega odreda v poletju 1942.

4. FASCIKEL 660: Dopisi vojaških enot v letu 1942 in 1943

Prva mapa tega fascikla vsebuje dokumente, ki dopolnjujejo tiste o delovanju odreda v letu 1942 v arhivu Jožeta Gregorčiča, in poročila partijskih organizacij Gorenjskega odreda, ki dopolnjujejo tista, ki so shranjena v arhivu nekdanjega Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (zdaj Arhiv Slovenije).

5. FASCIKLI 293, 293a, 293B: Arhiv Gorenjskega odreda od oktobra 1943 do septembra 1944

V teh fasciklih so najpomembnejši viri za preučevanje odredne zgodovine od oktobra 1943 do ukinitve odreda. V fasciklu 293 so pomembna dnevna poročila odrednih enot (koniec leta 1943), njihove kronike in prejeti dopisi od nadrejenih vodstev, v fasciklu 293a odredna situacijska poročila, dnevna obveščevalna poročila in gradivo odsekov, ki so delovali pri odredu v letu 1944, v fasciklu 293b pa prejete okrožnice in ukazi.

6. FASCIKEL 249: Podatki o poveljnikih

V tem fasciklu so popisni listi za vrsto poveljnikov Gorenjskega odreda.

7. NEMŠKI arhiv

V gradivu okupatorskih enot, ki so se spopadale z odredom, smo poiskali nekaj ilustrativnih dokumentov (arhiv gorenjskega orožništva).

III. ARHIV CENTRALNEGA KOMITEJA ZVEZE KOMUNISTOV SLOVENIJE (ZDAJ ARHIV SLOVENIJE), LJUBLJANA

8. DOKUMENTI Ivana Mačka-Matije

9. ŠKATLA 34: fond Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije

10. ŠKATLA 71: fond Partizanskih odredov

11. ŠKATLI 85, 86: fond Pokrajinskega komiteja Komunistične partije za Gorenjsko

Odredno delovanje v letu 1943 najbolje ilustrirajo zapisniki in poročila, ki so jih za nadrejena vodstva Komunistične partije pisali partijski in vojaški funkcionarji odrednih enot. Ohranjena so poročila odrednih enot od februarja do avgusta 1943.

12. EVIDENČNI dokumenti članov Komunistične partije

Pregledani so bili popisni listi za poveljnike.

IV. ARHIV SKUPNOSTI BORCEV GORENJSKEGA ODREDA V ARHIVU GORENJSKEGA MUZEJA, KRANJ

13. DOKUMENTI o Gorenjskem odredu v poletju 1944

V mapi izvirnih dokumentov iz poletja 1944 so zanimiva predvsem poročila o minerskih akcijah.

V. ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA-ENOTA ZA ŠKOFJO LOKO, ŠKOFJA LOKA

14. FASCIKLI 4, 5, 6:

V fasciklu 4 je ohranjenih nekaj dokumentov odrednega štaba in njegovih odsekov. Dragocen je arhiv I. oz. Tomaževega bataljona ter njegovih čet (predvsem 1. in 2.) iz prve polovice leta 1944 v fasciklu 5. V fasciklu 6 je mapa z dokumenti odredne puškarske delavnice A.

Računalniške zbirke podatkov

Zbirke podatkov so nastajale in njihove obdelave potekale v različici programa Armida avtorice Darje Plevel. Le prvi spodaj naštetih zbirki podatkov sta urejeni v programu D-base. Vse zbirke so shranjene v Gorenjskem muzeju. V arhivu Gorenjskega muzeja so shranjene tudi kartoteke, iz katerih so bili izpisani podatki.

15. France BENEDIK: zbirka podatkov Vojaške akcije Gorenjskega odreda

France Benedik je v arhivih, objavljenih dokumentih in drugih besedilih ter spominskih virih zbral osnovne podatke o odredovem vojaškem delovanju. V računalnik je vpisal podatke o tem, kje in kdaj je bila akcija izvedena, katera enota jo je izvedla in kakšni so bili njeni učinki (izgube, mobilizirani, materialna škoda).

16. France BENEDIK, Jože DEŽMAN: zbirka podatkov Slovenci, ki so jih usmrtili partizani Gorenjskega odreda

Na podlagi podatkov iz popisa odredovih akcij Franceta Benedika in podatkov, zbranih v arhivu Ministrstva za notranje zadeve ter dopolnitev iz drugih virov je Jože Dežman sestavil seznam Slovencev, ki jih je usmrtil odred v času svojega delovanja.

17. Nataša BUDNA: zbirka podatkov Borci Gorenjskega odreda

18. Nataša BUDNA: zbirka podatkov Poveljniki Gorenjskega odreda

Janez Mohor je za Skupnost borcev Gorenjskega odreda vodil kartoteko partizanov Gorenjskega odreda, ki so delovali v Skupnosti. Kartoteka je shranjena v arhivu Skupnosti. Nataša Budna je to kartoteko, ki je zajemala okrog tisoč oseb, dopolnila s podatki iz naslednjih virov:

- medvojni dokumenti v arhivih Gorenjskega muzeja, Inštituta za novejšo zgodovino, Centralnega komiteja Zveze komunistov;
- spominski viri in literatura;
- življenjepisi padlih borcev, talcev in žrtev fašizma za občine Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Tržič v arhivu Gorenjskega muzeja;

- knjige zapornikov iz kaznišnice v Begunjah v arhivu Gorenjskega muzeja;

- članski dokumenti v arhivu občinskega odbora Zveze združenj borcev Škofja Loka.

V računalnik so vpisani biografski podatki (priimek, ime, partizansko in hišno ime, datum in kraj rojstva, spol, stan; datum, kraj in vzrok smrti, bivališče, poklic; v katerih vojaških enotah je popisani bil in koliko časa; katere oblike nasilja je pretrpel). Ob teh osnovnih podatkih so pri posameznikih vpisane pripombe oz. zgodbe, ki natančneje pojasnjujejo njihovo usodo.

Med poveljnike je Nataša Budna štela tudi člane štabov in nekaj administratork.

19. Jože DEŽMAN: zbirka podatkov Druga svetovna vojna med Julijci in Karavankami

V tej zbirki podatkov so vpisane različne posledice vojne za okoli 13000 od 36000 prebivalcev območja medvojne partizanskega jeseniškega okrožja. Na podlagi primerjave teh podatkov s podatki z drugih območij Gorenjske smo oblikovali nekatere ocene posledic vojne na Gorenjskem.

20. Monika KOKALJ: zbirka podatkov Gorenjski domobranci

Kronike odrednih enot

Prve mesece 1944 so odrednim enotam naročili pisanje kronik. Kronike nekaterih odrednih zdravstvenih postaj so bile objavljene v Zborniku dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem I (od septembra 1941 do 30. junija 1944), druge kronike so shranjene v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino.

21. KRONIKA I. čete I. ali Tomaževega bataljona Gorenjskega odreda od februarja do aprila 1944

22. KRONIKA II. oz. Vekotovega bataljona od 27. januarja do 31. marca 1944 (pisal Tone Pogačnik-Marij)

23. KRONIKA II. oz. Vekotovega bataljona od 1. do 30. aprila 1944 (pisal Tone Pogačnik-Marij)

24. KRONIKA II. oz. Vekotovega bataljona za maj 1944 (pisal Tone Pogačnik-Marij)

25. KRONIKA III. oz. Planinčevega bataljona od 1. marca do 30. aprila 1944 (pisal Alojz Hrast-Oko)

26. KRONIKA III. oz. Planinčevega bataljona za maj 1944 (pisal Alojz Hrast-Oko)

27. KRONIKA 1. minerske čete Gorenjskega odreda do srede aprila 1944. Zajema tudi delovanje II. minerskega voda Grintavec od 1. septembra 1943 do 7. marca 1944, ko je bila ustanovljena 1. minerska četa (pisal Milan Medvešček-Drago)

28. KRONIKA 2. minerske čete Jelovica od 1. marca do 15. aprila 1944

29. KRONIKA 1. minersko-sabotažnega voda Gorenjskega odreda od konca aprila do konca maja 1944 (pisal Milan Medvešček-Drago)

30. KRONIKA 2. minersko-sabotažnega voda od začetka do konca maja 1944

31. KRONIKA odredne bolnišnice I. od ustanovitve do konca aprila 1944 (pisal Franc Dijk-Štefan)

32. AMBULANTA B (pisal Lojze)

33. AMBULANTA E: Kronika za april 1944 (pisal Jože Ravnik- Izidor)

34. AMBULANTA E: Kronika za maj 1944 (pisal Jože Ravnik-Izidor)

35. AMBULANTA F(Hribar), Kronika od nastanka do konca aprila 1944 (pisal Gregor)

36. KRONIKA Ambulante D (pisal Vinko Kiršner-Viktor)

37. KRONIKA tehnike A (pisal Franjo Kosec)

38. KRONIKA tehnike B od 8. marca do 30. aprila 1944 (pisal Marjan Masterl-Brenko)

39. KRONIKA tehnike B za maj 1944 (pisal Marjan Masterl-Brenko)

40. KRONIKA 1. transportne karavle (pisal Franc Končan)

Žepni časopisi Gorenjskega odreda:

Žepne časopise in druge tiske, nastale v odredu, v najbolj izpopolnjenem obsegu hranijo v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino, nekaj pa jih je tudi v drugih arhivih. V seznamu navajamo tudi nekaj podatkov o žepnih časopisih, ki niso ohranjeni, so pa omenjeni v poročilih in spominih.

41. GORENJSKI PARTIZAN, odredni časopis. Ohranjene so številke 1 (1. december 1943), 2 (15. december 1943), 3 (1. januar 1944), 4 (15. januar 1944), 5 (1. februar 1944), 6 (februar 1944), 7-8 (25. marec 1944), 9-10 (april 1944), 11-12 (maj 1944), 13 (junij 1944), 14 (15. junij 1944), 15 (1. julij 1944), 16-17 (15. julij 1944).

42. Neznani naslov, I. oz. Gregorčičev bataljon, 1943, ni ohranjen

43. PARTIZAN POD STORŽIČEM, V. oz. Kokrški bataljon, 1943, ni ohranjen 44. Neznani naslov, VII. oz. Kranjski bataljon, ni ohranjen

45. Neznani naslov, IX. oz. Dražgoški bataljon, ni ohranjen

46. PARTIZANSKI GLAS, 1. oz. Loška četa četa. Ohranjene so številke 1 (19. november 1943), 1 (1. januarja 1944), 7 (1. februar 1944).

47. NAŠA SILA, 2. oz. Jeseniška četa. Ohranjena je številka 3 (15. december 1943).

48. KOVAČI SMO, 3. oz. Kranjska četa. Ohranjene so številke 1 (november 1943), 2 (december 1943), 5 (februar 1944).

49. GLAS JELOVICE. Žepni časopis s tem naslovom so podedovale enote, ki so se razvijale iz svojih predhodnic. Prva je Glas Jelovice izdajala 4. oz. Jelovška četa (ohranjene so številke 3 (15. december 1943), 4 (1. januar 1944)), nato minerski vod Ratitovec (ohranjena je številka 7 (1. marec 1944)), nato 2. minerska četa Jelovica (ohranjene so številke 8 (15. marec 1944), 9 (1. april 1944), 10 (15. april 1944) in nazadnje 2. transportna karavla (ohranjene so številke 12 (15. maj 1944), 13 (1. junij 1944), 14 (15. junij 1944), 15 (1. julij 1944), 16 (15. julij 1944), 18 (1. september 1944)).

50. NAŠA SILA, I. bataljon. Ohranjena je številka 2 (15. marec 1944) in številka 3.

51. KLIC Z GORA, 1. četa I. bataljona. Ohranjene so številke 1 (10. marec 1944), 2 (1. april 1944), 3 (15. april 1944).

52. ZA TOMAŽEM V BOJ, I. oz. Tomažev bataljon. Ohranjena je številka 1-2.

53. NAPREJ K SVOBODI, II. oz. Vekotov bataljon, 1944. Ohranjene so številke 1, 2-3 in 4.

54. GLAS IZ STORŽIČA, 1. četa II. oz. Vekotovega bataljona. Ohranjena je številka 1 (8. marec 1944).

55. MI VSTAJAMO, 1. četa II. oz. Vekotovega bataljona. Ohranjena je številka 2-3 (1. april 1944)

56. VSE ZA ZMAGO, 2. četa II. bataljona. Ohranjeni sta številki 2 (4. april 1944) in 3-4 (junij 1944).

57. ODMEV IZ SVOBODNIH GOZDOV, 3. četa II. bataljona, 1944.

58. BOJ DO ZMAGE, Mitralješka četa II. bataljona, 1944. Ohranjena je številka 2-3.

59. ODMEV IZ GORA, III. oz. Planinčev bataljon. Ohranjena je številka 2 (april 1944).

60. ZADNJI UDAR, III. oz. Planinčev bataljon, 1944. Ohranjena je samo ena zadnja stran.

61. V NAROČJU PLANIN, 1. četa III. bataljona. Ohranjena je številka 4-5 (15. maj 1944).

62. SPOMIN Z GORA, 2. četa III. bataljona, 1944, ni ohranjen.

63. SEL NAŠIH GORA, IV. bataljon. Ohranjena je številka 1 (junij 1944).

64. PARTIZANSKI GLAS, 2. minerski vod Grintavec, 1944. Ohranjeni sta številki 1 in 2.

65. GRINTAVEC, 2. minerski vod, 1944. Ohranjene so številke 4, 5 in 6.

66. MINERSKI GLAS, 1. minerska četa, 1944. Ohranjena je številka ? 67. OJ TRIGLAV-MOJ DOM, 3. minersko sabotažni vod, 1944. Ohranjena je številka 1.

68. OGLAŠAMO SE, obveščevalci z Jelovice. Ohranjeni sta številki 2 (junij 1944) in 3 (julij 1944).

69. GORENJSKI KURIR, Glasilo kurirjev Gorenjskega odreda. Ohranjena je številka 1 (1. junij 1944).

70. KURIR IZPOD STOLA, Kurirska postaja G-17. Ohranjena je številka 1 (20. april 1944).

71. ASPIRIN, Odredna bolnišnica I, ni ohranjen.

72. BOLNIŠKI LIST, Amulanta E. Prva številka je izšla 1. septembra 1944.

Vojaški in politični priročniki, ki jih je izdal odredni štab leta 1944

73. Čitanje kart

74. Kratka navodila za pouk o streljanju s puško

75. Lahki in težki minomet

76. Minerstvo

77. Navodila za izdelavo in postavljanje protitankovskih ovir

78. Pravila službe

79. Topografski znaki

80. Utrjevanje

81. Zavarovanje edinic na mestu

82. Vladimir Pavšič-Matej Bor: Gospod Lisjak

83. Oskar Šavli-Jakob: Kaj je in kaj hoče OF

84. Klevete in resnica o komunizmu

85. O slovenskih mejah

86. Pesmi

87. Oskar Šavli-Jakob: Partija v NOV

Spominski prispevki in druga besedila borcev Gorenjskega odreda:

Partizani Gorenjskega odreda so po vojni napisali vrsto spominskih zapisov pa tudi zahtevnejših prispevkov, v katerih so obravnavali posamezna poglavja odredne zgodovine. Največ dela je pri tem opravil Janez Lušina. Tehtni so njegovi prispevki o Selški četi, I. oz. Gregorčičevem bataljonu in predvsem Mala kronika razvoja Gorenjskega odreda v NOB 1942-1944. leta. V slednji je opisal razvoj odreda in naštel vrsto poveljnikov, tako da je bilo besedilo osnova za drugo, tretje in četrto poglavje naše knjige. Vrsto prispevkov, predvsem o enotah II. oz. Poljanskega bataljona, sta napisala Janko Mrovlje in Anton Petercel. Zanimiva je zgodba Jeseniške čete in I. oz. Cankarjevega bataljona v letu 1942, ki jo je napisal Franc Konobelj s pomočjo Ivana Vovka. Ivan Jan je opisal delovanje Gorenjskega odreda na levem bregu Save v svoji knjigi o Kokrškem odredu. Nekaj besedil je posvečenih tudi obravnavi posameznih vprašanj. Edvard Pohar je pisal o odredovi zdravstveni službi, Marjan Masterl o tehnikah, Janez Šmitek o odredovi mobilizacijski aktivnosti.

Prispevke so pisci objavljali v različnih zbornikih ali revijah (predvsem Loški razgledi) in dnevnem časopisju. Kot samostojno brošuro je Skupnost izdala prispevke o bojih II. in IV. bataljona junija 1944 na območju Rašice. Vrsta prispevkov ni bila objavljena. Rokopisi, ki jih navajamo, so shranjeni v arhivu Skupnosti borcev Gorenjskega odreda.

88. Stane BERGANT-Radovan: Korak za korakom, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966

89. Franc BIČEK-Bruno: Loška četa od junija do septembra 1942, v: Loški razgledi 1957

90. Franc CESAR: Uspela živilska akcija 2. čete in udarnega voda II. bataljona Gorenjskega odreda, rokopis

91. Franc DIJAK-Štefan: Čuvarji slovenskih domov, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966

92. Rado DOLŽAN: Zaseda, Borec 1959, št.10

93. Bogo FLANDER-Klusov Joža: Bataljon, Ljubljana 1958

94. Franc FOJKAR-Jelovski: Po sledovih skritih steza tihih junakov 1. gorenjske relejne linije, v: Loški razgledi, 1956

95. Lojze HAFNER-Hajduk: "Letalski" miting na pragu pomladi 1944, rokopis

96. Lojze HAFNER-Hajduk: S kratko italijanko v Gorenjskem odredu, rokopis

97. Valentin HAFNER-Čaruga: Spomini, rokopis

98. Vinko HAFNER: Skušnje iz najtežjih dni, Komunist 1989, št. 53/54

99. Vinko HAFNER: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu

100. Janez JAMAR: Napad na vlak, zapisal Branko Blenkuš, rokopis

101. Ivan JAN: Kokrški odred II, Ljubljana 1980

102. Ivan JAN: Med Žirovnico in Javornikom, Ljubljanski dnevnik 1953, št.66

103. Ivan JAN: Komandant Boris, Invalidski vestnik, 20. julij 1956, 3. avgust 1956

104. Ivan JAN: Ernest Seidler-iztok, borec in komandant, Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966

105. Ivan JAN: Narodni heroj Andrej Žvan-Boris, tovariš in človek, Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966

106. Ivan JAN: Ob 40-letnici prvih partizanskih odredov na Gorenjskem. Prva grupa odredov in njegova prva odreda: Gorenjski in Kokrški, Listi, priloga Železarja, 3 junija 1982

107. Ivan JAN: Prvi partizanski vzpon na Triglav 5. avgusta 1942, rokopis
108. Ivan JAN-Srečko: Gorenjski odred, osnovna partizanska enota v pokrajini (skica za pro-spekt-almanah), rokopis
109. Ivan JAN : Odstrte zavese, Okupator in Gorenjsko domobranstvo, Ljubljana 1992
110. Ivan JAN: Gregorčičev arhiv, v: Jeklo in ljudje 1985
111. Ivan JAN: Med Gorenjskimi partizani, Kranj 1956
112. Janez JAN: Obveščevalna služba v Gorenjskem odredu, rokopis
113. Janez JAN: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu, rokopis
114. Rado JAN: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu, rokopis
115. Niko KAVČIČ: Ustanovitev, razvoj in akcije Loške čete 1942, v: Loški razgledi 1955
116. Niko KAVČIČ in sodelavci: VOS OF na Gorenjskem, v: Zaščita narodnoosvobodilnega boja, Ljubljana 1979
117. Mate JUKIČ-Ante: Spomini, rokopis
118. Alojz KERMAVNER: Ambulanta E preko 4G, Ljubljana 1985
119. Stanko KOCJANČIČ: Vroče poletje 1942 na Jelovici, Borec 1962, št. 6-7, in v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
120. Stanko KOCJANČIČ: Pokazali smo jim, da nas ni konec, TV-15 1964, št. 34
121. Stanko KOCJANČIČ-Marjan: Z neizprosnim sovražnikom-neizprosen boj, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
122. Franc KONOBELJ: Stražisarjev in Gorjanski bataljon sta zažgala most, Borec 1950, št. 6
123. Franc KONOBELJ: Bilo je pred desetimi leti, Gorenjski glas 1952, št. 27
124. Franc KONOBELJ: Kako je Cankarjev bataljon zažgal železniški most v Mostah pri Žirovnici, Gorenjski glas, št. 29/30
125. Franc KONOBELJ: Žirovniška postaja je zgorela (13. septembra 1942), Gorenjski glas, št. 38
126. Franc KONOBELJ: Požig žirovniške postaje, Borec 1952, št. 12
127. Franc KONOBELJ: Pod Možakljjo in Karavankami so se uprli, Jesenice 1953
128. Franc KONOBELJ: 30-letnica Gorenjskega odreda, Železar, št. 24
129. Franc KONOBELJ: Jeseniška četa in Cankarjev bataljona v letu 1942, Jeklo in ljudje 1979/1980
130. Franc KONOBELJ: Druga partizanska zima pod Stolom, v: Jeklo in ljudje 1991
131. Franc KONOBELJ: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
132. Martin KOŠIR: Prispevek k zgodovini Gorenjskega odreda, rokopis
133. Janez KREČ: O akcijah Gorenjskega odreda, rokopis
134. KRONIKA najvažnejših dogodkov v gorjanski okolici v letih 1941-1945, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
135. Anton KRŽIŠNIK: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
136. LOŠKA ČETA-od junija do septembra 1942, rokopis
137. Janez LOTRIČ: Sodstvo, rokopis
138. Janez LUŠINA: Komandantova smrt, Železar 1959, št. 11-12
139. Janez LUŠINA: Slovo od komandanta, Glas Gorenjske 1959, št. 43
140. Janez LUŠINA: Iz spominov na leto 1942, v: Loški razgledi 1956
141. Janez LUŠINA: Mala kronika razvoja Gorenjskega odreda v NOB 1942-1944 leta, Kranj, 31. decembra 1987, rokopis. Priloga rokopisu sta zemljevid z razporeditvijo odrednih enot po Gorenjskem in shema razvoja odrednih enot. zemljevidom in shemo
142. Janez LUŠINA: Čas okrog novembrske ofenzive 1943.leta, v: Loški razgledi 1960
143. Janez LUŠINA: Čez Savo maja 1943. leta, v: Loški razgledi 1957
144. Janez LUŠINA-Mali: Težki dnevi borcev Selške čete, v: Loški razgledi 1964
145. Janez LUŠINA: Deveti september 1942 na Jelovici. Po bojni, a trnovi poti Selške čete v 1942. letu od Dražgoš do Lipniške planine na Jelovici, v: Loški razgledi 1960
146. Janez LUŠINA: Prvi bataljon "Jozeta Gregorčiča", zaslužna a pozabljena partizanska enota Gorenjskega odreda, rokopis, objavljeno pod naslovom Pot Gregorčičevega bataljona, TV-15 1987, št. 1-5
147. Janez LUŠINA: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
148. Marijan MASTERL: Tehnika "B" Gorenjskega odreda, predhodnica tehnike Kokrškega odreda, v: Tehnika "B" Gorenjskega in Kokrškega odreda, Kranj 1984
149. Marijan MASTERL: Pevno gori, v: Loški razgledi 1992
150. Avgust MIKEC: Iz spominov partizana Mikca, rokopis
151. Gabrijela MIKLAVŽINA: Moje partizanstvo, v: Naše borke, Ljubljana 1946
152. Janez MOHOR-Potok: Borba na Povljah 19. aprila 1944, rokopis

153. Janez MOHOR-Potok: Ker ni uspel pohod z mobiliziranci, pa je uspela vojaška akcija na območju Senčurja in Cerkelj na Gorenjskem, rokopis
154. Janez MOHOR-Potok: Mobilizacija dveh dopustnikov iz nemške vojske, rokopis
155. Janez MOHOR-Potok: Mobilizacija na Kokrici okrog 26. oktobra 1943, rokopis
156. Janez MOHOR-Potok: Mobilizacija v vaseh Zgornja, Srednja in Spodnja Bela pri Predvdoru meseca marca 1944, rokopis
157. Janez MOHOR-Potok: Preboj II. in IV. bataljona Gorenjskega odreda iz obkoljenega Rašiškega masiva 13. junija 1944, v: Preboj Vesca, 1984
158. Janez MOHOR-Potok: Previdnost ni nikdar preveč, rokopis
159. Janez MOHOR-Potok: Velika hajka Nemcev na 3. kranjsko četa 28. januarja 1944, rokopis
160. Janez MOHOR-Potok: Zaseda dvanajstih borcev 3. kranjske četa 25. januarja 1944 v gozdu ob cesti, ki pelje iz Tenetiš proti Goričam, rokopis
161. Janko MROVLJE: IV. Selški bataljon Gorenjskega odreda, rokopis
162. Janko MROVLJE: Obletnica ustanovitve Škofjeloškega bataljona, TV-15 1986, št. 21
163. Janko MROVLJE-Marko: Ob 40.letnici padlim junakom Gorenjskega odreda, TV-15 1982, št. 31
164. Janko MROVLJE: Pomembna obletnica Žirovske čete, TV-15 1983, št. 12
165. Janko MROVLJE-Marko: Poveljniki in politkomisarji Poljanskega bataljona, v: Loški razgledi 1981
166. Janko MROVLJE: Prvoborca komunista padla v Žirovski hajki, TV-15 1986, št. 4
167. Janko MROVLJE-Marko: Zapiski o Poljanski četi I, Borec 1981, št. 2
168. Janko MROVLJE: Zapiski o Poljanski četi za leto 1942, Spomini in gradivo II, v: Loški razgledi 1989
169. Janko MROVLJE: Maistrovi borci v Gorenjskem odredu, TV-15, 1987, št. 7
170. Janko MROVLJE-Marko: Janez Šubic-France, kurir z Narijarjeve domačije, v: Loški razgledi 1980
171. Janko MROVLJE-Marko: Spomini na Poljansko in Žirovsko četo Gorenjskega odreda, v: Loški razgledi 1963
172. Janko MROVLJE: Poveljniški kader Poljanske, Žirovske in Črnovrške čete v sestavi Poljanskega bataljona, v: Loški razgledi 1982
173. Janko MROVLJE: Zapiski o Poljanski četi-spomini in gradivo I, v: Loški razgledi 1983
174. Janko MROVLJE: Zapiski o Poljanski četi-spomini in gradivo II, v: Loški razgledi 1984
175. Janko MROVLJE: Poveljniški kader prve Selške in druge Loške čete v sestavi drugega Poljanskega bataljona prve Grupe odredov, v: Loški razgledi 1986
176. Janko MROVLJE: Zapiski o Poljanski četi za leto 1942, spomini in gradivo I, v: Loški razgledi 1988
177. Benjamin NASTRAN: Prva četa gorenjskega odreda, "Loška" ali "Tomaževa", rokopis
178. Jelka PEŠTAJ: Ko so skojevci napadali, Vestnik Maribor, 1952, št. 21 in št.24
179. Anton PETERNEL-Igor: Podatki o Selški četi, rokopis
180. Anton PETERNEL-Igor: Spomini na življenje in akcije Poljanske čete spomladi 1942, v: Loški razgledi 1981
181. Anton PETERNEL-Igor: Poljanski bataljon in akcije Poljanske čete v letu 1942, v: Loški razgledi 1981
182. Anton PETERNEL-Igor: Podatki o gorenjskih partizanih v letu 1942 in popis borcev II. oz. Poljanskega bataljona, rokopis
183. Anton PETERNEL-Igor: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
184. PETI ali kokrški bataljon Gorenjskega odreda, rokopis
185. Lenart PETRAČ: Kronika bivše občine Lesce, rokopis v arhivu Gorenjskega muzeja
186. POGOVOR s Stanetom Bizjakom, rokopis
187. Edvard POHAR: Med poključskimi partizani, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
188. Edvard POHAR: Partizansko zdravstvo na Gorenjskem, v: Poslanstvo slovenskega zdravstva, Ljubljana 1965
189. Edvard POHAR: Začetek sanitetne službe na Gorenjskem, v: Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, 1957
190. Ivo PORENTA-Vojko: Pod Storžičem, v: Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo, Goriče 1955
191. PREBOJ VESCA 13.6.44, Gorenjski odred 40 let, brošura
192. Martin PRESEREN: II. Minerski vod Gorenjskega odreda Ratitovec, rokopis
193. Janko PREZELJ-Stane: Prva bolnica na področju Selške čete (v sestavi II. bataljona "Poljanskega"), rokopis

194. Janko PREZELJ-Stane: Formiranje IX. bataljona Gorenjskega odreda od 8. do 10. maja 1943, rokopis
195. RAZLAGA Konobelj-Vovk na vprašanja Janeza Lušine, rokopis
196. Vida REKAR: Juriš na belogardično postojanko v Lescah na Gorenjskem, rokopis
197. Ludvik REKELJ-Filip: Majhna enota-velika udarna moč, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
198. Jože ROBIČ-Egon: Brez žrtev ne bi bilo uspehov, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
199. Ciril ROZMAN: Prispevek za kroniko Gorenjskega odreda, rokopis
200. Miloš RUTAR: Športnik, partizan, tovariš, Večer, od 10. junija do 17. junija 1980
201. Miloš RUTAR: Sodelovati in zmagati-slovenski športniki v NOB, Ljubljana 1986
202. Ivan SAKSIDA: Prva in druga minerska četa Gorenjskega odreda, Glas, 1968, št. 43 in 44
203. Tine SLIVNIK-Lado: Več kot življenja nam niso mogli vzeti, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
204. Matija SUHADOLNIK-Luka: Ukana-pomočnik našega uspeha, v: Cerkljanski zbornik, Kranj 1964
205. Savo ŠIFRER-Kos: Napad-najboljša obramba, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
206. Savo ŠIFRER: Pismo Janezu Lušini
207. Janez ŠMITEK: Kroparska kronika Narodnoosvobodilne borbe, Radovljica
208. Janez ŠMITEK: Gorenjski odred, mobilizacija in transporti, rokopis
209. Janez ŠMITEK: Sovražne sile na Gorenjskem, rokopis
210. Franc ŠTEFE-Miško: Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo, v: Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo, Goriče 1955
211. Franc ŠTEFE: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
212. Silvo TERŠEK: Pomenek z nekdanjim obveščevalcem, Valentin Nadižar-Edi, TV-15 1979, št. 12
213. Ferdo TOLAR: Tako smo ukanili sovražnika, rokopis
214. TRETJA kranjska četa, rokopis
215. Jože ULČAR: Tragedija pod Lipanco, Železar 1975, št. 33-36
216. Ivan VOVK: Pismo Janezu Lušini
217. Oto VRHUNEC-Blaž: Pesmi, 15. 11. 1944, ciklostirano
218. Ciril ZUPANC: Druga Selška četa in IV. Selški bataljon, delovanje od januarja do julija 1943, rokopis
219. Ciril ZUPANC: Partizanske enote in borbe v Selški dolini 1941 -1943, v: Loški razgledi 1975
220. Ciril ZUPANC: Partizanske enote in borbe v Selški dolini 1943 -1945, v: Loški razgledi 1976
221. Ciril ZUPANC: Četrty bataljon Gorenjskega odreda, v: Loški razgledi 1990
222. Ivan ŽEMVA-Majski: V udarnem vodu in četi, v: Boj pod Triglavom, Gorje pri Bledu 1966
223. Branislav ŽIGON-Sokol: Nekaj spominov iz 3. čete (Poljanske, op.p.), z opombami Antona Peternela, rokopis

Druga literatura, spominski prispevki in objavljeni viri:

Uvodno poglavje o Gorenjski v letih 1941-1945 je predelano besedilo, ki sta ga Ivan Križnar in France Benedik pripravila za Enciklopedijo Slovenije.

Le malo je piscev, ki ne bi bili med vojno borci Gorenjskega odreda. Omenimo besedilo Janeza Meterca o odrednem napadu na mostova v Mostah pri Žirovnici julija 1942, ki je izšlo v posebni brošuri. Največ o odredu zveemo v zbornikih o partizanskih spominskih obeležjih in v njih objavljenih življenjepisih žrtev ter v objavljenih dokumentih.

224. Božo BENEDIK: Kdo je gospodaril z gorenjskimi gozdovi?, rokopis
225. Božo BENEDIK: Na Bledu in okolici je bilo večkrat nemirno, rokopis
226. France BENEDIK: Partizanska saniteta na Gorenjskem, v: Kranjski zbornik 1970
227. France BENEDIK: Talci na Gorenjskem, v: Loški razgledi, 1978
228. Branko BOŽNIK: Skojevska organizacija v partizanskih enotah na Gorenjskem v letih 1941-1945, v: Skoj na Gorenjskem 1920-1948, Kranj 1982
229. Vida DEŽELAK-BARIČ: Organizacijski razvoj Komunistične partije Slovenije na Gorenjskem od pomladi 1941 do jeseni 1943, v: Prispevki za novejšo zgodovino, leto 1986, številka 1-2
230. Vida DEŽELAK-BARIČ: Organiziranost Komunistične partije Slovenije v partizanskih enotah 1941-1943, v: Prispevki za novejšo zgodovino, leto 1988, številka 1-2
231. Jože DEŽMAN: "Strammgliedrig, heldenäugig, tatendurstig", v: Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942-1945, Maribor 1992

232. Jože DEŽMAN: Razmišljanje o zgodovini pisju NOB-primer iz Bohinja, Borec 1983, št. 10
233. Jože DEŽMAN: Prispevek k zgodovini kranjskega okrožja, v: Kranjski zbornik 1985
234. Tatjana DOLŽAN: Oblačenje partizanov v gorenjski enotah (1941-1945), diplomska naloga, 1986
235. Tone FERENC: Kako je bilo z razkrojem Wehrmannschafta na Gorenjskem? Borec 1960, št. 5
236. Tone FERENC: Manj evforično in bolj kritično do Dražgoš, Odprte strani, priloga Gorenjskega glasa, 17. januarja 1992
237. Tone FERENC: Nacistična raznorodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, Ljubljana 1968
238. Tone FERENC: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967
239. Mojca FERLE, Alenka KLEMENC: Prehrana gorenjskih partizanov, seminarska naloga, 1983
240. Karel FORTE: Nič več strogo zaupno, Ljubljana, Trbovlje 1978
241. Paul FUSSEL: Understanding and Behaviour in the Second World War, New York 1989
242. Milan GOMBAC: Kratek pregled razvoja varnostno obveščevalne službe osvobodilne fronte, v: Zaščita narodnoosvobodilnega boja, Ljubljana 1979
243. Damijan GUSTIN: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
244. Damijan GUSTIN: Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev, magistrska naloga, 1985
245. Nada HOLYNSKI: Zveze med narodnoosvobodilno borbo na Gorenjskem, Kranj 1978
246. Rudolf HRIBERNIK: Dolomiti v NOB, Ljubljana 1974
247. JESEN 1942, korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana 1963
248. Stefan KARNER: Kärnten Wirtschaft 1938-1945, Celovec 1976
249. Petar KLEUT: Partizanska taktika in organizacija, Beograd 1960
250. Božo KOBE: Vojaško sodstvo, 1944
251. Branko KOROŠEC: Partizanska kartografija, Ljubljana 1989
252. Alojz KOS: Po poti spominov, Radovljiski zbornik 1990
253. Janez KOPAC: Razvoj partije in OF v okrožju Kranj, v: Kranjski zbornik 1980
254. Ivan KRIŽNAR: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
255. Ivan KRIŽNAR, France BENEDIK: Gorenjska v NOB, v: Enciklopedija Slovenije III
256. Ivka KRIŽNAR: Pripombe k osnutku besedila o Gorenjskem odredu
257. Tone LOTRIČ: Škofjeloški odred, Ljubljana 1971
258. Janez METERC: Ob 40-letnici požiga mostov v Mostah, Žirovnica 1982
259. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, Ljubljana 1976
260. OPIS krajev in dogodkov, v: Cerkljanski zbornik, Kranj 1964
261. Jože PAVLIČIČ: Partizansko sodstvo v Sloveniji, v: Zaščita narodnoosvobodilnega boja, Ljubljana 1979
262. Mile PAVLIN: Jeseniško-bohinjski odred, Ljubljana 1970
263. France PEROVŠEK-Vlado: Spomini, rokopis
264. Stanko PETELIN: Gradnikova brigada, Nova Gorica 1966
265. Stanko PETELIN: Vojkova brigada, Nova Gorica 1968
266. France PODNAR: Partizanske delavnice na Slovenskem, razstveni katalog, Ljubljana 1980
267. POMNIKI narodnega osvobodilnega boja v občini Kranj, Kranj 1975
268. POMNIKI NOB na Škofjeloškem, Ljubljana 1986
269. Josef RAUSCH: Der Partisanenkampf in Kärnten im Zweiten Weltkrieg, Militärhistorische Schriftenreihe, zvezek 39/40
270. SLOVENSKI partizan, razstveni katalog, Ljubljana 1990
271. SLOVENSKO pesništvo upora, Ljubljana 1987
272. SPOMIN je moč, Ljubljana 1985
273. SREČO: Domači izdajalci-opora okupatorju, v: Cerkljanski zbornik, Kranj 1964
274. Miroslav STIPLOVŠEK: Kamniško okrožje v NOB, Domžale 1975
275. Othmar TUIDER: Die Wehrkreise XVII und XVIII 1938-1945, Militärhistorische Schriftenreihe, zvezek 30
276. Ciril ULČAR: Osnutek kronike NOB za območje današnje blejske komune, Jesenice 1958, rokopis v arhivu Gorenjskega muzeja
277. Jože VIDIC: Most v plamenih, Glas 1967, št.49
278. Jože VIDIC: Zvesti Hipokratovi prisegi, Jeklo in ljudje 1985
279. Jože VIDIC: Zločin pri Lenartu, Ljubljana 1973
280. Jože VIDIC: Beg z morišča, Ljubljana 1971
281. Velimir VULIKIČ: Zobo zdravstven služba v NOB na Slovenskem, Ljubljana 1985

282. Peter WILKINSON: Memorandum o vstaji v Sloveniji, Borec 198, št. 11-12

283. ZBORNIK Dokumenti Ljudske revolucije v Sloveniji, Ljubljana 1962-1981, I-VI

284. ZBORNIK dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem I, 1982 (od septembra 1941 do 30. junija 1944), II, 1983(1. julija 1944 do 31. oktobra 1944)

285. ZBORNIK dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov, Ljubljana 1953-1981, I-XVI

PRILOGE

Fotografije o Gorenjskem odredu se nahajajo v večih fototekah, vendar gre večinoma za kopije istih posnetkov. Objavljene fotografije so iz fototeke Gorenjskega muzeja. Širši izbor fotografiskega gradiva je opravil France Benedik. Fotografije orožja so iz kataloga Slovenski partizan. Topografske skice so iz arhiva Gorenjskega muzeja. Barvne posnetke gorenjske pokrajine je iz bere več kot dveh desetletij svojega ustvarjanja izbral arhitekt Peter Pokorn. Končni izbor in razvrstitev gradiva po poglavjih smo opravili z oblikovalcem Igorjem Pokornom.

Priloge o organizacijskem razvoju odreda in razvrstitvi odrednih enot v prostoru v letu 1943, sestavi odreda v letu 1944, skice vojnih operacij (razen skice preboja pri Vesci, ki ga je pripravil Anton Kržišnik) in razmestitve sovražnih enot na Gorenjskem je pripravil Janez Lušina. Jože Dežman je pripravil tabelo sovražnih enot in prikaz podatkov iz popisov Nataše Budna. Vse priloge je grafično oblikoval Igor Pokorn.

